

TARTU ÜLIKOOL
Sotsiaalteaduste valdkond
Johan Skytte poliitikauuringute instituut

Keitlin Räni

**VARAJASE RADIKALISEERUMISE MÄRKAMISE RIIKLIKU RAAMISTIKU
ETTEPANEKUD HARIDUSTÖÖTAJATELE**

Magistritöö

Juhendaja: Oksana Belova-Dalton, PhD

Kaasjuhendaja: Heidi Maiberg, PhD

Tartu 2025

Autorsuse deklaratsioon

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite seisukohad, ning kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Töö sõnade arv: 23312

Keitlin Räni

13.01.2025

Mina, Keitlin Räni (isikukood: 49907215239) annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose „Varajase radikaliseerumise märkamise riikliku raamistiku ettepanekud haridustöötajatele”, mille juhendaja on Oksana Belova-Dalton ja kaasjuhendaja Heidi Maiberg.

- reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - üldsusele kättesaadavaks tegemiseks ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;
 - kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete
- kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

ANNOTATSIOON

EL-is on radikaliseerumise oht tõusutrendis, statistiliselt on islamiäärmuslaste rünnakud suurenenud ning parem- ja vasakäärmuslused püsivad stabiilsena. Magistritöö eesmärk oli välja töötada riikliku raamistiku ettepanekud selles osas, kuidas haridustöötaja saaks märgata varajast radikaliseerumist ja oskaks tegeleda selle nähtusega lähtudes EL-i terrorismivastase strateegiast. Magistritöös uuriti, haridustöötaja teadlikkusest radikaliseerumisest ja äärmuslusest ning millisest definitsioonist nad lähtuvad. Ka uuris magistritöö, millist tuge vajavad haridustöötajad enim seoses koolinoorte radikaliseerumise ja äärmuslusega tegelemisel. Töö empiiriline osa põhineb haridustöötajate intervjuu analüüsi tulemustele, EL-i terrorismivastasele strateegiale ning teistele EL-i materjalidele. Samuti lähtub töö Eestis olemasolevatest juhenditest, millest see töö keskendub põhiliselt kahele: PPA poolt loodud käsiraamat kohalikele omavalitsustele ning Maasingu & Salveti (2018) RITA-RÄNNE projekti raames loodud juhised haridustöötajatele äärmuslusest.

Magistritöö eesmärgi saavutamiseks viidi läbi viis poolstruktureeritud intervjuud põhikoolide, kutsekoolide ja gümnaasiumiastme haridustöötajatega eri piirkondadest. Valimi moodustati lumepallivalimi meetodi järgi, kus osade koolide poole pöörduiti läbi ametiühingute soovitude kaudu. Magistritöös kasutati andmeanalüüsi meetodina Brauni & Clarke-i (2022) temaatilist analüüsi, mille abil tuvastati intervjuudes neli peamist teemat: “teadmised ja teadlikkus radikaliseerumisest ja äärmuslusest”, “haridustöötajate toetuse vajadused”, “koostöö teiste osapooltega” ja “ühiskondlikud ja kultuurilised aspektid”. Analüüsist selgusid ettepanekud Eesti riikliku radikaliseerumise ennetamise raamistikule.

Magistritöö järeldused olid esiteks, et haridustöötajad vajavad lisatuge radikaliseerumisest teadlikkuse tõstmisel; teiseks, puudu on juhendmaterjalid, mis oleksid kiiresti leitavad ja koondatud ühte kohta ning kolmandaks, haridustöötajad vajavad tõhusamat koostööd nii koolisiselt kui ka kooliväliselt, et tagada radikaliseerumise ennetamine. Magistritöö ettepanekuna tuginedes EL-i terrorismivastase strateegiale ja teistele materjalidele, on oluline korraldada praktilisi koolitusi radikaliseerumise ja äärmusluse teemal; koolitusvõimalused, juhendmaterjalid ja teised õppematerjalid peaksid olema koondatud ühte keskkonda, kuhu on võimalik kiiresti ja lihtsalt ligi saada. On oluline luua kooli juhtkonna poolt koolisisene tugisüsteem ja strateegiline plaan ning kooli juhtkond peab julgustama haridustöötajad kasutama varajase radikaliseerumise märkamisel ametlikke teabevahetuse kanaleid.

ABSTRACT

The aim of this master's thesis was to develop proposals for a national framework on how educators working with young people can detect and deal with early radicalisation in line with the EU Counter-Terrorism Strategy. The thesis explored what knowledge educators have of radicalisation and extremism and what definition they use as a starting point, as well as what support educators need the most in dealing with radicalisation and extremism among school youth. The empirical part of the thesis is based on the results of the analysis of the interviews with educators, the EU Counter-Terrorism Strategy and other EU materials. It also draws on existing guidelines created in Estonia, from which this thesis focuses on two: A handbook for local authorities produced by the PBGB (Estonian Police and Border Guard Board) and a guide on extremism for educators produced by Maasing & Salvet (2018) in the framework of the RITA-RÄNNE project.

In order to achieve the aim of the thesis, five semi-structured interviews were carried out with educators from primary schools, vocational schools and upper secondary schools in different regions of Estonia. The sample was selected using a snowball sampling method, while some schools approached through trade union referrals. The master's thesis used the Braun & Clarke (2022) thematic analysis as data analysis method, identifying four main themes within the interviews: 'knowledge and awareness of radicalisation and extremism', 'support needs of the educators', 'cooperation with other actors' and 'societal and cultural aspects'. The analysis generated proposals for a national framework for the prevention of radicalisation in Estonia. The main findings were, firstly, that educators need additional support in a number of areas, such as raising awareness and knowledge of radicalisation; secondly, there is a lack of guidance materials that are easy to find and assembled in one place; and, thirdly, educators need more effective cooperation both within and outside schools to ensure that radicalisation is prevented.

In addition, drawing on the EU Counter-Terrorism Strategy and other materials, the thesis suggests that it is important to organise practical training on radicalisation and extremism; training opportunities, guidance materials and other educational materials should be brought together in a single environment that can be quickly and easily accessed. It is also important that a school-based support system and strategic plan be established by the school administration, and that the school administration encourages educators to use formal channels of communication when early radicalisation is detected.

Sisukord

<i>Sissejuhatus</i>	8
<i>1. Teoreetilised lähtekohad</i>	12
1.1 Euroopa Liit, radikaliseerumine ja äärmuslus	12
1.1.1 Euroopa Liidu terrorismivastased poliitikad	12
1.1.2 Euroopa Liidu ja Ühendkuningriidide praktikad radikaliseerumisega tegelemisel	20
1.2 Olukord Euroopa Liidus	22
1.3 Miks radikaliseerutakse ning kes radikaliseerub	23
1.3.1 Noored ja radikaliseerumine	28
1.3.2 Online-sfäär ja radikaliseerumine	29
1.4 Olukord Eestis	31
1.4.1 Radikaliseerumise ja äärmusluse teemalised juhendid	34
<i>2. Uuringu taust ja metoodika</i>	37
2.1 Andmekogumismeetod	37
2.2 Valimi moodustamine ja selle põhjendus	38
2.3 Uuringu läbiviimine	38
2.4 Uuringu eetilised aspektid	39
2.5 Andmeanalüüs	39
2.6 Andmete kogumise piirangud	42
<i>3. Tulemused</i>	43
3.1 Teadmised ja teadlikkus radikaliseerumisest ja äärmuslusest	43
3.1.1 Radikaliseerumise termini mõistmine	43
3.1.2 Allikakriitilisus ja kriitiline mõtlemine	44
3.1.3 Tundlike teemade käsitlemine	46
3.1.4 Radikaliseerumisele pandud vähene fookus	49
3.2 Haridustöötajate toetuse vajadused	51
3.2.1 Koolituste ja juhendmaterjalide vajadus	51
3.2.2 Koolisisesed tugisüsteemid	54
3.2.3 Haridustöötajale vajalikud kompetentsid	55
3.3 Koostöö teiste osapooltega	58
3.3.1 Haridustöötajate vaheline koostöö	58
3.3.2 Kooliväline koostöö	60
3.4 Ühiskondlikud ja kultuurilised aspektid	63
3.4.1 Vene- ja eestikeelsete kogukondade kokkupuuted ja venemeelsus	63
3.4.2 Normide ja väärtuste tajumine	67
3.4.3 Noorte sotsiaalne ebakindlus	70
<i>4. Järeldused ja soovitused</i>	72
4.1 Järeldused	72
4.2 Ettepanekud	74
<i>5. Kokkuvõte</i>	79
<i>Kasutatud allikad</i>	81

Lisa 1

93

Lisa 2

94

Sissejuhatus

Euroopa Liidu (edaspidi EL) siseselt on radikaliseerumine erilise tähelepanu all ning aastal 2020 on uuendatud EL-i terrorismivastase võitluse strateegiat ja poliitikat, mis hõlmab virtuaalmaailmas radikaliseerumist ning on pannud rõhku teaduspõhisusele ja teadlikkusele (European Commission, 2024). Strateegia uuendamise põhjuseks olid pidev terrorismioht, ennetusmeetmete tõhustamine, taristu kaitse arendamine ja kiire ohule reageerimise arendamine. Strateegia toetub radikaliseerumise tõkestamisele, turvalisuse suurendamisele ja piirikontrolli tugevdamisele (Bąkowski, 2023, lk 1). Lisaks kuulub EL-i võrgustikku endise nimega *Radicalisation Awareness Network* (RAN), täna *EU Knowledge Hub*, mis koondas endasse ligikaudu 7000 eesliini praktikut ja eksperti, kaasa arvatud Eestist. Nad võivad olla näiteks sotsiaal- ja tervishoiutöötajad, õpetajad, spetsialistid, kes toetavad äärmuslaste eemaldumist ja/või deradikaliseerumist läbi sekkumiste, vanglaametnikud, teadlased või näiteks MTÜ esindajad. Võrgustikus viiakse läbi töögrupe, kus keskendutakse erinevatele alateemadele, näiteks noored ja haridus, vangla kontekst ja muud. Töögruppides vahetatakse ideid, kogemusi, häid praktikaid ning tuuakse välja poliitikasoovitusi ning koostatakse materjale (European Commission, 2024).

Kaitsepolitseiamet (edaspidi KAPO) on välja toonud, et radikaliseerumine on probleem, millele peab tähelepanu pöörama, sest üks terroristlike organisatsioonide eesmärke on elanikkonna radikaliseerimine (Klemm, 2023, lk 34). Lisaks soodustab see ühiskonnas pinget, lõhestumist ning on potentsiaalne julgeolekuoht riigile. Eestis on algamas või alanud erinevad projektid, näiteks 2018. aastal on RITA-RÄNNE projekti raames koostatud õpetajatele informatiivne materjal vägivaldsest äärmuslusest ja radikaliseerumisest ning 2019. aastal on Politsei- ja Piirivalveamet koostanud kohalike omavalitsuste töötajatele varajase radikaliseerumise märkamise käsiraamatu.

Varajase radikaliseerumise ja ennetustöö tähtsust noorte puhul illustreerivad viimastel aastatel aset leidnud murettekitavad tõsised äärmuslusega soetud juhtumid, mis toovad esile probleemi eskaleerumist. Näiteks 2020. aasta juulis kuulutas Ühendkuningriik (edaspidi ÜK) terroristlikuks *Feuerkrieg Division* (edaspidi FKD) rühmituse. FKD organisatsiooniga seotud Eesti koolipoiss kirjutas valmis manifesti ning väitis veebikogukonnas, et planeerib Eesti territooriumil terrorirünnakuid ning peamised sihtmärgid on sotsiaaldemokraadid, LGBTIQ+ üritused, juudi kool ja kogukonnamaja ning politseiasutused. KAPO varajasel sekkumisel

rünnakuid ellu ei viidud ning tänaseks on teada, et koolipoiss oli 13-aastane (Klemm, 2021, lk 18; Krjukov, 2021). Paremäärmusliku rühmituse *Nordic Resistance Movement* (edaspidi NRM) ridades olnud K.K oli osalenud välismaistel rassistlikel, juudivastastel ja seksuaalvähemuste õigusi piirama kutsuvatel meelevaldustel ning soovis omakorda luua Eestis NRM-i haru. Isik oli radikaliseerunud ning oli valmis kasutama oma ideoloogia eest seismisel vägivalda (Klemm, 2021, lk 18; Krjukov, 2021). Rühmitusi seob asjaolu, et mõlemal on liikmed Eestis ning tegemist on paremäärmuslike rühmitustega. Paljudes sotsiaalmeedia- ning sõnumirakendustes nagu näiteks Telegram või Whatsapp levib laialdaselt terroristlikku sisu, mida on raske hallata ning mis on eriti kättesaadav noortele ning selle tagajärjena võib toimuda varjatud radikaliseerumine (Krjukov, 2021). Samuti K.K süüdimõistmine Euroopa Lipu teotamise eest, viha õhutamise ja sotsiaalmeedias vägivallaga ähvardamine eest (Klemm, 2021, lk 18) ja K.P, kes paremäärmusliku grupi kihutusel röövis ja piinas üht noormeest Järvamaal (Laine, 2024). Seetõttu on KAPO rõhutanud ennetuse vajalikkust, sest varajane märkamine on oluline terrorismi ja vägivaldse äärmusluse leviku tõkestamiseks (Klemm, 2021, lk 19). Varajane radikaliseerumise märkamine aitab vältida äärmusluse ja radikaliseerumise ohu ja vägivaldsuse suurenemist.

Magistritöö eesmärk on välja töötada riikliku raamistiku ettepanekud selle osas, kuidas noortega tegelev haridustöötaja saaks märgata varajast radikaliseerumist ja oskaks tegeleda nähtusega lähtudes EL-i terrorismivastasest strateegiast. Kuna noored on oma arengus alles kujunemisfaasis ning otsivad oma identiteeti ja kuuluvust, on nad vastuvõtlikumad radikaalsetele ideedele (Ellis & Dalaine, 2022, lk 9). Olemasolevad EL-i loodud materjalid, Maasingu & Salveti (2018) juhendid õpetajatele ning radikaliseerumise varajase märkamise käsiraamat KOV ametnikele (PPA, 2019) moodustavad aluse raamistiku ettepanekutele, mis arvestab Eesti radikaliseerumise ja äärmusluse konteksti. Samuti on töö eesmärk välja selgitada ja sõnastada, millist toetust haridustöötajad vajavad ning kuidas tagada neile tiptasemel teadmised, et märgata radikaliseerumise varajasi märke ning tegeleda probleemidega, mis klassiruumis võivad tekkida. Arvestades, et noored on oma arengus kujunemisfaasis ning otsivad oma identiteeti ja kuuluvust, on nad vastuvõtlikumad radikaalsetele ideedele (Ellis & Dalaine, 2022, lk 9).

Näiteks on oluline tõsta teadlikkust läbi spetsialiseeritud koolituste, et haridustöötajad oleks suutlikud ära tundma radikaliseerumise märke. Liikmesriikide kohustus on rakendada radikaliseerumise ennetamise programme ning tõsta õpetajate teadlikkust ja võimekust

tegelema antud nähtusega. Lisaks soovitatakse luua koostöövõrgustik, kus osapooled näiteks koolid, kohalikud omavalitsused ja teised praktikud saavad jagada parimaid praktikaid ja kogemusi (COM/2020/795).

Magistritöö eesmärgi täitmiseks on vaja kaardistada, millised on haridustöötaja teadmised radikaliseerumisest ja äärmuslusest ning millised on nende kogemused tundlike teemade käsitlemisel. Samuti on oluline välja uurida, millised koolitusvõimalusi seoses radikaliseerumise ja äärmuslusega on haridustöötajatele pakutud. See hõlmab koolitusvajaduste selgitamist, koolituste kasulikkuse hindamist ning seda, kas läbitud koolitused on aidanud haridustöötajatel radikaliseerumist kui nähtust ja protsessi paremini mõista.

Magistritöös püstitatud uurimisküsimused on järgnevad:

- 1) Millised teadmised on haridustöötajatel radikaliseerumisest ja äärmuslusest ning millisest definitsioonist nad lähtuvad?
- 2) Millist tuge vajavad haridustöötajad enim seoses koolinoorte radikaliseerumise ja äärmuslusega tegelemisel?

Antud magistritöö on jaotatud neljaks peatükiks: esimeses osas on teoreetilise tausta kirjeldus, kus on lähemalt välja toodud EL-i terrorismivastased strateegiad ja tegevused, et tõkestada terrorismi ja ennetada radikaliseerumist ja vägivaldset ekstremismi. Lisaks on kirjeldatud EL-i ja ÜK praktikad radikaliseerumise ennetamisel. Esimeses peatükis on lisaks kirjeldatud terrorismi, radikaliseerumise ja äärmusluse olukorda EL-is ning Eestis. Viimasena kirjeldab peatükk miks radikaliseerutakse ja kes radikaliseerub, täpsemalt on arutletud miks noored võivad radikaliseeruda ning kuidas internet ja sotsiaalmeedia seda võivad mõjutada. Peatükis on ka määratletud, millised on terrorismi, radikaliseerumise ja äärmusluse definitsioonid nii akadeemilises kirjanduses kui ka EL-i ja KAPO materjalides.

Magistritöö teine peatükk keskendub uuringu metoodika kirjeldamisele. Lähemalt on välja toodud, mis uurimismeetodit uuring kasutab ja kuidas moodustati valim. Samuti on kirjeldatud andmekogumismeetodit ning uuringu analüüsimeetodi valikut ja põhimõtteid. Antud töös on kasutatud andmekogumismeetodina poolstruktureeritud intervjuusid ja Brauni & Clarke-i (2022) temaatilise analüüsi meetodit. Oluline on kirjeldada, millised piirangud ja eetilised

aspektid võivad uuringuga kaasneda ning kuidas nad mõjutavad uuringu tulemusi ja magistritöö eesmärgi täitmist.

Kolmas peatükk kirjeldab analüüsist saadud tulemusi läbi nelja teema, millel omakorda olid alateemad. Esimene teema, mis analüüsi käigus tuvastati oli “Teadmised ja teadlikkus radikaliseerumisest ja äärmuslusest”, alateemadeks oli 1) “Radikaliseerumise termini mõistmine”, 2) “Allikakriitilisus ja kriitiline mõtlemine”, 3) “Tundlike teemade käsitus” ja 4) “Radikaliseerumisele pandud vähene fookus”. Teine teema oli “Haridustöötajate toetuse vajadused”, alateemadeks olid 1) “Koolituste ja juhendmaterjalide vajadus”, 2) “Koolisisesed tugisüsteemid” ja 3) “Haridustöötajale vajalikud kompetentsid”. Kolmas teema oli “Koostöö teiste osapooltega”, mille alateemad olid 1) “Haridustöötajate vaheline koostöö” ja 2) “Kooliväline koostöö”. Viimaseks ehk neljandaks teemaks oli “Ühiskondlikud ja kultuurilised aspektid”, mille alateemad olid 1) “Vene- ja eestikeelsete kogukondade kokkupuuted ja venemeelsus”, 2) “Normide ja väärtuste tajumine” ja viimaks 3) “Noorte sotsiaalne ebakindlus”.

Neljas peatükk kirjeldab intervjuude analüüsi tulemuste põhjal tehtud järeldustest ja toob välja võimalikud ettepanekud riikliku raamistiku koostamisel. Ettepanekud on loodud mõeldes olemasolevatele juhenditele, mis on Eestis ja Eesti kontekstile mõeldud loodud ning samuti ka EL-i olemasolevatele juhenditele. Ettepanekuid järgides on võimalik alustada ühtset riikliku raamistiku loomist, mis arvestab haridustöötajate rolli radikaliseerumise varajases märkamises ja selle ennetamises. Viimasena on magistritöös toodud uurimuse lühikokkuvõte, kus on rõhutatud peamised järeldused ja praktilised ettepanekud.

1. Teoreetilised lähtekohad

Magistritöö esimese peatüki eesmärk on välja tuua teoreetiline raamistik, pakkuda konteksti ja ülevaadet radikaliseerumise ja äärmusluse kohta, s. t miks ja kes radikaliseeruvad ning mis sihtrühmad on haavatavamad radikaliseerumise protsessile. Esmalt käsitlen EL-i terrorismivastaseid poliitikaid ja EL-i ning ÜK praktikad radikaliseerumise ennetamisel. Teiselt toon välja, milline on olukord terrorismi ja radikaliseerumisega EL-is ning Eestis. Samuti on välja toodud, millised on olemasolevad materjalid ja juhendid radikaliseerumise ennetamiseks loodud Eestis. Kolmandaks arutlen, miks toimub radikaliseerumise protsess, kuidas ja kus see toimub ja kes on need isikud, kes radikaliseeruvad. Lähtudes oma töö fookusest rõhutan, miks just noored on rohkem altid radikaliseerumiseks ning käsitlen ka sotsiaalmeedia rolli noorte radikaliseerumises.

1.1 Euroopa Liit, radikaliseerumine ja äärmuslus

Kuigi radikaliseerumine on tõsine probleem, millel võivad olla keerulised tagajärjed, ei ole seda suudetud ühtselt vastuvõetaval kujul defineerida. Antud magistritöö uurimisprobleemi luubi alla satub esmalt radikaliseerumise kui mõiste osas konsensuse puudumine ning küsimus, mida mõista radikaliseerumise all. Näiteks EL-i materjalide kohaselt on radikaliseerumine terroriaktidele suunavate arvamuste, vaadete või ideede omaksvõtmine, mille protsessi tähtsal kohal on ideoloogia, mille keskmeks võib peituda usuline fundamentalism.

On oluline märkida, et kogu oma magistritöö vältel lähtun EL-i radikaliseerumise definitsioonist, sest keskendun EL-i terrorismivastase strateegia implementeerimisele Eesti haridussüsteemis, kuid võtan arvesse ka KAPO definitsioonid, sest vaatan Eesti haridustöötajate konteksti. Oluline on arutleda ja analüüsida erinevate definitsioonide ning mõistmiste üle, kuna radikaliseerumine on sotsiaalne konstrukt, mille tähendus võib muutuda sõltuvalt kontekstist.

1.1.1 Euroopa Liidu terrorismivastased poliitikad

EL-i terrorismivastased poliitikad (ST/14469/2005/REV4) kujundati suuresti välja pärast Madridi ja Londoni terrorirünnakuid, aastatel 2004 ja 2005 (Bakker, 2015, lk 282). Täpsemalt,

11. märtsil 2004. aastal korraldasid seitse terroristi Madridi rongides kümme pommiplahvatust, mille tagajärjel hukkus 191 inimest ja vigastada sai umbes 1800 (Aasaru, 2014). Londoni rünnakud toimusid 7. juuli 2005. aastal kui neli suitsiiditerroristi õhkisid neli pommi eri asukohtades, tappes 52 inimest (BBC, 2015).

Terrorism on Hoffmani (2006, lk 2) sõnul suures osas poliitiline termin, mida poliitilised jõud kasutavad oma julgeolekupoliitika kujundamisel või täiustamisel. Samuti rõhutab Sedgwick (2010, lk 488), et julgeolekuoht on niivõrd tõsine, kui poliitiline jõud seda tõsiseks peab. Terrorism on defineeritud kui ette kavatsedud ja hoolikalt plaanitud vägivalla või selle ähvarduse kasutamine terrorirühmituste poolt, et saavutada poliitilisi, religioosseid või ideoloogilisi eesmärke. Lisaks eesmärkide saavutamisele on selliste rühmituste tegevuste üks osa hirmu külvamine, mis mõjutab poliitiliste jõudude oma terrorismivastast poliitikat (Enders & Sandler, 2000, lk 309). Hirmu võimendamist elanikkonna seas terrori eesmärgina on täheldanud ka Laqueur (2000).

Kuigi esmane strateegia töötati välja 2005. aastal (ST/14469/2005/REV4), olid vägivaldne radikaliseerumine ja terrorism poliitilises fookuses juba varem, kuid puudusid kiire vajadus ja poliitiline tahe strateegia väljatöötamiseks (Bakker, 2015, lk 288). Näiteks pärast Müncheni olümpiamängude 1972. aasta rünnakut ei toonud kaasa EL-i ulatuslikku terrorismivastast poliitikat. 2005. aasta strateegias rõhutati, et EL suudab pakkuda lisaväärtust heade praktikate ja kogemuste põhjal, edendades koostööd ja üldist koostöövõimekust (European Commission, 2024).

Akadeemiline kirjandus näitab, et kuigi EL-is oli varemgi terrorirünnakuid olnud, siis ei olnud need piisavalt poliitiliselt mõjukad, et sundida terrorismivastase poliitika väljatöötamist. Eesti on terrorismi defineerinud Karistusseadustikus (edaspidi KarS) §-is 237 Terrorikuriteo all, mis sätestab, et terrorism on:

”Rahvusvahelise julgeoleku vastase, isikuvastase, elu või tervist ohustava keskkonnavastase, välisriigi või rahvusvahelise organisatsiooni vastu suunatud või üliohtliku kuriteo toimepanemise, keelatud relva tootmise, levitamise või kasutamise või vara ebaseadusliku hõivamise või olulises ulatuses rikkumise või hävitamise või arvutiandmetesse sekkumise või arvutisüsteemi toimimise takistamise eest, samuti selliste tegude toimepanemisega ähvardamise eest, kui see on toime pandud eesmärgiga sundida riiki või rahvusvahelist organisatsiooni midagi tegema või tegemata jätma või tõsiselt häirida riigi poliitikat, põhiseaduslikku, majanduslikku või ühiskondlikku korraldust või see hävitada või tõsiselt häirida rahvusvahelise organisatsiooni tegevust või see hävitada või tõsiselt hirmutada elanikkonda...” (KarS, § 237)

Pärast 2004. aasta Madridi rünnakuid võttis Euroopa Ülemkogu vastu terrorismivastase deklaratsiooni, kus peale terrorismi vastu võitlemiseks mõeldud tegevuskava oli vajalik luua EL-i terrorismivastase koordinaatori ametikoht. Koordinaatori eesmärk on terrorismivastase töö koordineerimine, olemasolevate vahendite valdamine, strateegia elluviimise jälgimine ja tagamine, et EL mängiks aktiivset rolli terrorismivastases võitluses. Deklaratsioonis oli samuti kajastatud seitse strateegilist eesmärki:

1. Süvendada rahvusvahelist konsensust ja tõhustada rahvusvahelisi jõupingutusi terrorismivastases võitluses;
2. vähendada terroristide juurdepääsu finants- ja majandusressurssidele;
3. maksimeerida EL-i asutuste ja liikmesriikide suutlikkust terroristide avastamiseks, uurimiseks ja vastutusele võtmiseks ning terrorirünnakute ärahoidmiseks;
4. kaitsta rahvusvahelise transpordi turvalisust ja tagada tõhusad piirikontrollisüsteemid;
5. suurendada EL-i ja liikmesriikide suutlikkust tulla toime terrorirünnaku tagajärgedega;
6. tegeleda teguritega, mis soodustavad terrorismi toetamist ja terroristide värbamist ja
7. suunata EL-i välissuhete raames võetavad meetmed prioriteetsetele kolmandatele riikidele, kus tuleb suurendada terrorismivastast suutlikkust või pühendumust terrorismivastases võitluses (ST/10586/2004).

Üldiselt võtab strateegia Artikkel 8 hästi kokku strateegia eesmärgi ja keskse sõnumi ning kuidas see strateegia on lähemalt seotud EL-i liikmesriikidega:

“Radikaliseerumise ja terrorismi värbamise vastu võitlemise väljakutse lasub peamiselt liikmesriikide õlul, nii riiklikul, piirkondlikul kui ka kohalikul tasandil. Siiski saab EL selles valdkonnas, sealhulgas Euroopa Komisjoni panuse kaudu, pakkuda olulise raamistiku, mis aitab koordineerida riiklikke poliitikaid, jagada teavet ja määratleda häid praktikaid. Kuid selle väljakutse lahendamine ületab üksnes valitsuste võimekuse ning nõuab kõigi Euroopa ja väljaspool selle piire elavate inimeste täielikku kaasatust” (Council of the European Union, 2005, lk 8).

Kuues eesmärk keskendus terrorismi toetamisele ja värbamisele kaasa aitavate tegurite käsitlemisele ja tõi välja radikaliseerumise ennetamise olulisuse terrorismivastases võitluses.

Radikaliseerumise mõistet on keeruline ühtselt defineerida ning mõista, sest see on kontekstipõhine (Sedgwick, 2010, lk 479) ja poliitiline ja sotsiaalne konstrukt (Schmid, 2013, lk 20). Neumanni sõnul tekkis pärast 11. septembri 2001. aasta Al-Qaeda terrorirünnakuid New Yorgi kaksiktornidele vajadus arutleda terrorismi ja selle põhjuste üle. See tõi kaasa vajaduse mõiste järele, mida saaks kasutada poliitilistes, majanduslikes, sotsiaalsetes ja psühholoogilistes aruteludes. Ekspertid ja ametnikud kirjeldasid radikaliseerumist kui miskit,

mis juhtub enne kui „pomm lõhkeb“.

Radikaliseerumist peetakse arenguprotsessiks, mis võib alata varajases elustadiumis ning ekstremismini (Neumann, 2012, lk 878; Schröder jt, 2022, lk 177). Täpsemalt, hõlmab see protsess individuaalsete, sotsiaalsete ja ühiskondlike tegurite koosmängu ning avaldub käitumises, hoiakutes, ideedes ja ideoloogias, mis võivad olla vastuolus ühiskonna normide ja demokraatliku riigi põhimõtete ja seadustega (Beelmann, 2020, lk 2). McCauley & Moskalenko (2008, lk 415) rõhutavad radikaliseerumise grupidünaamika aspekti, määratledes seda kui ekstreemsete uskumuste, tunnete ja käitumiste sagenemist, mis õigustavad grupeeringute vahelist vägivalda ja nõuavad ohverdusi rühma kaitseks. Kogu eelnevat meele pidades on oluline ka märkida, et radikaliseerumine või äärmuslikud uskumused ja ideoloogia ei ole vajalikud eelkäijad terrorismile (Borum, 2011, lk 8). Politsei- ja Piirivalveamet (PPA) on defineerinud mõistet ning juhenduvad oma tegemistes järgmise kaudu:

„Radikaliseerumine on protsess, mille käigus võtab inimene omaks äärmusliku eluviisi ning temast saab äärmuslane“ (PPA, 2019, lk 5)

Lisaks toodi deklaratsioonis välja uute detailsete uuringute vajaduse, mis käsitleks terrorismi värbamist keskkondades nagu vanglad, koolid, ülikoolid või mošeed. Samuti toonitatakse meedia, sealhulgas sotsiaalmeedia rolli radikaliseerumise protsessis ning vähemuste integreerimise ja kogukondade ühtsuse tähtsust (Bakker, 2015, lk 289).

Kuna radikaliseerumise defineerimisel viidatakse tihti äärmuslusele, on oluline defineerida, mida mõeldakse äärmusluse all käesoleva magistritöö kontekstis. Äärmuslikkus on ajas, kultuuris ja kontekstis muutuv nähtus, sarnaselt radikaliseerumisele (Arthur, 2015, lk 313). Hassan jt (2023, lk 573) märgivad, et kuigi äärmusluse mõistet kasutatakse laialdaselt nii riikides, institutsioonides kui ka meedias, on selle tähendus sageli institutsioonide jaoks ebaselge. Äärmuslus võib viidata äärmusliikumistele, näiteks keskkonnaaktivistidele. Kuigi kõik, kellel on äärmuslikud ideed, ei pruugi olla vägivaldsed, jäävad nad siiski ühiskonnas kehtivate normide piiridest välja, sest paljud sellised vaated ja nende väljendamise viisid on üldiselt taunitavad (Wells jt, 2023, lk 3). Äärmuslust nähakse sageli poliitilise vägivallana, kus fookus pole niivõrd ideoloogial, vaid sellel, kuidas vägivalda õigustatakse poliitilises kontekstis ideoloogia kaudu (Maiberg & Kilp, 2022, lk 108).

Sellest lähtuvalt ei ole isikud, kes pooldavad äärmuslikke vaateid, kuid ei rakenda vägivalda, tingimata äärmuslased. Samas võivad inimesed, kes kasutavad vägivalda, kuid ei jaga sügavalt

radikaalseid ideoloogiaid, siiski äärmuslasteks liigitada. Äärmuslaste mõttemaailma iseloomustab ühe ja ainsa tõe otsing, mis välistab alternatiivsed vaated, ning püüdlus utoopilise ja täiusliku lahenduse poole (Davies, 2009, lk 192). Eestis on KAPO (2024) defineerinud äärmuslust kui:

“riigis eksisteerivate ühiskondlike normide ja seaduste radikaalset eiramist üksikisikute või isikurühmade, see tähendab organisatsioonide või rühmitiste poolt, kelle kaugemaks eesmärgiks võib muuhulgas olla ka kehtiva riigikorra asendamine neile sobilikuga”.

EL-i terrorismivastane strateegia eesmärgid tuginevad neljale sambale: ennetamine, kaitsmine, taotlemine ja vastamine (*Prevent, Protect, Pursue and Respond*). Neist kõige olulisemaks ja keskemaks peetakse on ennetamine. Selle samba raames on Komisjoni eesmärk võidelda vägivaldse radikaliseerumise vastu. Strateegia kohaselt on radikaliseerumise üheks peamiseks allikaks propagandas, mis kujutab maailmas toimuvaid konflikte kui tõendit Lääne vastuseisust Islamile. Samas tunnistatakse ka teisi tegureid, mis võivad käivitada radikaliseerumise protsessi, nagu halb valitsemistava, kontrollimatu moderniseerumine, haridusvõimaluste puudumine ja kehvad majanduslikud väljavaated. Ennetamise sambas tehakse ettepanek edendada head valitsemistava, demokraatiat, haridust ja majanduskasvu. Selleks pakutakse liikmesriikidele toetavaid programme, mis aitavad neid eesmärke saavutada (Bakker, 2015, lk 290; Council of the European Union, 2005, lk 8).

Kuigi 2005. aastal välja töötatud strateegia on üks olulisemaid EL-i radikaliseerumise ja terrorismi ennetamise ja vastuvõitlemise poliitikaid, on sellel mitmeid puudusi. Näiteks keskendus strateegia peamiselt füüsilise keskkonna mõjudele, nagu majanduslik ja poliitiline olukord, meedia ja ühiskonnas eksisteerivad konfliktid või diskursused, jättes tahaplaanile inimese vahetu sotsiaalse keskkonna, nagu kogukondlik või otsene suhtlus. Selline kitsendatud fookus jättis kasutamata võimaluse mõista radikaliseerumise ja terrorismi värbamise sotsiaalset konteksti (Bakker, 2015, lk 304). Lisaks oli strateegia peamiselt sihtgrupp islamiäärmuslus, jättes tähelepanuta muud äärmusluse vormid. Samuti osutus liikmesriikide vaheline koostöö ja kommunikatsioon suureks komistuskiviks strateegia elluviimisel, sest riikidevaheline infovahetus on keeruline nii poliitilise tahte puudumise kui ka praktiliste takistuste tõttu (Bakker, 2015, lk 304).

Usuaärmuslus, eriti islamiäärmuslus, on üks enim käsitletud teemadest. See tugineb uskumusele, et äärmuslaste vägivaldne käitumine teenib Jumalat ja nad on valmis oma eluga

riskima religiooni nimel, eeldades eluvälist autasu nende märterluse eest (Iannaccone & Berman, 2006, lk 2). Vägivaldne islamiäärmuslus hõlmab erinevaid erinevate sunniitlikke ja šiiitlikke rühmitusi, mida ühendab demokraatliku riigikorra mitteaktsepteerimine ja inimõiguste eiramine (Ranstorp, 2019). Eestis on KAPO toonud välja usuäärmuslusega seotud mõisted ja nende tähendused. Üheks mõisteks on radikaalne islam ehk islamism, mis on poliitiline teooria, mille kohaselt islam pole üksnes religioon, vaid ka poliitiline süsteem, mis peaks kujundama ühiskonnakorraldust. Islamismi eesmärk on kehtestada šariaat ning see õigustab vägivaldset võitlust uskumatute vastu. Teine mõiste, fundamentaalne islam ehk fundamentalism, viitab püüdlusele taastada Muhamedi-aegne islam, järgides Nad järgivad traditsioonilist islamit käitumise, kommete ja riietuse osas (KAPO, 2024a). Bayat (2013) on islamismi kohta öelnud järgmist:

“[...] Islamism viitab sellistele ideoloogiatele ja liikumistele, mis püüdleval mingisuguse ‘Islamistlikku korra’ poole – usklik riik, šariaat ja moraalikoodeksid moslemi ühiskondades ja kogukondades” (2013, lk 4).

Islamiäärmuslusele lisaks mängivad EL-i tasandil olulist rolli paremäärmuslus ja vasakäärmuslus. Paremäärmusluse kohta on Jackson (2019, lk 2) kirjeldanud, et paremäärmuslikud liikumised jagunevad enamasti kolme ideoloogilisse kategooriasse, milleks on rassiline äärmuslus, natsionalistlik äärmuslus ja valitsusvastane äärmuslus. Nende gruppide vahel on enamasti ühine tegur: soov taastada eelnev tajutav kuldajastu. Lisaks on Kiess ja Decker (2016) defineerinud paremäärmuslust järgmiselt:

“[...] suhtumise muster, mis esindab ühtselt ebavõrdsuse ideoloogiat. Seda esindab poliitilisel tasandil vastuvõtlikkus autoritaarsete režiimide, šovinismi pooldamise ja natsionaalsotsialismi mahategemise või õigustamisega. Sotsiaalsel tasandil iseloomustab see ideoloogia antisemiitlikke, ksenofoobseid ja sotsiaaldarvinistlikke hoiakuid” (2016, lk 15).

Paremäärmuslike rühmituste ideoloogiad on sageli kombinatsioon erinevatest ideoloogilistest kategooriatest. Näiteks Eestis võib esile tuua paremäärmuslikku liikumise Odini sõdalased, kes olid sel hetkel kehtiva immigratsioonipoliitika vastu, kuid nende tegevust võis liigitada rassilise äärmusluse või natsionalistliku äärmusluse alla (Suurkask, 2016). Lisaks on Eestis tegutsemas paremäärmuslik rühmitus Active Club (Laine, 2024).

Vasakäärmusluse kohta ei ole nii palju uurimusi tehtud kui paremäärmusluse kohta, selle ajaloo ja tekkepõhjuseid ei analüüsitud nii põhjalikult kui võinuks, mistõttu puudub hea definitsioon ning skaala vasakäärmusluse kohta (Jungkunz, 2019, lk 101). Vasakäärmuslust on käsitletud nii äärmusluse kui ka aktivismi kontekstis. Näiteks rahvusvaheline keskkonnakaitse liikumine

Extinction Rebellion liikumine on pälvinud tähelepanu nii protestijate ja aktivistidena kui ka mõnes kontekstis terroristidena (Campion, 2020, lk 546). Eestis on KAPO kirjeldanud vasakäärmuslust järgmiselt: eesmärk on asendada põhiseaduslik kord totalitaarse, sotsialistlik-kommunistliku riigikorraga või täieliku anarhiaga, vajadusel kasutades vägivalda. Samuti iseloomustab vasakäärmuslust minevikus kehtinud totalitaarse kommunistliku korra ja ideoloogiate ülistamine, soov häirida riike ja turumajanduslikke sidemeid oma tegevusega ning veendumus, et kapitalism, imperialism ja rassism on kahjulikud, mille vastu tuleb protestida (KAPO, 2024).

EL-is on rakendatud mitmeid radikaliseerumise ja terrorismivastaseid meetmeid. Oluline roll on *EU Knowledge Hub*-il (varasemalt Radikaliseerumisalase teadlikkuse võrgustik - *RAN*), mille eesmärk on hõlbustada koostööd ja jagada teadmisi EL-i siseselt radikaliseerumise ja terrorismi ennetamiseks. Võrgustik ühendab Euroopa eesliinispetsialiste, kes oma töös puutuvad kokku radikaliseerunud või radikaliseerumisohus inimestega. Varasem *RAN* hõlmas mitmed eksperttöögrupe, mis keskendusid radikaliseerumise ja äärmusluse eri aspektidele. Üheks olulisemaks töögrupiks selle magistritöö raames oli *RAN Y&E (Youth and Education)*, mis tegeles noorte ja hariduse temadega. Töögrupis keskenduti radikaliseerumise ja äärmusluse ennetamisele, pakkudes haridustöötajatele ja noorsootöötajatele vajalikke tööriistu ja teadmisi. Nende eesmärgiks oli tõsta teadlikkust radikaliseerumisest ning suurendada spetsialistide oskusi ja enesekindlust oma rollis (*RAN Y&E*, 2024).

Lisaks strateegiatele, mis keskenduvad radikaliseerumise ja terrorismi ennetamisele, võttis EL-i nõukogu 2020. aastal vastu määruse, mille eesmärk on võidelda terroristliku veebisisu levitamise vastu. See määrus nõuab, et liikmesriigid eemaldaksid terroristliku sisu veebimajutuskohtadest, nagu sotsiaalmeedia platvormid (Instagram, Facebook) ning video- ja helijagamise teenused (YouTube). Määruse kohaselt on sisu eemaldamise korralduse koostamine liikmesriigi pädeva asutuse ülesanne ning veebimajutusteenuse pakkuja peab korraldusele vastavalt sisu eemaldama (Siseministeerium, 2022). Liikmesriike toetab EL-i internetifoorum (*EU Internet Forum*), mis pakub platvormi keskkonda info jagamiseks terroristide strateegiatest ja meetoditest internetis. Foorumi eesmärk on vähendada terroristliku sisu levikut ning tõhustada kaitset terroristliku propaganda vastu. Selle ülesande täitmiseks loodi EL-i internetisisu teavitamisüksus (*EU IRU*), mis identifitseerib ja märgistab terroristlikku sisu enam kui 300 erinevas keskkonnas. Teavitamisüksus asub Europoli Anti-

Terrorismi Keskuse juures (*ECTC*) ning annab strateegilist ülevaadet, näiteks džihaditerrorismi kohta. Lisaks toetab üksus kriminaaluurimisi, jagades olulist teavet (Europol, 2022). Christchurchi paremäärmuslikku terrorirünnaku (Uus-Meremaal, 2019) järel võttis EL-i Internetifoorum vastu EL-i kriisiprotokolli (*EUCP*), et tagada kriisijärgne riikidevaheline koostöö ja infovahetus erinevate julgeolekuasutuste vahel. Kriisiprotokoll on vabatahtlik mehhanism. See sisaldab juhiseid võtmeasutuste rollide, protseduuride ja vastutuse kohta ning kirjeldab tööriistu info monitoorimiseks ja vahetamiseks. Samuti rõhutatakse, et vastused oleks kooskõlas põhiõiguste ja seadusandlike raamistikega, näiteks järgides *GDPR* nõudeid (European Commission, 2023, lk 1).

Noored on radikaliseerumisele vastuvõtlikumad, sest nad on oma identiteedi ja kuuluvuse otsimise faasis, mis muudab nad vastuvõtlikuks radikaalsetele ideedele (Schröder jt, 2022, lk 180). Selle probleemi lahendamiseks on loodud mitmeid sekkumistegevusi. Näiteks avaldati 2020. aastal teatise teemal “EL-i terrorismivastase võitluse tegevuskava: prognoosi, hoia ära, kaitse ja reageeri”, milles antakse liikmesriikidele suuniseid ja soovitusi. Teatis rõhutab noorte kaasamist hariduse, kultuuri, noorsootöö ja spordi kaudu, pakkudes neile võimalusi, mis vähendavad radikaliseerumise riski. Komisjon soovib hõlbustada koostööd koolide, kogukondade, noorsootöötajate, sotsiaaltöötajate ja kodanikuühiskonna organisatsioonide vahel, et luua terviklik ja sius raamistik. Eesmärk on pakkuda juhtumipõhist lähenemist ning käsitleda radikaliseerumist mõjutavaid tegureid, nagu sotsiaalne tõrjutus, vaimse tervise probleemid ja kogukondlikud pinged. Oluline on ka organisatsioonide vaheline info jagamine radikaliseerumise ennetamiseks (COM/2020/795).

Üks oluline aspekt on õpetajate kaasamine radikaliseerumise varajases tuvastamises ja ennetamises. Teatise kohaselt on oluline tõsta teadlikkust ja pakkuda spetsialiseeritud koolitusi, et õpetajad suudaksid ära tunda radikaliseerumise märke. Liikmesriigid peavad koostöös Komisjoniga rakendama ennetusprogramme, mis tõstavad õpetajate teadlikkust ja võimekust selles valdkonnas tegutseda. Lisaks soovitatakse luua koostöövõrgustik, kus koolid, kohalikud omavalitsused ja teised praktikud saavad jagada parimaid praktikaid ning kogemusi (COM/2020/795). Selline lähenemine aitab luua ennetusraamistikku, mis käsitleb radikaliseerumise protsessi ja võimaldab rakendada tõhusaid meetmeid radikaliseerumise ennetamiseks.

Komisjon koostab iga kahe aasta tagant radikaliseerumise ennetamise strateegilised suunad,

mis on kooskõlas EL-i terrorismivastase strateegia eesmärkidega ning aitavad liikmesriikidel tõhusamalt radikaliseerumist ennetada (European Commission, 2023a, lk 1). Nendes strateegilistes suundades käsitletakse hariduse valdkonda kohaliku mõõtme all, rõhutades riiklike ja kohalike osalejate vahelise koostöö parendamise olulisust. Oluline on kohalike osalejate teadlikkuse ja oskuste parandamise toetusel ning sidemete tugevdamine haridussüsteemiga, et märgata noorte varajast radikaliseerumist (European Commission, 2023a, lk 9). Üks oluline tegevussuund on järgmine:

“Töötada välja konkreetsed meetmed laste ja noorte radikaliseerumise ennetamiseks, sealhulgas hariduse, kultuuri, kunsti ja spordi kaudu, keskendudes eelkõige riskirühma kuuluvatele või ebasoodsas olukorras olevatele noortele” (European Commission, 2023a, lk 10).

Selliste meetmete edukas rakendamine eeldab teadlikkuse ja oskuste tõstmist haridustöötajate seas, tõhusat info- ja teabevahetust ning suutlikkuse suurendamist. Need eesmärgid on samuti strateegilistes suundades rõhutatud, pakkudes terviklikku lähenemist radikaliseerumise ennetamiseks hariduse tasandil.

1.1.2 Euroopa Liidu ja Ühendkuningriidike praktikad radikaliseerumisega tegelemisel

Paljudes EL-i riikides on välja arendatud radikaliseerumist ja vägivaldset äärmuslust ennetavad programmid ja tegevuskavad. Üheks selliseks riigiks on ÜK praktika. Kuigi ÜK enam alates 2020. aastast EL-i liige ei ole, siis nende riiklik raamistik ja programmid loodi EL-i liikmena. Põhjus, miks olen valinud oluliseks kirjeldada ÜK praktikat on nende radikaliseerumise ennetamise riiklik programm. ÜK-s on toimunud mitmed kõrge profiiliga terrorirünnakud, nagu näiteks 2005. aasta Al-Qaeda rünnak Londoni metroole (27 hukkunut ja 340 vigastatut) ning 2017. aasta ISIL-i rünnak Manchesteri kontserdil (23 hukkunut ja 119 vigastatut) (START, 2022), on olnud olulised tegurid, mis on suunanud valitsust looma üleriigilist terrorismivastast strateegiat CONTEST. CONTEST loodi esmalt aastal 2003 ning hetkel kehtiv neljas versioon avaldati aastal 2023 (Home Office, 2023). Selle raames on välja töötatud ka Prevent programm, samuti mitmed haridus- ja noortevaldkonnale suunatud algatusi. ÜK-s on eelnimetatud islamiäärmuslaste rünnakutele lisaks toimunud mitmeid rünnakuid (nii vasakäärmuslaste kui ka paremäärmuslaste poolt), mis on pälvinud meedia tähelepanu. Üheks nendeks on minister Jo Coxi mõrv 2016. aastal, mis oli toime pandud paremäärmusliku terroristi Thomas Mair'i poolt. Rünnak oli inspireeritud natsionalismist ning soovis ÜK-d hoida iseseisvana (Cobain & Taylor, 2016). Teine näide, mis pälvis suurt meedia ja riikliku

tähelepanu oli 2017. aastal toime pandud Londoni Silla rünnak kolme islamiäärmuslasest terroristi poolt. Terroristid sõitsid kaubikuga rahva hulka, peale mida nad pussitasid inimesi Borough Marketi piirkonnas, mõrvates 11 ja haavates pea 50 (The Guardian, 2017). Aastatel 2017-2019 on ÜK-s mitmeid rünnakuid, milles oli nii hukkunuid kui ka haavatuid. Tihedate rünnakute tõttu on ÜK valitsus pidevalt uuendanud oma ennetavaid radikaliseerumise tööriistu ning terrorismivastaseid strateegiaid.

Käesolev magistritöö keskendub noortele ja võimalikule raamistiku ettepaneku tegemisel, seetõttu on ka oluline kirjeldada olemasolevaid strateegiaid ja töövahendeid, mis on välja töötatud noortele. Üks peamisi ennetavaid tööriistu on nimetatud „*Learning Together to be Safe*“, mis eesti keeles tähendab „õpime koos olema turvalised“. Tööriist oli mõeldud koolidesse kasutamiseks, et vähendada laste ja noorte radikaliseerumise tõenäosust. Tööriist keskendus säilenõtkuse suurendamisele radikaliseerumise vastu läbi aktiivse kodanluse julgustamise, haridustöötajate enesekindluse tõstmise rasketel teemadel vestlemisel, kiusamise vastaste meetmete ning koolide ja pere vaheliste sidemete loomise (Taylor & Soni, 2017, lk 242). Teine strateegia, mis on olulisel kohal ÜK-s on CONTEST, milles on välja toodud noorte terroristideks saamise või terrori toetamise ennetamine, milles omakorda on oluline roll koolidel (Home Office, 2011; Taylor & Soni, 2017, lk 242). Palju tähelepanu saanud projekt ÜK-s on Prevent, mille eesmärk on inimeste terroristideks muutumise või toetamise peatamine. Prevent näeb ette, et inimestele, kes on radikaliseerumise ohus, pakutakse vajalikke sekkumisprogrammi ning osalemine programmis on vabatahtlikkuse alusel. Kui isik on radikaliseerunud või radikaliseerumas, siis saab teda suunata Prevent programmi, mis ideaalis peaks tähendama seda, et isik on turvalises keskkonnas ning saab vajalikku abi. On rõhutatud, et Prevent ei ole karistus ning programmis olemine ei lähe karistusregistrisse kirja ning osalemine on vabatahtlikkuse alusel, mistõttu ei saa ühtegi noort programmis osalema sundida. Prevent protsess on järgmine:

- 1) Kohalik politseiasutus veendub, et ei ole kohest julgeolekuohtu suunatute listis. Lisaks kontrollitakse, kas listis on ka reaalne radikaliseerumise ohuga isik;
- 2) Kui isik ei ole radikaliseerumise ohus, ei suunata teda programmi. Kui on ohus, siis pakutakse inimesele tuge (vaimse tervise teenused või sotsiaalteenused);
- 3) Kui on risk radikaliseerumiseks, siis vaatab kohalike ekspertide komisjon suunamist. Ekspertide seas on näiteks politsei, lastekaitse, sotsiaaltöötaja, haridustöötaja ja vaimse tervise spetsialist ja

- 4) Kui komisjon otsustab, et isik on ohus, siis kutsutakse ta tugigruppi Channel (Home Office, 2024).

Taylor & Soni (2017, lk 245) töid oma uuringus välja, et ÜK riiklikud strateegiad ja plaanid võivad viia problemaatilise jälgimise kultuuri, kus näiliselt on loodud ohutud paigad, et radikaliseerumisest rääkida, kuid tegelikult on mõju vastupidine. Noored tunnevad hirmu ning ärevust vestelda kriitilistel teemadel ning võib nad veel rohkem eemale tõugata ühiskonnast. Sama on väljendanud ka haridustöötajad, kes on ebakindlad oma programmi rollis ning soovivad “ellu jääda”, mistõttu üritavad nad riske vältida ja keerulisi teemasid mitte puudutada. Seetõttu ei toimu sageli vastuoluliste teemade avameelset ja ausat arutelu, mis on üks haridusasutuste kohustusi. Ka Richards (2011, lk 12) on välja toonud, et politseiametnikud, kes peaksid olema üks lüli Prevent programmist, ei saa täpselt aru, mis asi on radikaliseerumine ning lai arusaam mõistest on Preventile andnud vastupidise mõju. Teisalt on Stanley & Guru (2015, lk 354) toonud välja, et lapsepõlves radikaliseerumine on kasvav probleem ühiskonnas, millel puuduvad kindlad tulemuslikud tegevusplaanid nii sotsiaaltöö tasandil kui ka institutsiooni tasandil. Kuigi ÜK-s on poliitilisel tasandil suund intensiivsema sotsiaaltöö poole, siis tihti võib see olla kahjulikum kui mittesekumine. Eelnev toetab Richardsi ja Taylor & Soni mõtet, et teadmatus ja oskamatus aru saada, mis on radikaliseerumine ning üle reageerimine ja liigne sekkumine võib noored viia kiirema radikaliseerumiseni ja valesildistamiseni.

1.2 Olukord Euroopa Liidus

Euroopa Komisjon on määratlenud radikaliseerumist kui äärmuslike vaadete, arvamuste ja ideede omaksvõtmist, mis võib viia terroriaktideni (Euroopa Parlament, 2021). Iga-aastases aruandes terrorismi olukorra ja suundumuste kohta EL-is (*Terrorism Situation and Trend Report TE-SAT*) antakse ülevaade suurematest arendustest ja trendidest terrorismi maastikul EL-is. 2023. aastal viidi läbi viis islamiäärmuslikku terroriakti Prantsusmaal, Belgias, Saksamaal ja Hispaanias, milles oli kokku 18 ohvrit, kellest 12 haavatut ning kuus hukkunut, ning üheksa terroriakti luhtusid. Lisaks aresteeriti 334 kahtlusosalust, kes olid seotud terroriorganisatsiooniga, tootsid ja levitasid propagandat, planeerisid rünnakut või finantseerisid terrorismi. Võrreldes eelmiste aastatega, on islamiäärmusluse rünnakud suurenenud üle poole võrra (aastal 2022 kuus rünnakut ja aastal 2021 oli 11 rünnakut) (Europol, 2024, lk 18). Europol toob aruandes välja, et islamiäärmuslike rünnakute tõus on

seotud Koraani põletamistega üle Euroopa ning Hamasi terrorirünnakuga Iisraeli vastu. Lisaks on Iisraeli tegevus Gazas suurendanud rünnakuid ning suurendab radikaliseerumise ohtu EL-is (Europol, 2024, lk 18). Paremäärmuslike terrorirünnakuid 2023. aastal ei esinenud, kaks rünnakut luhtusid. Arreteeriti 26 kahtluselust kümnes liikmesriigis peamiselt terrorismiähvarduste eest ja terroriorganisatsioonis osalemise eest. Aruanne tõi välja, et noored paremäärmuslased võtavad aktiivselt osa propaganda levitamises, värbamisprotsessis ning rünnakute organiseerimises. Paremäärmuslikud ideoloogiad sisaldavad erinevaid narratiive ja teemasid, mida edasi propageeritakse. 2023. aasta raportis väljendub, et suurenenud on riigisüsteemi vastasus (Europol, 2024, lk 32). TE-SAT aruanne toob välja, et vasakäärmusluse ja anarhismi rünnakuid oli aastal 2023. aastal 32, millest suurem osa (30) oli Itaalias. 23 rünnakut viidi läbi ning kaheksa luhtusid, rünnakutes hukkunuid või haavatuid ei olnud. Lisaks arreteeriti 14 vasakäärmuslast, mis on väiksem arv kui aastatel 2022 ja 2021 (19). Aruanne märkis, et enamus rünnakuid olid suunatud infrastruktuurile või ehitistele ning olid motiveeritud kapitalismi- ja riigivastasusest (Europol, 2024, lk 42).

Kuigi aruandes on räägitud pigem islami- ja paremäärmuslusest, on statistika järgi võimalik näha, et vasakäärmuslusest on rohkem raporteeritud kui paremäärmuslusest ning vasakäärmuslusest inspireeritud rünnakute materiaalsed kahjud ulatuvad miljonitesse. Seetõttu ei tohi vasakäärmuslusest jätta tähelepanuta ning keskenduda vaid paremäärmuslusele või islamiäärmuslusele, kuigi ka see suund on probleemiks ja ohuks EL-is. Lisaks on näha raporti tulemustest, et statistiliselt on islamiäärmuslaste rünnakud suurenenud, mis viitab maailmapoliitika ebastabiilsusele ning toimuvatele konfliktidele Euroopas. Veel on raportist näha, et paremäärmuslus on küll vähem märgatavam ja vähem kardetud kui islamiäärmuslus, kuid on stabiilne oht ühiskonnale, kuna ta levib ka meedias kiiresti ning nende ideoloogiad on tihti kombineeritud erinevatest narratiividest ja teemadest, mistõttu on noorel kergem langeda propaganda küüsi.

1.3 Miks radikaliseerutakse ning kes radikaliseerub

On oluline tuua selle magistritöö raames välja teoreetilised lähtekohad, miks radikaliseerutakse ning kes radikaliseerub. Lisaks, mis eeltingimused on radikaliseerumiseks olulised, milline keskkond soodustab radikaliseerumist (eelkõige kas otsekontakt või virtuaalmaailm) ning on oluline arutleda selle üle, kes on haavatavam radikaliseerumiseks. Eeltoodud kirjeldus on

järgneva peatüki eesmärk ning toob välja olulised punktid, miks on oluline Eestis haridustöötajatele leida praktiline väljund varajase radikaliseerumise märkamiseks.

Radikaliseerumisel ja selle protsessi teoreetilisi käsitusi on mitmeid. Borum (2011, lk 14) kirjeldab, et ajalooliselt on uuritud radikaliseerumise protsessi põhjuseid individuaalsel tasandil, sest leiti, et äärmuslike mõtete lähtekoht on vaimse tervise probleemid. Kuid radikaliseerumiseni protsess on mitmetahuline ja dialektiline, hõlmates nii individuaalseid omadusi kui ka ümbritsevat keskkonda ja kogemusi. Dialektilise protsessi all mõeldakse radikaliseerumise kontekstis seda, et üks isik ei liigu sirgjooneliselt vägivaldse äärmusluseni, vaid radikaliseerumist mõjutab isiku ümber olev keskkond ja kogemused (Borum, 2011, lk 15; McCormick, 2003, lk 492). Moghaddam (2005, lk 161) on esitanud radikaliseerumise selgitamiseks terrorismi viiva trepi mudeli, mis kirjeldab teekonda, mis võib viia isiku terroriaktini. Trepi kõige alumisel astmel on isiku taju ümbritseva õiglusest ja õiglasest kohtlemisest. Taju on subjektiivne ja sõltub isiku ootustest, näiteks elamistingimuste paranemisest või majanduslikust stabiilsusest, mida sageli mõjutab meedias leviv info. (Moghaddam, 2005, 162-163). Liikudes edasi, võib isik end leida teiselt korruselt, kus ta tajub oma võimalusi vastuhakuks, et reageerida tunnetatud ebaõigluse vastu ja parandada oma olukorda. Autor on toonud välja asjaolu, et kui isik oma probleemides süüdistab teisi riike, organisatsioone või grupe, siis liigub ta kolmandale korrusele (2005, lk 162), kus ta suunab ümber oma agressiooni tunnetatud ebaõigluse tõttu. Neljandal korrusel on isikud moraalselt kaasatud terrorirühmitusse. Sealt leiavad nad end salajastes gruppides, kes on pühendunud sellele, et muuta maailmas valitsevad korda kasutades sellesk vägivalda (2005, lk 165). Peale moraalset kaasatust terrorirühmitustesse, on trepil asuvad isikud viiendal korrusel, kus nende äärmuslikud mõtteviisid kinnistuvad. Grupist väljaastumine on vähetõenäoline ning surve sooritada terrorikuritegusid rühmituse ideoloogiliste, poliitiliste või religioossete eesmärkide nimel, on liialt suur. Seetõttu on suur tõenäosus, et kuuendale ja viimasele korrusele jõudes panevad isikud toime terroriakti (2005, lk 166).

McCauley (2022, lk 452) toob olulise täpsustuse, et kuigi äärmuslikud vaated on levinud, ei vii enamik inimesi kunagi neid vaateid vägivaldseks tegevuseks. Rahulolematuse ja ebaõigluse tunne on levinud paljude inimeste seas, kuid need ei ole märk automaatsest radikaliseerumise protsessist. Nagu ka eelnevalt mainitud, siis äärmuslikud mõtted ei ole ilmtingimata taunitavad ja karistatavad, välja arvatud juhul, kui need viivad vägivaldse tegutsemiseni. Illustreerimaks eelnevat, siis radikaliseerumine ei ole automaatne reaktsioon olemasolevatele tingimustele, mis

isikut ümbritsevad (Coolsaet, 2023, lk 48). Kuigi eeltoodud radikaliseerumise kui trepiastmete protsessi kirjeldus on loogiliselt ülesehitatud ning arusaadav, siis on ta ka kitsavaateline ning liialt üldine, et antud magistritöös teha järeldusi, miks ja kuidas radikaliseerumine toimub.

Lisaks eeltoodud Moghaddami trepiastmete mudelile, on McCauley & Moskalenko (2021) esitanud kahe püramiidi radikaliseerumise mudelit. See mudel eristab selgelt arvamuste ja käitumise arengut, tuues esile, et need võivad koos areneda, kuid ei pea seda alati tegema (lk 142). Arvamuse püramiid algab poliitiliselt neutraalsete isikutega ja liigub ülespoole, hõlmates neid, kes ei pruugi olla ise radikaalsed, kuid kellel on kalduvus toetada radikaalset vaateid. Ülemises osas on isikud kes usuvad, et radikaalne käitumine on nende personaalne moraalne kohustus (lk 142-143). Käitumise püramiid esitab radikaliseerumise käitumise arengut, kus alustatakse poliitiliselt passiivsetest inimestest, seejärel liigutakse aktivistideni, kes tegutsevad legaalsel ja mittevägivaldsel viisil. Edasi on radikaalid, kes tegutsevad mittelegaalsel viisil ning lõpus on terroristid, kes on valmis kasutama vägivalda erinevaid vorme, sealhulgas tapma tsiviilisikuid (lk 143). Kahe püramiidi mudeli tugevuseks on see, et see arvestab asjaoluga, et radikaliseerumine ei pruugi olla sirgjoones liikuv protsess ideoloogia toetamisest kuni vägivalalani. Mudel arvestab sellega, et radikaalsed arvamused ja vägivaldne käitumine ei ole alati omavahel seotud. Samuti näitab selline mudel, et ennetus peaks toimuma püramiidi eri tasanditel näiteks hariduses, vältimaks arvamuste ja käitumiste eskaleerumist. Kuigi mudelit on lihtne tõlgendada, siis ei pruugi see arvestada keeruliste teguritega nagu kultuuriliste, sotsiaalmajanduslike ja psühholoogiliste teguritega (McCauley & Moskalenko, 2017, lk 25-26).

Borum (2011) on analüüsinud kolme võimalikku teoreetilist raamistikku, mis kirjeldavad radikaliseerumise protsessi: sotsiaalse liikumise teooria, sotsiaalpsühholoogia ja vähemuse mõju teooria. Sotsiaalne liikumine on arvamuste ja uskumuste kogum ühiskonnas, mis väljendab soovi muuta sotsiaalset struktuuri või sotsiaalsete ressursside jaotust (Zald ja McCarthy, 1987, lk 20). Sotsiaalse liikumise teooria näeb ette üldpildis seda, et isikud liituvad või mobiliseeruvad rahulolematuse tõttu sotsiaalsesse rahutusse (Borum, 2011, lk 17). Sotsiaalpsühholoogia on teadus, mis üritab mõista ja selgitada üksikisiku mõtteid, tundeid ja käitumisi teiste kohaloleku kaudu (Borum, 2011, lk 20). Borum selgitab, et üksikisiku tasandil ei ole mõtted ja vaated ning hoiakud nii äärmuslikud ja radikaalsed kui nad võiksid olla grupikontekstis. See tähendab, et teiste sarnaste mõtteviisidega isikute leidmine ning nendega kontakti hoidmine ja mõtete vahendamine võib viia kiirema radikaliseerumiseni. Lisaks sellele

on Borum välja toonud, et grupikontekstis ei tajuta grupitegude eest nii suurt vastutust ning grupiga liitutakse kas sotsiaalsete preemiate või tasude nimel ning gruppides on oma siseeeskirjad ja käitumisharjumised, mis hoiavad sotsiaalset survet grupisiselt (2011, lk 20-21). Viimasena kirjeldas Borum vähemuse mõju teooriat, mis ei keskendu grupitasandile vaid üksikisiku ideoloogia ja uskumuste muutumise protsessile (2011, lk 22). Ta viitab Lewis Rambo (1993) seitsmepunktilisele teooria mudelile, mis annab ülevaate, kuidas üks isik individuaalsel tasandil radikaliseerub, milleks on: kontekst (kultuur, ajalugu, poliitika, sotsiaalne olukord); kriis (isiklik või sotsiaalne häire); otsing (lahenduste leidmine); kokkupuude (esimene kontakt otsija ja vaimse valiku vahel); interaktsioon (suhtlus, et saada rohkem infot või sissejuhatust spirituaalse valiku kohta); pühendumus (otsus investeerida või ustavus religiooni ning lubatud liikmelisus või avalik usuavaldus, mis kinnistab isiku staatust liikmena ning tagajärjed (tegude, pühendumuste ja otsuste tagajärjed, mida pidevalt jälgitakse) (Borum, 2011, lk 23). Radikaliseerumise varajaste märkide märkamine eeldab, et aru saadakse grupidünaamikast ja individuaalsetest teguritest, mis võivad inimesed viia radikaliseerumiseni.

Radikaliseerumise üks tagajärjedest võib olla äärmuslike gruppide teke, mis soodustavad vägivaldseid ja ühiskonna normidega vastuolevaid ideoloogiaid. Tuues näited erinevatest radikaliseerumiste protsessist ning neid iseloomustavatest tunnustest, siis Kutner (2020, lk 7) uuris USA ja Euroopas levinud paremäärmusliku rühmituse *Proud Boys* kohta ning tõi välja termini *manosphere* (meestesfäär), mis tähendab ökosüsteemi nii virtuaalmaailmas kui ka füüsilises maailmas (RAN Y&E, 2023, lk 1), kus on erinevad meeste kaebuste grupid, mis tekkisid vastureaktsioonina feminismile. *Proud Boys* on (paremäärmuslik grupp, kelle eesmärk oli radikaalne traditsionalism – traditsiooniliste soorollide taastamine vägivaldsel ja ühiskonnas mitteaktsepteeritud viisil). Sellised rühmitused sünnivad anti-feminismist ning ühe isiku radikaliseerumise protsessi eelduseks on näiteks lahkumine heteroseksuaalsest suhtest, tõrjutus naiste poolt või mingi muu negatiivne kogemus naistega seoses, millele järgneb eemaldumine ühiskonnas aktsepteeritud toimetulekumehhanismidest. Uueks toimetulekumehhanismiks on meesliidrid või meedias tegutsevad sisuloojad, kes projitseerivad oma ebakindlusi naiste peale (Kutner, 2020, lk 7). Eelnev näide illustreerib seda, et radikaliseerumise protsessi ning äärmuslikku gruppi kuulumise protsessi võib alata negatiivne läbielamine isiklikul tasandil, kus otsitakse oma probleemidele ja ebakindlustele süüdlast. Selle näite puhul olid süüdlasteks naised. Samuti viitab näide sellele, kuidas äärmuslikud rühmitused on sotsiaalarühmad, millel on omad reeglid ja normid (Bouhana, 2019, lk 20-21) Lisaks mõjutavad individuaalsed või sotsiaalsed tegurid ja keskkondlikud mõjud

(näiteks sotsiaalmeedia) äärmusluse rühmituse teket (Bouhana, 2019, lk 19). Näide kattub ka trepiastmete teooriaga, kus üheks teguriks liikumaks trepiastmetel edasi on teiste süüdistamine oma probleemides.

Kui eelnevalt on kirjeldatud üldiselt, miks radikaliseerutakse, siis antud magistritöö raames on oluline vaadata, kes radikaliseerub ja kes on rohkem altid radikaliseeruma. Isikud, kes ei ole sotsiaalselt ja majanduslikult kindlustatud või kuuluvad vähemuste hulka, ei ole üldiselt rohkem altid radikaliseerumiseks. Nagu Coolsaet (2023, lk 48) arutles, siis radikaliseerumine ei ole automaatne reaktsioon ümbritsevale. Eelnev *Proud Boys* meestesfääri näide on samuti oluline, sest näitab, et radikaliseerumise üheks eeltingimuseks ei ole halb sotsiaalmajanduslik seis. Näiteks paremäärmuslasest terrorist Anders Breivik, kes ei olnud sotsiaalmajanduslike indikaatorite järgi halvas seisus, korraldas 2011. aasta 22. juulil plahvatuse Oslos kaheksa hukkunuga ning seejärel korraldas massitulistamise Utøya saarel, kus toimus Töölispartei noortelaager. Breivik oli pühendunud oma ideoloogiale ja eesmärgile, milleks olid vägivaldsed paremäärmuslikud vaated multikultuursusest ja kehtivast demokraatiast Norras. Lisaks oli tal ka sidemeid teiste äärmuslike rühmitustega, millega suhtluse käigus vahetati strateegiaid ning ideoloogilisi mõtteid (Townsend jt, 2011). Seetõttu saab öelda, et tihtipeale ei ole sotsiaalmajanduslikult halvem seis määravaks, kas isik radikaliseerub või mitte, pigem oli määravam Breiviku lapsepõlve traumad - katkine peremudel, kus isa eeskuju oli puudu ning ema võitles vaimse tervise probleemidega ning oli vaimselt vägivaldne (Buruma, 2015). Breiviku juhtumi kohaselt oli määravam islamifoobia, rändevastased narratiivid ja hirm valge rassi väljasuremise ees. Eelnevat on oluline välja tuua, sest kui rääkida noortest ning nende võimalikust radikaliseerumisest, siis ei ole täiesti võimalik tema sotsiaalmajandusliku profiili järgi määrata, kas ta on altim radikaliseeruma või mitte.

See ei tähenda, et sotsiaalmajanduslik seis ja ebavõrdsus ei ole tähtsad. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (edaspidi ÜRO) on toonud välja, et muuhulgas vaesus, madal haridustase ja limiteeritud väljavaated elamiskohale ja töökohale on asjaolud, mis võivad eriti noored viia olukorrani, kus nad otsivad lahendusi äärmuslikes organisatsioonides ja liikumistes. Näiteks Prantsusmaal Pariisis 2015. aastal Charlie Hebdo rünnakud viisid läbi kaks prantslast, kes elasid töölispiirkonnas, mida saab iseloomustada kõrge töötusemäära, kuriteo ja narkootikumide kasutamisega. Lisaks on sellistes piirkondades levinud vaesus ja institutsionaalne rassism (ÜRO, 2016, lk 91). Ka Weggemans jt (2014, lk 107) uuringus Hollandi islami välisvõitlejatest tuli välja, et intervjueeritud välisvõitlejad olid enamasti alla

25-aastased, keskmise või madala haridustaseme, pärit madalast sotsiaalmajanduslikust klassist ning nad kasvasid üles probleemsetes kogukondades. Radikaliseerumise eelduseks ei ole vaid sotsiaalmajanduslik seis. Äärmuslike hoiakute kujunemine sõltub kognitiivsetest ja sotsiaalse arengu tingimustest, mis on mõjutatud ühiskondlike, sotsiaalsete ja individuaalsete riski- ning kaitsetegurite koosmõjust (Beelmann, 2020, lk 5). Sageli ei ole äärmuslike vaadete ja käitumine seotud tajutud vaesusega, vaid pigem tundeaga, et teisi inimesi koheldakse ebaõiglaselt. Seetõttu süüdistatakse tihti valitsust või teatud ühiskonnagruppe, kelle pärast inimesi ebavõrdselt koheldakse. Näiteks paremäärmuslikud rühmitused tunnevad, et immigrante koheldakse paremini kui kohalikke (Doosje jt, 2016, lk 81)

1.3.1 Noored ja radikaliseerumine

Kuna magistritöö keskendub noortele, siis on oluline ka tuua selgitust, miks ja kas üldse noored on rohkem aldis radikaliseeruma ning kus radikaliseerumine toimub. Magistritöö raames on uurimise all haridusasutuste põhikoolide ja gümnaasiumiastme õpilased, seetõttu käsitlen ka siin noori kuni 19-aastaseid. Noored on üks haavatavamaid gruppe, sest otsivad kuuluvust ja aktsepteerimist (Schröder jt, 2022, lk 181). Kriminoloogias on noored ja nende kriminaalne käitumine pälvinud palju tähelepanu, sest nad on sellises arengufaasis, kus neil esinevad teatud iseloomulikud jooned, mis suurendavad nende riski ja võimalust sooritada väärtegevusi. Farrington (1986) on seda nimetanud vanus-kuritegevus kurviks, mis lihtsustatult tähendab seda, et kuritegevus on suurem noores eas ning väiksem täiskasvanu seas. Noored hakkavad kooliealisena otsima oma identiteeti ning suhted nende ümber on pidevas muutuses. See tähendab, et vähem on noored vaimselt sõltuvad oma vanematest ning rohkem on tähelepanu neid ümbritseval keskkonnal (Schröder jt, 2022, lk 180). Lisaks on Schröder jt välja toonud, et noorte riskifaktorid, mis muudavad nad rohkem aldis radikaliseerumisele on näiteks kuuluvuse otsimine, hälbiv või provokatiivne käitumine ja normide ja väärtuste välja kujunemine (Schröder jt, 2022, lk 180). Lisaks kuuluvuse ja oma identiteedi otsimisele (Schröder jt, 2022, lk 181), on noored sihtrühm, kes otsivad põnevust, kaasahaaravust ja adrenaliini (Schröder jt, 2022, lk 181), mis võib neid viia kuritegelikke teedeni. Noored võivad olla rohkem haavatavamad läbi sotsiaalmeedia kiire leviku ja loomulikkuse poolest - võib kaduda valvsus ning tihti ei pruugita mõista suhtlusvõrgustikesse levitatud sõnade ja kirjade tõsidust (Klemm, 2021, lk 15). KAPO aastaraamatus on ka puudutatud radikaliseerumisele haavatavat noore profiili. Tuuakse välja, et

“...radikaliseerumise teele satuvad enamasti vaimse tervise või perekondlike

probleemidega noored, kes sotsiaalmeedia äärealadel leiavad keeruliste muredele lihtsakoelise selgituse: süüdi on mõni rahvus- või seksuaalne vähemus või hoopis liberaalne maailmakord” (Tuul, 2024, p 43).

Kogu eelnev kinnitab teadmist ja vajadust, et noortega, kes võivad kuuluda haavatavate sihtgruppi, on vaja aktiivselt tegeleda ning haridustöötajatel on rohkem suuniseid ja teadmisi vaja, et anda õigeaegset ja vajalikku tuge ja abi.

1.3.2 Online-sfäär ja radikaliseerumine

Akadeemiline kirjandus viitab sellele, et läänemaailmas (sh Eestis) on üha olulisem roll radikaliseerumisel ning ekstremismil internetil ning suhtlusel läbi interneti ja selle läbipõimumine internetivälisel elul (Gaudette, jt, 2022, lk 1351; Lowe, 2020, lk 31). Aina rohkem värvatakse uusi liikmeid ning radikaliseerutakse internetis läbi sotsiaalmeedia ning teiste krüpteeritud suhtluskanalite kaudu nagu näiteks Telegram, Signal või Whatsapp (Gaudette, jt, 2022, lk 1346-1347). Paljud organiseeritud vägivallateod, selle planeerimine käib läbi internetimaailma, võttes näiteks FKD juhi, 13-aastase Eesti poisi, kelle tegevus käis läbi interneti. Ka Lowe (2020, lk 31) on leidnud, et internet ning eriti sotsiaalmeedia just oma platvormi suuruse poolest, on hea pind, kus levitada ekstremistlikku materjali läbi meemide või videomängude. Tähtis on rõhutada, et isegi kui noored veedavad suure oma aja sotsiaalmeedias, siis nende võimalus vägivaldse äärmusluseni jõuda ei ole suurem. Lowe toob ka välja, et see võib pigem mõjuda ka vastastikult ning luua või kinnistada negatiivseid hoiakuid (2020, lk 31). Kuid antud teemal ei ole piisavalt veel uuringuid tehtud, mistõttu ei ole empiiriliselt tõestatud, et internet ning suhtluskanalid on peamine viis radikaliseerumiseks. Gaudette jt (2022, lk 1351) uuringu järgi oli esmane *online* kokkupuude peale tuttava või sõbra soovitusel, kes suunas neid internetis leviva materjali ja sisu poole, mistõttu on internet teisejärguline radikaliseerumisel.

Kuid tegu ei ole ka uue suunaga. Islamiterroristlikud grupid on pidevalt kasutanud visuaalset materjali internetis ühest oma propaganda osast (Hassan & Azman, 2020). Visuaalsete materjalide, mille hulgas on näiteks pildid moslemite kannatustest ja kuidas islamiriigi valitsus on rahvale abivalmis, eesmärk on jõuda potentsiaalsete liikmeteni ning tekitada grupikuuluvust. Eriti kehtib kuuluvuse ja identiteedi otsimine noorte puhul, kes võivad otsingutel pöörduda sotsiaalmeedia poole ning keda on lihtne värvata vennaskonda, kes võitlevad oma riigi eest (Hassan & Azman, 2020, lk 8). Sellises massimeedia platvormid (eriti suhtluskanalid) on justkui kajakambrid, kus kasutajad aja jooksul aktsepteerivad radikaalseid

vaateid ning mille kaudu meelitatakse haavatavaid noori internetis liituma äärmuslike rühmitustega (ÜRO, 2016, lk 92-93).

Äärmuslastel on omad sümbolid ja sõnavara, mille kaudu saavad grupeeringud varjata oma tegevusi ning läbi salapära mõjutada teisi noori liituma enda rühma või gruppi. KAPO on toonud välja 2020-2021 aastaraamatus virtuaalmaailma olulisuse tänapäeva radikaliseerumise ja äärmusluse kontekstis (Klemm, 2021, lk 16). Lisaks on KAPO toonud välja, et “Terrorirünnakuid heroiseeritakse arvutimängudest laenatud sõnavaraga, st noortele tuttavas keeles” (Klemm, 2021, lk 15). Virtuaalmaailma kasutatakse ka selleks, et reaalarajas levitada filmitud videoid, mis on terroristliku sisuga (Klemm, 2021, lk 16). Mistõttu on virtuaalmaailmal oluline tähtsus tänapäeva radikaliseerumisel ja äärmuslusel. Lähemalt virtuaalmaailma olulisusest. KAPO on aastaraamatus märkinud, et äärmuslikku sisu on tihti keerulisem serverivaldaja ja teenusepakkuja ära tunda ja see eemaldada, juhul kui sisu ei ole otseselt peegeldatud vägivalda või kahemõttelisust. Isegi, kui mingitelt teatud platvormidelt eemaldatakse sisu ning blokeeritakse kasutajad, liiguvad äärmuslased väiksematele platvormidele, kus on võimalik haavatavaid ja kergesti mõjutatavaid noori oma ideoloogiaga mõjutada. Nendele noortele, kes on astunud samme, et liituda äärmuslike gruppidega, liiguvad edasi juba kajakambrisse, kus teisi ideoloogiaid ei eksisteeri ning kinnistatakse olemasolevat ideoloogiat (Klemm, 2021, lk 17).

Eelnevaid mõtteid saab illustreerida näiteks internetifoorum 4chan, mis esialgu ei olnud mõeldud äärmusliku sisu jagamiseks, kuid aja jooksul oli võimalik luua sisu, mis oli äärmuslik ning mida tarbisid enamasti noored mehed. Foorum on täielikult anonüümne ning ei vajanud sisse logimist ja enda isikustamist, mistõttu levis seal palju ühiskonna normidega vastuolevat sisu. Kui 4chan-is hakkasid kehtima vihavastased reeglid ja moderatsioon, siis kasutati võimalust ära ning loodi 8chan, mis on ekstreemsem versioon 4chan-ist. Näiteks on 8chan seotud mitme paremäärmusliku terrorirünnakuga 2019. aastal - kõige suurema mõjuga neis oli rünnak oli Uus-Meremaal Christchurchis Brenton Tarranti poolt toimepandud terrorirünnak mošeele, kus hukkus 50 inimest. Tarrant jagas oma plaane 8chan-is ning tema rünnaku reaalarajas video kajastati foorumis. Tarrantit kiideti foorumikasutajate poolt tema teo eest ning temast valmisid ülistavad meemid – enamus sellist sisu tootsid ning tarbisid noored (Conway jt, 2019, lk 13). Lisaks sai 4chanist alguse QAnon radikaalne vandenõu, mille keskmes seisnes usk, et maailma valitsusi ning meediat kontrollivad saatanlikust rühmituses olevad pedofiilid, kelle hulgas on näiteks Bill ja Hillary Clinton, Tom Hanks, Lady Gaga ja teised avaliku elu

tegelased. Vandenõu usub ka, et Donald Trump on see, kes võitleb rühmituse vastu. Kuid QAnon ei ole ohtlikkuse poolest samaväärne terroristlike organisatsioonidega nagu näiteks ISIS, isegi kui radikaalsete mõtetega QAnoni jälgijaid on rohkem kui islamiäärmusluse jälgijaid (Moskalenko & McCauley, 2021, lk 142) Kuid selliseid liikumisi ei saa ka alahinnata, rünnakuid on siiski internetis levivate vandenõuteooriate tõttu toimunud (USA-s Capitol Hilli rünnak QAnoni algatusel). Eelnev näitab, et internetil ja sotsiaalmeedial on suur mõju võimalikule radikaliseerumisele, mistõttu tuleb olla valvas internetis toimuva suhtes, et mõista radikaliseerumise riske (Lowe 2020, lk 31). Kuigi veebiplatvormid võivad olla üks radikaliseerumise kiirendajaid ja toimida kajakambritena, siis ei ole need radikaliseerumise peamiseks allikaks.

1.4 Olukord Eestis

Pärast iseseisvuse taastamist ei ole Eestis toimunud ühtegi terroriakti. Antud magistritöö jaoks on kõige olulisem, et 2024. aastal ilmunud KAPO aastaraamatus on eraldi peatükk “Lapsed äärmusluse püünises”, esmakordselt on eraldi loodud peatükk, mis keskendub noorte radikaliseerumisele. Noorte radikaliseerumise ja (parem)äärmuslikesse rühmitustesse kuulumise oht on tõusutrendis, mille tõttu tuleb seda radikaliseerumist antud sihtgrupis tugevamalt ennetada. KAPO toob välja, et paremäärmusliku ideoloogia üheks tõmbepunktiks on visuaalide ja sümbolite kasutamine, mis kõrgendab noorte grupikuuluvuse tunnet. KAPO soovib sümbolite avastamise korral olla noortega tähelepanelik ning sõbralikult vestelda, kuna üheks radikaliseerumise põhjuseks võib olla tähelepanu puudumine (Tuul, 2024, lk 43).

Siinkohal on oluline tuua veel üks hiljutine näide paremäärmuslikkusest. 2023. aasta septembris Järvamaal viis 18-aastane K.P ja tema kaks alaealist sõpra ühe poisi metsa, kus nad teda peksid, ajasid žiletiga ära ta juuksed, sundisid uriini jooma ning mädanenud õuna sööma, antud tegevusi filmiti ning postitati internetti. Tegemist oli paremäärmusliku organisatsiooni Active Club provokatsiooniga, mis on üle aasta tänaseks Eestis tegutsenud. Sotsiaalmeedias luuakse ja jagatakse pseudonüümide alt ka pilte haakristidega, natsitervitustest, põlevast LGBT lipust ja teisi vaenu õhutavaid paremäärmuslikku sisu. Active Clubi veavad Eestis muudes paremäärmuslikes rühmituses olnud isikud, kes on olnud ka KAPO huviorbiidis või saanud kriminaalselt karistada – K.N, hüüdnimega James A on Eesti päritolu noormees, kes arreteeriti Kanada politsei poolt paremäärmusliku rühmitusse *Atomwaffen Divisionisse* kuulumise tõttu. *Atomwaffen Divisioniga* on seotud kaheksa mõrva ning teised vägivaldseid teod nagu näiteks vägistamised, inimröövid ja piinamised (Laine, 2024).

KAPO 2022-2023 aastaraamatu kohaselt on Eestis terrorismioht jätkuvalt madal, kuid tuleb pöörata tähelepanu, et 2022. aastal kehtestas Siseminister 23-l korral Eestisse sissesõidukeelu põhjendusega, et isikud võivad ohustada “Eesti julgeolekut terrorismi ning islamistliku mõjutustegevuse tõttu” (Klemm, 2023, lk 36). Lisaks tuleb võtta arvesse Venemaa, Valgevene ning Ukraina tööjõu lahkumist Eestist, mis tõi kaasa massilise tõusu Kesk-Aasia tööjõu sissetoomise Eestisse (võrreldes 2021. aastaga kasvas see arv 4 korda). Lisaks toob KAPO välja asjaolu, et islamitaustaga riskiriikidest Eestisse tulnud välismaalaste arv on kasvanud kuue aastaga neljakordselt, mis toob kaasa tihenevad kontaktid riskiriikidega, päritoluriikide probleemide Eestisse üle toomine ning suurenenud radikaliseerumise risk (2023, lk 37). Riskiriikide all on mõeldud suurema riskiga ebaseadusliku migratsiooni lähteriike (Koort & Lindsaar, 2024, lk 4). 12.04.2024 andis KAPO välja 2023-2024 aastaraamatu, kus on esmalt välja toodud, et terrorismioht on Euroopas kasvanud ning seetõttu on ka Eesti terrorismi ja islamistliku äärmuslusega kasvava ohu algfaasis. KAPO märgib, et 2023. aasta ohutaseme kasvu peamised põhjused olid järgmised:

- konkreetsete sihtmärkide nimetamine rühmituste poolt;
- üleskutsed rünnakute korraldamiseks;
- radikaliseerumise suurenemine (eriti noorte seas);
- psüühiliste probleemidega inimeste vastuvõtlikkus radikaliseerumisele ja äärmuslike rühmitustega kaasa minemine (Tuul, 2024, lk 43).

Samuti kasvab islamistlikes gruppides islamifoobia narratiivid, mis tähendab seda, et kõiksugused islamikriitilised väljendused on islamifoobsed ning mille peamine levitaja on Moslemi Vennaskond ja selle haruorganisatsioonid (Tuul, 2024, lk 36). Kuna uussisserändajate arvud suurenevad, siis on tänaseks Eestis umbes 10000 moslemit, millega kaasneb suurem moslemi laste ja noorte arv ning neile on kogukond loonud koraani, kombestiku ja araabia keele õppimise tingimused. Lisaks kaalutakse ka kooli rajamist, hetkel on umbes 500 kooliealist last, millele lisandub 6-7 aasta jooksul veel 1000 – mis võib kaasa tuua haridusasutustes integreerumisprobleeme (Tuul, 2024, lk 37).

KAPO 2022-2023 aastaraamatu andmetel tuvastati Eesti sotsiaalmeedias ühiskonna normidele vastanduvaid postitusi, mis olid usulistel tõekspidamistel põhjendatud. Sellised vastandumist õhutavad postitused takistavad uusimmigrantidel integreerumist ning lähevad vastuollu Eestis kehtivate ühiskonna normidele. KAPO (Klemm, 2023, lk 35) on täheldanud, et Eestis on

võimalus noortel olla vastuvõtlikum radikaliseerumisele sotsiaalmeedia tõttu. KAPO (2023) märgib ka, et kui enne seostati radikaliseerunud mingi teatud terroriorganisatsiooni, kes esitasid väljakutseid võitlemaks läänega, siis nüüd on olulisemal kohal näiteks usuteotus, islamofobia või usureeglitega vastuolus liberalism (Klemm, lk 35). KAPO 2020-2021 aastaraamatus seisab muretunne uue äärmusliku põlvkonna tekke üle Eestis (Krjukov, 2021). Näiteks jõustus Eestis 2021. aastal kohtuotsus K.K osas, kes omas paremäärmuslikke maailmavaateid ning ta “mõisteti süüdi demokraatlike väärtuste ja inimõigustega vastuolus olevaid eesmärke pooldava maailmavaate väljendamiseks EL-i lipu teotamises ja ähvardamises” (Klemm, 2021, lk 17). K.K osales mitmel korral välismaistel rassistlikel, juudivastastel ja seksuaalvähemuste õigusi piirama kutsuvatel üritustel ning ta soovis luua ka Eestisse paremäärmuslikku rühmitust. Lisaks ähvardas ta korduvalt vägivallaga ning postitas äärmuslikku ja terroristliku sisu meediasse (Klemm, 2021, lk 17). Samuti on eestlased olnud seotud ÜK-s terroristlikuks organisatsiooniks kuulutatud *Feuerkreig Divisioniga* (FKD) ning Soome ülemkohtu poolt keelustatud Skandinaavia paremäärmusliku organisatsiooni *Nordic Resistance Movementiga* (NRM). FKD-ga oli seotud 13-aastane Eesti koolipoiss, kes oli kirjutanud valmis oma manifesti ning väitis, et on planeerimas terrorirünnakuid Eestis, mille sihtmärgiks oleksid olnud sotsiaaldemokraadid, LGBTQ+ üritused ja politseiasutused (Klemm, 2021, lk 18) ehk kõik teisitimõtlejad. Oma mõtteid ja tekste oli poiss kopeerinud kajakambritest, kuid siiski pani ta teisi uskuma, et on üks autoriteete organisatsioonis (Klemm, 2021, lk 18).

Rahvusvahelise terrorismi rahastamise ohu mõistes on Eesti transiitriik, mis tähendab seda, et läbi Eesti võivad terroristlikud ühendused ja selle rahastajad liigutada maksevahendeid (Klemm, 2023, lk 37). KAPO 2023-2024 aastaraamatus seisab, et Hamasi-Iisraeli konflikt kasvatas Hamasi tegevuse toetamise üleskutseid nii avalikult kui ka varjatult. Seda tehakse läbi nähtavalt ohutute annetuste kattevarjust, kuid toetuse lõpp-punkt võib olla Hamas ja terrorismi rahastamine (Tuul, 2024, lk 41). Lisaks toob KAPO (Klemm, 2023, lk 38) välja, et Eestis ei ole riiklik regulatsioon jõudnud sammu pidada ning finantssektoris on ebaühtlane hoolsusmeetmete kohaldamine. Terrorismi rahastamise illustreerimiseks on näide Ramil Khalilov ja Roman Mankost, kes mõisteti süüdi terroristlikusse ühendusse kuulumisele kaasaaitamises ja terrorismi rahastamises. Mehed toetasid rahaliselt ja vaimselt Abdurrahman Sazanakovi tegevust, kes sel hetkel kuulus terroristlikkuse organisatsiooni ning viibis Süürias (Kuul, 2017).

Radikaliseerumise ennetamise olulisus on toodud välja Siseministeeriumi programmis “Kindel sisejulgeolek 2025-2028”, mille üks eesmärke on radikaliseerumise ja terrorismi ennetamine ja tõkestamine. Ülesandena on samuti välja toodud, et välja töötatud on radikaliseerumise ennetamise tegevuskava, mis hõlmab endast teadlikkuse tõstmist, ennetamise lõimimist eri valdkondadesse ja koostöö edendamist. Koostöö all on ka toodud välja Haridus-ja Teadusministeerium. See võib tähendada, et aastaks 2028 on koolides rakendatud radikaliseerumise ennetamise tegevuskava (Siseministeerium, 2024, lk 20).

1.4.1 Radikaliseerumise ja äärmusluse teemalised juhendid

Eestis on loodud mitmeid juhiseid radikaliseerumise ja äärmusluse teemal, millest selles magistritöös keskendutakse kahele. Nendeks on PPA poolt välja töötatud “Radikaliseerumise varajane märkamine ja võrgustikutöö: Käsiraamat kohalikele omavalitsustele” (2018) ning Maasingu & Salveti poolt koostatud juhis “Äärmuslik vägivald ja radikaliseerumine koolis - 10 vastust, mida õpetaja peab teadma” (2018).

Kuna PPA on välja töötanud põhjaliku kohalikele omavalitsustele radikaliseerumise varajase märkamise ja võrgustikutöö käsiraamatu, siis on oluline antud magistritöös see eraldi välja tuua. Seda seetõttu, sest teistel asutustele ei ole sarnase mahuga käsiraamatut veel loodud ning samuti on ta väga informatiivne, konkreetne ning lihtne jälgida. Esmalt on käsiraamatus selgesõnaliselt välja toodud eesmärk, olulisus ning üldine definitsioon radikaliseerumisest, mis annab varajaselt ettekujutuse, millise definitsiooni järgi ametnikud peaksid toimima. On oluline, et siseriiklikult oleksid institutsioonid samas infoväljas, mis hõlmab ka samade definitsioonide järgi töötamist - nii saab riigis ennetada radikaliseerumist tõhusal viisil. Käsiraamat on välja toonud ka olulised teoreetilised lähtekohad ning lihtsustanud teoreetilist teksti püramiidiskeemiga, mis põhineb Moghaddami (2005) trepiskeemil. Nagu ka PPA käsiraamatus, siis ka edaspidi haridustöötajatele oluline tutvustada kuidas ohumärgid avalduvad ning kuidas neid kategoriseerida alates käitumisest, mis vajavad tähelepanu ja lõpetades käitumisega, mille korral on vaja kiiresti tegutseda. Järgmises peatükis on toodud välja võrgustikutöö radikaliseerumise ennetamiseks, kus on märgitud ka võrgustikutöö eeltingimused, tegevused, võtmeisikud ning töö. Antud skeem on tuletatud RAN-i poolt väljatöötatud skeemist. Viimasena, üheks kõige olulisemaks osaks käsiraamatus on edasise tegevuse osa. Mis siis juhtub ja mida peab edasi tegema, kui on märgatud radikaliseerumise märke? On oluline välja tuua edasise konkreetse tegevusliini, et teema oleks tähelepanu all

ning et ennetustöö saaks olla tõhus (PPA, 2019).

Teine juhised, mis magistritöö raames fookuses on, on RITA-RÄNNE projekti raames välja töötatud Maasing & Salvete (2018) koostanud materjal õpetajale äärmusliku vägivalda ja radikaliseerumise kohta koolis. RITA-RÄNNE projekti põhjuseks oli rändesõltuvus, mis on tekkinud madalast sündimusest ja sellega seotud rahvaarvu kahanemisest. Sisserändega on tekkinud lõimumisega seotud probleemid ning projekti eesmärk olin selliseid probleeme ennetada ja aidata kaasa integratsiooni protsessidele. Projekti kontseptuaalne eesmärk oli luua raamistik, mis aitab paremini toime tulla nõukogude ajal sisserände negatiivse mõjude ja uussisserändega seotud võimalike sotsiaalsete probleemide kogukondades ja haridussüsteemis (Tartu Ülikool, 2018). Maasing & Salvete on oma juhendis välja toonud, et haridustöötajad on hea positsioonil märkamaks õpilasega seotud muutusi käitumises ja hoiakutes ning on üks olulisemaid isikuid, kes saaks ennetada radikaliseerumist. Nad toovad ka välja, et koolid saavad ennetamisesse panustada järgmiselt: üldine ennetus; juhtumipõhine ennetus, teadlikkus, koostööpartneritega ning riskihindamise kaudu (2018, lk 5-6). Lisaks on juhendis toodud välja, kes on haavatavamad radikaliseerumiseks, millised on äärmusliku vägivalda ja radikaliseerumise ohumärgid, kuidas märgata radikaliseerumise sotsiaalmeedias ning millised on järgmised tegevused, kui tekib kahtlus radikaliseerumisest.

Kuigi Maasingu & Salvete koostatud juhend ning lisa selgitavad videomaterjalid on kõikehõlmavad ja toovad välja peamised ohumärgid ja tegevused, mida üks õpetaja peaks tegema, kui märkab ohumärke, siis on juhend jätanud tähelepanuta õpetaja teadmised ning on keskendunud õpilaste harimisele ja teadlikkuse tõstmisele. Maiberg & Kilp (2022, lk 122) uuringust tuli välja, et isegi kui õpetajatele on loodud juhendid, siis on siiski keeruline aru saada, mis on radikaliseerumine ja äärmuslus ning kas nende kogetut õpilastega võib liigitada äärmusluse alla. Lisaks on keeruline õpetajatel kohapeal võtta vastu otsuseid, kui õpilane väljendab äärmuslikke vaateid ning seetõttu oleks neil vaja täiendavaid juhiseid ja raamistikku, mida täpsemalt tegema peab. Samuti toodi välja, et haridustöötajatel on vaja täpsemalt aru saada, mis on nende kohustused ja nende roll. Seetõttu on oluline, et juhised sisaldaksid ka praktilisi juhtumipõhiseid näiteid.

Kirjanduse analüüsi põhjal on radikaliseerumine EL-is tõsine probleem, mida käsitletakse läbi EL-i terrorismivastaste strateegiate ja varasemalt RAN-i, nüüd EU Knowledge Hubi tegevuste

kaudu. Maailmas esinevad poliitilised, sotsiaalsed ja majanduslikud ebastabiilsused mõjutavad äärmusluse ja radikaliseerumise arengut. Näiteks 2023. aastal täheldati Euroopas islamiäärmusluse kasvu peale Iisraeli-Hamasi sõja algust. Eestis on noorte radikaliseerumise ja (parem)äärmuslikesse rühmitustesse kuulumise oht samuti tõusutrendis, mistõttu on vaja radikaliseerumise ennetustööd selles sihtgrupis intensiivistada, kaasates koolid ja teised noortega tegelevad asutused. Eestis on välja töötatud juhised, et aidata ekspertidel varajast radikaliseerumist ennetada, kuid nende kasutamine on problemaatiline. Kõik olemasolevad juhendid asuvad eri kohtades ning nende leidmine ei ole lihtne. Samuti puudub selgus, mida haridustöötajad täpselt vajavad, näiteks konkreetsed juhtumipõhised näited ja praktikad. Järgmistes peatükkides uuritakse, millised on Eesti haridustöötajate toetamise puudujäägid ja pakun välja ettepanekud, kuidas ühtlustada materjalide kättesaadavuse ja toetuse vajaduse.

2. Uuringu taust ja metoodika

Magistritöö teine peatükk annab ülevaate uuringu taustast ja metoodikast. Antud magistritöö raames viiakse läbi poolstruktureeritud intervjuud (Lisa 1) haridustöötajatega ning kasutatakse Brauni & Clarki (2022) temaatilise analüüsi meetodit. Esmalt kirjeldatakse, millist andmekogumismeetodit antud magistritöö kasutab ja miks ning millised on andmete salvestamise meetodid. Teisena keskendub alapeatükk valimi moodustamise põhjendamisele, kirjeldades valimi suurust ja arutledes, miks antud valimi kasuks otsustati. Kolmandana toob magistritöö välja uuringu eetilised aspektid. Neljandas alapeatükis on kirjeldatud andmeanalüüsi protsess ning viimasena on kirjeldatud seda, millised piirangud tekkisid uuringu läbiviimisel ja valimi koostamisel.

2.1 Andmekogumismeetod

Töös viidi läbi individuaalsed poolstruktureeritud intervjuud viie haridustöötajaga (õpetajad ja/või tugispetsialistid). Poolstruktureeritud intervjuude all on mõeldud, et küsimused on ette valmistatud ning teatud esitamise järjekorras, kuid vajadusel on võimalik intervjuude läbiviimisel küsimuste järjekorda muuta ja küsida täiendavad küsimusi (Lepik jt, 2014). Lisaks lähtuti intervjuude käigus haridustöötajate mõtteprotsessist ning intervjuudel ei olnud seetõttu kindlat struktuuri. Intervjuud on standardiseerimata ning intervjuueeritaval oli võimalik kasutada vastamiseks ja enda mõtete väljendamiseks enda sõnu täiel määral (Lepik jt, 2014). Magistritöös on andmekogumismeetodina valitud poolstruktureeritud intervjuud, sest intervjuude käigus võib esile kerkida teemasid, mida ette ei ole nähtud ning mis võivad olla olulised magistritöö raames. Samuti on radikaliseerumine niivõrd keeruline teema haridustöötajate jaoks, millele on raske seada konkreetseid raame tähenduse, protsessi ja avaldumise poolest. Näiteks ei pruugi õpetajatel olla aimu, kuidas kulgeb radikaliseerumise protsess ning seetõttu on oluline, mida ta arvab, milline see protsess on ning mida see üldse tähendab. Ka seetõttu on andmekogumismeetodiks valitud poolstruktureeritud intervjuud.

Lisaks annavad poolstruktureeritud intervjuud võimaluse intervjuueeritaval anda vastuseid küsimustele enda tingimustel ja viisil, kuidas nad ise mõtlevad. Samuti on eesmärk aru saada, kuidas intervjuueeritavad tajuvad mingeid teatud olukordi ja nähtusi enda ümber (Qu & Dumay, 2011, lk 246). Intervjuud kestsid maksimaalselt kaks tundi ning jätkuintervjuusid ei

planeeritud, arvestades õpetajate suurt töökoormust. Intervjuud lindistati diktofoniga ning intervjuu küsimused on toodud välja Lisa 1-s. Intervjuude kutsed saadeti koolijuhtidele 10.04.2024. Intervjuud ja transkriptsioonid kustutatakse peale magistritöö kaitsmist ehk hiljemalt 02.2025.

2.2 Valimi moodustamine ja selle põhjendus

Valimis olid põhikoolide, kutsekoolide ja gümnaasiumiastme haridustöötajad (tugispetsialistid ja õpetajad, kes töötavad koolis). Haridustöötajad võisid olla eri maakondadest, kuna geograafiliste erisuste väljatoomine ei olnud magistritöö eesmärgiks. Samuti ei olnud koolide osas eelistusi, sest puudus algne info, kus on olnud märke radikaliseerumisest ning ka väikeste koolide panus on oluline, et saada parem pilt haridustöötajate radikaliseerumise alastest teadmistest. Põhjus, miks valimis on nii põhikooli kui ka gümnaasiumi haridustöötajad, seisneb selles, et näiteks *FKD* grupeeringu juht oli tegutsemise ajal 13-aastane ning Järvamaal teist isikut piinanud noormees 18-aastane. Seetõttu on oluline, et antud kooliastmete haridustöötajad oleksid kaasatud uuringusse. Uuringuprojekti osalejate planeeritud maksimaalne arv oli kaheksa ning intervjueeritavaid oli lõpuks kokku viis.

Valimi moodustamiseks valiti juhuslikud maakonnad ja koolid internetist saadud info põhjal. Pöörduti koolijuhtide poole kutsega osaleda uuringus. Haridusasutuste kontaktandmed leiti koolide veebilehtedelt juhatuse alapeatükkide alt. Valim moodustati lumepallivalimi järgi. See tähendab, et osade koolide poole pöörduti läbi ametiühingute soovitude kaudu (Rämmer, 2014).

2.3 Uuringu läbiviimine

Uuringu jaoks taotleti eetikakomisjoni kooskõlastust, mis saadi 02.04.2024 otsusega 387/T-19. Intervjuude kutsed koolijuhtidele saadeti 10.04.2024. Kutsetes oli välja toodud osalemise vabatahtlikkus, uuringu eesmärk ning loodetav tulem. Kõik uuringus osalejate andmed pseudonüümiti (Lisa 2) ning intervjueeritavaid ei ole võimalik viia kokku nende isikuandmetega. Noorte nimesid, keda haridustöötajad võivad näiteks tuua, ei avaldatud ka intervjuudel. Eelnevalt on mainitud, et andmed pseudonüümiti koodi järgi ning igal intervjuus

osalejal oli võimalik loobuda üks nädal peale intervjuu teostamist. Intervjuud salvestati diktofoniga läbi Microsoft Teamsi. Kuna uuringuks oli vaja lisaaega, et kõikide soovijatega intervjuud teha, esitati eetikakomisjonile jätkutaotluse, mis kooskõlastati 28.05.2024.

2.4 Uuringu eetilised aspektid

Eetilised aspektid on olulised selles kontekstis, et tegemist on alaealiste õpilastega ning intervjuueeritakse täiskasvanuid. Kõik intervjuudes mainitud õpilased olid uurijale anonüümsed ning nende andmeid töös ei kajastata. Haridustöötajad on teada, kuid töös nad pseudonüümiti. Töös ei kajastata eraldi fakte või kirjeldusi, mille järgi on võimalik intervjuueeritava täpse isiku ja asukoht kindlaks teha. Intervjuude märkmed säilitati Tartu Ülikooli poolt väljastatud Office365 konto pilves ning tehtud märkmed ehk pseudonüümid ja transkribeeritud intervjuud kustutatakse peale töö kaitsmist ehk hiljemalt 02..2025. Juhul, kui eraarvuti, kus märkmed on, varastatakse, siis on võimalik arvutis talletatud andmed kustutada distantilt. Intervjuude käigus võis esile kerkida õpetaja näide mingist sündmusest seoses õpilasega. Dekrüpteerimise võtit ei ole uurijal alles, kuna see ei täida töö eesmärki. Intervjuude teostamise kuupäevaid magistrیتöös välja ei tooda.

Andmete hoiustamisel ei olnud intervjuude või märkmete pealkirjad ega ka sisu isikustatud, vaid pseudonüümitud kujul. Andmed kustutatakse peale magistrیتöö kaitsmist ehk 02.2025. Nagu ka eelnevalt mainitud, oli intervjuudes osalemine vabatahtlik ning igal hetkel oli intervjuueeritaval võimalus katkestada intervjuu ning lahkuda seda põhjendamata. Kui intervjuueeritaval võis tekkida teatud meelehärm radikaliseerumisega seotud teemadel vestlemisel, siis esines uuringu informeerimise ja teadliku nõusoleku vormis ka info, kuhu isik võis pöörduda abi saamiseks.

2.5 Andmeanalüüs

Andmeanalüüsi meetodina kasutati Brauni & Clarke-i (2022) temaatilise analüüsi meetodit, mille järgi sõnastab uurija eesmärgi ja uurimisküsimused, kuid saadud andmetes pööratakse lisaks uurija teemadele tähelepanu ka sellele, mis on intervjuueeritavate jaoks oluline (mida, kuidas räägitakse, tõlgendused ja arusaamad teemast) (Kalmus jt, 2015). Temaatiline analüüs

on paindlik kvalitatiivne meetod, mis aitab tuvastada, analüüsida ja tõlgendada andmete mustreid. Temaatilise analüüsi peamine eesmärk on süstemaatiline andmete kodeerimine, millest arenevad välja teemad (Braun & Clarke, 2022, lk 34). Braun & Clarke (2022) kasutavad enda temaatilise analüüsi meetodi kirjeldamiseks refleksiivsust, sest leiavad, et oma subjektiivsetest hoiakutest teadlik uurija ehk reflekteeriv uurija on temaatilise analüüsi üks alustalasid. Refleksiivne temaatiline analüüs on lähenemisviis, mis põhineb kvalitatiivse paradigma väärtustel ja juhib uurimisportsessi. Paradigmaks peetakse väärtuste ja põhimõtete süsteemi, mis kujundab uurimistöö ideid ja meetodeid (Braun & Clarke, 2022, lk 36).

Braun & Clarke (2022) toovad välja refleksiivse temaatilise analüüsi kuus faasi:

1) andmestikuga tutvumine

Tutvutakse põhjalikult andmekogu sisuga, mis tähendab seda, et andmeid loetakse või kuulatakse mitu korda üle ning märgitakse üles kõik analüütilised ideed ja ülevaated, mis uurijal võivad tekkida (Braun & Clarke, 2022, lk 71);

2) andmete kodeerimine

Selles faasis töötatakse põhjalikumalt andmekogumiga ning pööratakse tähelepanu detailidele. Tuvastatakse andmeüksused, mis uurija kohaselt on uurimisprobleemi seisukohalt olulised, asjakohased või huvitavad. Nendele rakendatakse analüütiliselt tähenduslikke kirjeldusi. Oluline on meeles pidada, et kodeerimine ei ole pelgalt vaid sisu kokkuvõtmine ja vähendamine, vaid ka uurija analüütiline seisukoht andmete suhtes (Braun & Clarke, 2022, lk 71);

3) esialgsete teemade genereerimine

Kolmandas faasis tuvastatakse esmased mustrid kogu andmekogus. Selle käigus koondatakse erinevad koodid, mis jagavad tuumideed ning mis võivad pakkuda uurimisküsimustele võimalikku vastust. Selle faasi eesmärk on esmane teemade arendamine, mis kirjeldavad laiemat tähendust ning mille alla koonduvad koodid (Braun & Clarke, 2022, lk 72);

4) teemade arendamine ja ülevaatamine

Neljandas faasis peab uurija üle hindama koodide sobivust, mis on teemade alla koondatud. Täpsemalt hõlmab etapp kontrollimist, kas teemad täidavad eesmärki ning kas nad toovad välja mustrid andmekogumis. Selles etapis on võimalik, et teemad võivad muutuda, näiteks

koonduda üheks või laieneda mitmeks (Braun & Clarke, 2022, lk 72);

5) teemade täpsustamine, määratlemine ja nimetamine

Viiendas etapis on oluline täpsustada, kas iga teema on selgelt määratletud ja keskendub tuumideele. Peamised tegevused selles etapis on iga teema kohta lühikokkuvõtte ja memode kirjutamine ja teemade nimetuste ja pealkirjade väljatöötamine (Braun & Clarke, 2022, lk 73) ja

6) tulemuste kirjeldamine

Tihti hakkab kirjutamine pihta kolmandast faasist, mil see on sageli päevikuvormis mõtetega. Neid mõtteid lihvitakse viimases faasis. Viimases faasis on analüüsi ja tulemuste kirjutamine, mille eesmärk on kokku panna analüütiline narratiiv ja andmete väljavõtted ehk tsitaadid, mis jutustavad lugejale veenvat lugu andmetest (Braun & Clarke, 2022, lk 73).

Selline astmeline andmeanalüüsi meetod võimaldab antud magistritöös keskenduda tekstide peamistele ja kõige olulisematele tähendustele ja seisukohtadele. Analüüsi põhjal peavad välja joonistuma järgmised punktid:

- Millised on haridustöötaja teadmised radikaliseerumisest?
- Kui teadlikud on haridustöötajad klassiruumis tundlike teemade käsitlemisel?
- Millist tuge haridustöötajad vajavad?
- Kuidas haridustöötajad tuge soovivad?
- Millised on varajase radikaliseerumise protsessid ning mida edasi teha?

Antud punktidest koorub välja see, et riikliku radikaliseerumise ennetamise raamistiku ettepanekutes peaks olema selge idee, kuidas toimub märkamisest teavitamise skeem – kes saab aidata küsimuste korral ning kes peaks üldse edasi tegelema võimaliku riskinoorega ning milline ja kuidas peaks see skeem olema üles ehitatud, et olla arusaadav haridustöötajatele. Taylor & Soni (2017, lk 250) on märkinud, et haridustöötajad on vaja suunata ja julgustada vestlema ausalt radikaliseerumise ja äärmusluse teemadel, et nendest ei saaks tabu – kuid küsimus on, kuidas saab haridustöötajat julgustada ning millised peavad olema ta teadmised ja oskused.

Intervjuudest saadud sisendi põhjal tekkisid neli peamist teemat, milleks on teadmised ja teadlikkus radikaliseerumisest ja äärmuslusest, haridustöötajate toetuse vajadused, koostöö teiste osapooltega ja ühiskondlikud ja kultuurilised aspektid. Kõik neli teemat on välja toodud

eraldi alapeatükkidena. Andmete analüüsiks kasutasin kodeerimist, mille käigus moodustasin esmased koodi kategooriad näiteks “Mis on radikaliseerumine?” ja “Koolituste ja juhendite vajadus õpetajatele”. Edasise analüüsi käigus oli võimalik luua laiemad teemad nagu näiteks “Teadmised ja teadlikkus radikaliseerumisest ja äärmuslusest”.

2.6 Andmete kogumise piirangud

Magistritöös olid algselt planeeritud poolstruktureeritud intervjuud nii kohalike omavalitsuste sotsiaaltöötajatega kui koolide haridustöötajatega. Valikus oli nelja maakonna haridustöötajad ning intervjuude arv oleks olnud kaheksa. Andmete kogumisel esines mitmeid piiranguid, mida on oluline välja tuua. Esmalt saadeti intervjuude kutsed 2024. aasta varakevadel. Kutsetele positiivseid vastuseid haridustöötajate seas ei olnud erinevatel asjaoludel, näiteks oli tegemist kooliaasta lõpuga ning eksamiperioodil ja koolilõpetamistega oli õpetajate koormus ka suurem. Esines ka olukordi, kus esmasele kutsele ei vastatud ning vastati negatiivselt alles peale korduskutset. KOV ametnike puhul oli positiivseid vastuseid kaks, millest ühega oli võimalik ka intervjuu läbi viia. Antud olukorda, kus magistritöö uurimuses osalemine on aeglane ning pigem mitteatraktiivne, ei osanud uurija ette näha ning seetõttu pikenes uurimuse koguperiood. Reflekteerides andmete kogumise metoodika ja intervjuueeritavate vastuste üle, on võimalik öelda, et radikaliseerumise teema noorte seas ja koolides ei ole teema või probleem, mis on hetkel koolides fookuses, kui võrrelda näiteks e-sigarettide kasutamisega. Lisaks ei arvestatud võimaliku õpetajate suviste puhkuste ajaga ning töökoormuse suurenemisega kooliaasta lõpus. Kokku oli võimalik saada kaks intervjuud KOV sotsiaaljuhatajatega ning viis intervjuud haridustöötajatega, millest üks oli tugimeeskonna liikmega koolis. Teine piirang oli KOV ametnike intervjuudega mitteamarvestamine. Uurides noorte radikaliseerumise teemat ning intervjuusid transkribeerides ja analüüsides, ei anna KOV ametnike intervjuud sisulist informatsiooni ning otsustati keskenduda haridustöötajate intervjuudele, mis andsid teemale ja uurimisküsimustele tähenduslikumad vastused.

Uuringu üks olulistest piirangutest on ka asjaolu, et kuna kõik Eesti maakonnad ei olnud esindatud ning intervjuueeritavate arv oli väike, siis ei ole võimalik tulemusi üldistada. Samuti on oht, et intervjuude tõlgendamises ja analüüsimises esineb mingil määral subjektiivsust või intervjuueeritava mõtte valesti tõlgendamist.

3. Tulemused

3.1 Teadmised ja teadlikkus radikaliseerumisest ja äärmuslusest

Teadmised ja teadlikkus radikaliseerumisest ja äärmuslusest on oluline, sest haridustöötajatel on võimalik noorte varajast radikaliseerumist märgata ning selle progresseerumist ennetada. See on oluline, sest noored on kujunemisfaasis ning tihti otsivad nad oma kohta ja on märgata identiteedikonflikte noorte seas (Ellis & Dalaine, 2022, lk 9; Schröder jt, 2022, lk 180-181), mistõttu on haridustöötajatel oluline roll märgata radikaliseerumise võimalikke märke. Kuid radikaliseerumist on võimalik märgata vaid siis, kui on olemas vajalikud teadmised ehk radikaliseerumist kui protsessi ja terminit mõistetakse. Samuti vastab antud teema ka otseselt minu püstitatud uurimisküsimusele, milleks on “Millised teadmised on haridustöötajatel radikaliseerumisest ja äärmuslusest ning millisest definitsioonist nad lähtuvad?” Selle alapeatüki laiem eesmärk on analüüsida haridustöötajate arusaamist radikaliseerumisest ning äärmuslusest, allikakriitilisuse ja kriitilise mõtlemise tähtsust, kuidas koolides käsitletakse tundlikke teemasid ning analüüsida ka haridustöötajate teadmiste puudujääke.

3.1.1 Radikaliseerumise termini mõistmine

Et aru saada radikaliseerumisest kui protsessist ja nähtusest ning märgata varajasi märke, on oluline ka selle mõiste defineerimine ja mõistmine. Akadeemiline kirjandus ja uuringud on näidanud, et radikaliseerumise termini defineerimisel ja piiride määratlemisel ei ole ühtset konsensust ning terminit on ka erinevalt mõistetud olenevalt kontekstist ja asukohast (Sedgwick, 2010, lk 479). Lisaks on arutletud, et õpetajatel on keeruline aru saada, mida radikaliseerumine ja äärmuslus täpselt tähendab (Maiberg ja Kilp, 2022, lk 122). Mõistete ebaselgus ja umbmäärasus peegeldus ka haridustöötajate antud vastustes, kus radikaliseerumise mõiste seostus pigem üldise arusaamaga, mis on äärmuslus, mida illustreerib järgmise haridustöötaja öeldu “Noh, ühesõnaga jah, mul on segadus selle terminiga” (Õpetaja13). Haridustöötajad töid suures osas välja, et radikaliseerumine tähendab mingit äärmuslikku käitumist, mis ei ole üldist heaolu silmas pidades ühiskonnas aktsepteeritud või löid ka seose terrorismiga, mille kohta (Borum, 2011, lk 8) arutles, et radikaliseerumine või äärmuslikud vaated ja uskumused ei ole eelkäija terrorismile. Lisaks on Hassan jt (2023, lk 573) arutlenud, et äärmusluse terminit on kasutatud tihti, kuid mõiste sisu jääb tihti neil

arusaamatuks.

“Et ilmselt see tähendab kõige selliseid hullemaid äärmuslikke asju, näiteks terrorismiteemad” (Õpetaja21).

“No ma ise arvan, et näiteks siis ta peab olema mingisugune teistmoodi mõttelaad. Võib-olla on näiteks seotud mingi terrorismi või mingi ekstremismi teemaga” (Õpetaja12).

Eelnevad tsitaadid näitavad, kuidas haridustöötajad võivad seostada radikaliseerumist terrorismiga. Säärane arusaam võib tulla meediast või poliitilisest diskursusest, mida mõjutavad ühe riigi terrorismivastased võitlused ning nende poliitiline kajastus meedias (Sedgwick, 2010, lk 479, lk 488). Näiteks kõrge profiiliga rünnakud ajendavad institutsioone välja töötama terrorismivastaseid meetmeid (Hoffman, 2006, lk 2). Sedgwick (2010, lk 488) seostas, et radikaliseerumist võib ühe konteksti alusel mõista kui midagi mis juhtub enne seda, kui pomm lõhkeb ehk radikaliseerumine on mingi protsess, mis toimub enne kui inimene sooritab terroriakti.

Lisaks ei osanud haridustöötajad radikaliseerumist defineerida selgelt ja süsteemselt, mis võib viidata sellele, et neil ei ole piisavalt olnud kokkupuudet radikaliseerumise teemaga või ei ole olnud konkreetseid juhendeid ja koolitusi, kus lähtutakse üldiselt ühest konkreetsest mõiste definitsioonist. Üks intervjuueritav tõi välja, et tema jaoks on radikaliseerumine see, kui vaated ja ideoloogiad lähevad vastuollu põhiseadusega. Seda saab seostada ühiskonna normidest kõrvalekaldu misega: “...kelle arvamused ja väärtushinnangud on meie ühiskonna nii-öelda keskmisest liiga kaugele triivinud” (Õpetaja22). Kokkuvõtlikult, võib järeldada, et radikaliseerumise mõiste on haridustöötajate jaoks raskesti mõistetav ning sageli on mõiste defineerimine mõjutatud üldistest teadmistest äärmuslusest või terrorismist. Selleks, et haridustöötajad oskaksid ja suudaksid märgata ja ennetada varajast radikaliseerumist, on vaja pakkuda konkreetseid juhiseid ja ühtset lähenemist, mis hõlmab ka ühtset definitsiooni radikaliseerumisest.

3.1.2 Allikakriitilisus ja kriitiline mõtlemine

Allikakriitilisuse ja kriitilise mõtlemise oskus on oluline tegur, mis aitab nii täiskasvanutel kui ka noortel eristada valeinformatsiooni tõesest ja usaldusväärset informatsioonist. Haridustöötajad märkisid, et noored on läbi sotsiaalmeedia haavatavamad, sest nad puutuvad kokku uudistega, mis ei pruugi vastata tõe ja on sageli äärmusliku sisuga. See võib omakorda mõjutada noorte maailmavaadet ja tõekspidamisi.

Sõnumirakendustes nagu näiteks Telegram levib suur hulk äärmuslikku ja terroristlikku sisu, mis on noortele kergesti kättesaadav. Sellised kanalid võimaldavad noortel tarbida ja edasi jagada sisu, mis soodustab varjatud radikaliseerumist (Krjukov, 2021). Kuid alates 2022. aastast jõustus EL-i määrus, mille kohaselt tuleb liikmesriikidel eemaldada märkamise korral kõikidest veebimajutuskohadest (kaasa arvatud ka Telegram) terroristlik sisu (Siseministeerium, 2022). Kuigi terroristlik sisu on kohustuslik eemaldada, ei saa eeldada, et äärmuslik sisu noorteni ei jõuaks. Lisaks on sõnumirakendused ning sotsiaalmeedia koht, kus on võimalik värvata noori grupeeringutesse (Gaudette jt, 2022, lk 1346-1347). Näiteks tajus üks haridustöötaja Telegrami ohtlikust järgnevalt:

“[...] noorte teema on see, et nad on mingites Telegrammi kanalites, kuhu tuleb mingi uudisekillukesi, mille tõesust on vahel raske kontrollida” (Õpetaja22).

Samuti kirjeldas see haridustöötaja, et kui noor ei sobitu ühte punkti, siis leiab ta suhtluskanali internetist, mis võib näiteks rääkida palju Venemaa-Ukraina sõjast. See võib suunata noori radikaalsesse maailmavaatesse.

Kriitilise mõtlemise oskust tuleb arendama hakata varakult. Näiteks rõhutas üks õpetaja, et kui koolis pole eelnevalt allikakriitilisuse ja kriitilise mõtlemisega tegeletud, siis usuvad noored kõike, mida loevad.

“Ma ise võtan hästi palju aega selleks, et mida me sealt internetist loeme ja me usume seda või ei usu. Ja mis internet üldse on [...] sellepärast ka mu lapsed võib-olla ei tule mingite veidrate mõtetega” (Õpetaja41).

Eelnevad tsitaadid illustreerivad, kuivõrd lihtsasti noortel on võimalik saada informatsiooni uudistest või sõnumirakendustest, mis võivad sisaldada valeinformatsiooni ning milles puudub kontroll allikate usaldusväärsuse üle. On oluline, et haridustöötajad tegeleksid kriitilise mõtlemise arendamisega noorte seas ning lisaks ka enda valdkondliku enesetäiendamisega: “[...] mis toimub maailmas, sellest lähtuvalt ennast kogu aeg arendama erinevates valdkondades” (Õpetaja13).

Mitmed haridustöötajad tõid välja ka poliitilise eelistuse ja kriitilise mõtlemise seose. Näiteks ei oska noored sageli põhjendada, miks nad eelistavad ühte erakonda teisele või ei ole täiendavad argumente, et partei seisab tõsiselt rahva eest. Samuti juhiti tähelepanu sellele, kuidas meedias välja öeldud sõnavõttud võivad noori mõjutada:

“Mulle tundub, et kui meedias on läbi käinud mingisugune EKRE sopp või kellegi vihkamise teema [...]. See, et meedias on selline sõnavõtt, annab platvormi õpilasele, kes omaette niimoodi mõtles. Et tal on ka õigus nüüd väljendada seda oma mõtet, kus

ta kedagi või midagi mingil täiesti suvalisel põhjusel vihkab” (Õpetaja21). Selle mõttega nõustus ka teine õpetaja, et kui noor ei ole kursis maailmas toimuvaga (näiteks Iisraeli ja Hamasi sõda), võib ta tajuda, et agressiivne käitumine ja sõnavõtt on aktsepteeritav ja selle omaks võtta (Õpetaja22).

Kokkuvõttes on allikakriitilisuse ja kriitilise mõtlemise oskuste arendamine noorte seas väga oluline radikaliseerumise ennetamisel, sest noortel on kerge pääseda ligi erinevatesse suhtluskanalitesse, mis levitavad äärmuslikku sisu. Haridustöötajate kogemused näitavad, et noored vajavad juhendamist, et arendada neis argumenteerimisoskust. Lisaks tuleks noortele õpetada infoallikate usaldusväärsuse hindamist. Selleks oleks vajalik juba varajases kooliastmes rohkem pöörduda õppekavasse programme, mis toetaksid kriitilise mõtlemise oskuste arengut.

3.1.3 Tundlike teemade käsitlemine

Tundlike teemade (sõjapõgenikud, vaktsineerimine, abort jt) käsitlemine koolis eeldab haridustöötajatelt neutraalsust, faktipõhisust, valmisolekut klassiruumis reageerida tundlikele teemadele ja äärmuslikele vaadetele. Esmalt on oluline, et haridustöötajad säilitaksid oma hoiakutes poliitilise objektiivsuse, kui käsitlevad tundlike teemasid. Näiteks on hea keskenduda tundlike teemade puhul faktidele ja ühiskonna väärtustele. Üks haridustöötaja rõhutas, et tema kui õpetaja ei tohi anda omapoolset panust õpilase tõrjumisse ning peab säilitama klassiruumis neutraalsuse. See tähendab seda, et kui klassiruumis väljendab õpilane radikaalseid vaateid, siis on tema ülesanne selline käitumine võimalikult neutraalselt ära markeerida ning olukord lahendada selliselt, et ta ei isoleeriks seda õpilast teistest. Selline tõrjutus ja isolatsioon võib viia noore selleni, et ta hakkab otsima kuuluvust äärmuslikust grupist (Bouhana, 2019, lk 21). Oluline on, et õpilane ei tunneks end üksi ja tõrjutult, vaid et ta oleks grupi osa:

“Mina koolis töötades pingutan just selle nimel, et vähemalt see aeg, ükskõik milline ta on, ükskõik milliste seisukohtadega, et ta saab ennast ikkagi tunda grupi osana” (Õpetaja22).

Ka teine haridustöötaja tõi välja, et sellistes olukordades ei tohiks haridustöötaja keelata õpilast või öelda, et nii ei tohi teha või öelda (Õpetaja21), vaid neutraalsel viisil temaga sellel teemal argumenteeritult vestlema. Õpilase vaigistamine ja märkuse tegemine võib samuti tekitada olukorra, kus noor tunneb ennast tõrjutuna ning võib võimalikku radikaliseerumist kiirendada. Kuigi on oluline säilitada neutraalsus, siis üks haridustöötaja arutles, et ilmselt oleks tema

esimene reaktsioon klassiruumis pigem õpilast vaigistav, sest peale tunde on võimalik samuti antud teemaga edasi tegeleda (Õpetaja13). See võib tähendada seda, et õpetaja soovib õppetööga jätkata ning õpilaste fookuse säilitada. Üldiselt on haridustöötajad teadlikud, et nende roll klassiruumis on olla objektiivne ja vältida väärtuskonfliktide teket.

Haridustöötajatel on oluline juhtida klassiruumis tundlike teemadel põhinevaid arutelusid. Näiteks töid mitmed haridustöötajad välja, et argumenteeritult tegeleda tundlike teemadega võib õpilase panna mõtlema teisest seisukohast ning õpetab neile kriitilise mõtlemise oskust. Täpsemalt, üks haridustöötaja viitas, et kui tal on aega ja klassis võimalus, siis ta läheneb tundlikele teemadele argumenteeritult. Teema kohta korraldatakse väitlus ning kõik õpilased saavad mingi seisukoha, mille poolt või vastu nad peavad argumenteerima (Õpetaja22). Selline lähenemine annab õpilastele võimaluse mõelda teisest seisukohast ning üritada aru saada, miks keegi nii võib mõelda:

“Mul ei ole olukorda olnud, kus noorel on väga ekstreemne seisukoht ja sellest ei ole võimalik argumentidega võitu saada” (Õpetaja22).

Teine haridustöötaja tõi välja, et nemad koolis tegelevad veidi sellega, et selgitavad, mis on päris teaduse ja pseudoteaduse vahe. Lisaks sellele õpetavad nad allikakriitilisust ja millist informatsiooni tasuks uskuda või mitte (Õpetaja12). Selline lähenemine aitab õpilastel arendada kriitilist mõtlemist ning aitab neil erinevatest seisukohtadest aru saada. Kuigi tundlikel teemadel on väga hea lahendus läheneda teemale klassiruumis läbi argumenteeritud väitluse, siis tihti on olukordi, kus õpilane soovib igal võimalusel konfliktset arutelu tekitada. Tihti juhtub aga see, et õpetaja kogu aeg ei saa sellega kaasa minna ning möödub sujuvalt teemast, sest samal ajal on ka vaja tegeleda õppekavaga:

“Kui seal on keegi õpilane, kes igal võimalusel klassis seda konfliktset arutelu on proovinud üles tõmmata, siis praktikas on see, et sellega ei saa kogu aeg kaasa minna, sest ei jõua nii õppekavaga mitte kuhugi ja ujud sellest vajadusel sujuvalt mööda” (Õpetaja22).

On oluline, et haridustöötajatel oleksid oskused tundlike teemade korral säilitada neutraalsus klassiruumis ning arendada läbi selle õpilaste argumenteerimisoskuseid. Neutraalsuse saavad haridustöötaja säilitada läbi faktipõhise teemakäsitlemise. Kuid selleks peab olema tagatud haridustöötajate piisavad oskused ja ajaline ressurss ning samuti turvaline keskkond, et tundlike teemasid arutada.

Juhul, kui õpilane on väljendanud koolis äärmuslikke arvamusi, on oluline, et haridustöötajad oleksid piisavad teadlikud, et teemaga tegeleda. Siinkohal kehtib sama põhimõte, et ühtegi õpilast ei tohiks isoleerida teistest ning et ka tema arvamusi kuulatakse. Haridustöötaja peab

võimalikult objektiivselt ja faktipõhiselt teemale äärmuslikule arvamusele lähenema, sest tegemist ei ole arvamuste ja väärtuste duelliga õpilase ja haridustöötaja vahel. Õhkkond peab olema kaasav isegi siis, kui õpilasel on ekstreemsed arvamused. Siiski on oluline, et haridustöötajad sekkuksid vajadusel, kui seisukohad on ühiskonna norme pärssivad ning kahjulikud. Näiteks arutles üks haridustöötaja, et on olnud olukordi, kus ta vestleb eraldi äärmuslikke vaateid väljendanud õpilasega:

“[...] oli küll neid olukordi, kus näiteks sotsiaalpedagoog võttiski selle tundi seganud õpilase, kes rääkis väga äärmuslikke asju, näiteks oli venemeelne või solvas tüdrukuid või midagi taolist. Ta võttis ta kõrvale ja vestles temaga ja mitte siis kurjustavas stiilis, vaid selgitamise mõttes arutlesid, mis tunne võis teistes see tekitada ja nii edasi” (Õpetaja21).

Sama haridustöötaja rõhutas, et oluline on võtta aega vestlusteks üks-ühele ning lähtuda õpilase enda vajadustest. See tähendab, et äärmuslik vaade ei ole tihti vestluse algataja või vestluse keskmes. Haridustöötaja leidis, et selline lähenemine võib juba radikaliseerumise märke vähendada (Õpetaja21). Kuna äärmuslike väärtuste kujunemine sõltub kognitiivsetest ja sotsiaalsete arengu tingimustest, mis on mõjutatud ühiskondlike, sotsiaalsete ja individuaalsete riski- ning kaitsetegurite koosmõjust (Beelmann, 2020, lk 5), siis on oluline, et koolis suhtutakse õpilasse objektiivselt ning teda ja tema vajadusi võetakse arvesse. Lisaks võib sarnane lähenemine suurendada usaldust haridustöötaja vastu ning ühel hetkel võib olla võimalik ka vestelda ideoloogilistel teemadel. Ka teine haridustöötaja tõi välja olukorra, kus õpilastega tegeleti veel eraldi süvenenumalt klassijuhataja tunnis:

“[...] aga siis pärast selle klassiga tegeleti ka natukene klassijuhataja tunnis natuke süvenenumalt. Kuidas me ikkagi asju näeme ühiskonnas ja kuidas me nendest räägime” (Õpetaja41).

Kuigi õpilasega võib rääkida neutraalselt ühiskonna väärtustest ja faktipõhiselt ajaloo ja oleviku sündmustest, siis ei tähenda see seda, et olukorda ei korduks. Kokkuvõtvalt on oluline, et haridustöötajad oleksid teadlikud, kuidas õpilasele läheneda ja temaga käituda peale äärmuslike vaadete väljendamist. Lisaks on oluline, et haridustöötajad tunneksid ennast enesekindlalt, et selliseid arvamusi käsitleda, sest ekstreemsete arvamuste käsitlemine nõuab sageli piiride kehtestamist ja õpilase aktsepteerimist.

Selleks, et haridustöötajad oleksid enesekindlad tundlike teemade käsitlemisel, on oluline ka asjaolu, et kooli tugi oleks neile piisav. Näiteks tõi üks haridustöötaja välja, et Venemaa-Ukraina sõja alguses kartsid osa õpetajaid sõjast rääkida, sest tundsid, et nad ei tea sellest teemast midagi ning tundsid end ebakindlalt teema käsitlemisel (Õpetaja22). Eelnev võib viidata sellele, et koolis puudus piisav tugi ja selge kommunikatsioon, kuidas sõjast õpilastega

rääkida. Maailmas toimuvad olukorrad jõuavad tihti klassiruumi ning on oluline, et teemasid, mida käsitletakse väljaspool kooli, käsitletakse ka koolis. Samuti on oluline teiste kolleegide tugi tundlike teemade käsitlemisel. Täpsemalt, haridustöötajatel peab olema teada, et nad ei ole olukorras üksi ning keeruliste probleemide olukorras peaksid nad andma teada, et oleks võimalik kutsuda abi või rakendada muid tegevusi. Teine haridustöötaja rõhutas, et kui tema midagi märkab, siis on tal teada, kellele ta seda teada saab anda ning vajadusel kasutab seda võimalust. Siiski tõi ta välja, et haridustöötajatele jääb tihti verbaalne vägivald märkamatuks ning füüsiline tuleb reeglina alati välja (Õpetaja13). See tähendab seda, et koolides võib olla osa juhtumeid, millest ei ole teada antud ning millest haridustöötajad teadlikud ei ole. Seega ei ole alati võimalik sellistes olukordades reageerida ja neid lahendada.

3.1.4 Radikaliseerumisele pandud vähene fookus

Kuigi äärmusluse ja radikaliseerumise teema on globaalsel tasandil oluline, siis Eesti haridussüsteemis ei ole nendele teemadele suurt fookust seatud, mida kinnitab haridustöötaja tähelepanek: “Ma arvan, et see ongi niisugune väga nišiteema selles mõttes, et seda probleemi teravalt ei ole” (Õpetaja12). Haridustöötajad seisavad äärmusluse asemel pigem silmitsi nähtavate ja tervist kahjustavate probleemidega nagu näiteks e-sigarettide, narkootikumide ja alkoholi tarbimisega või koolikiusamisega. Fookuse puudumist saab seostada radikaliseerumise mõistmisega - haridustöötajatel puudub selge arusaam nähtusest, mistõttu ei oska nad leida või märgata probleemi koolis. Äärmusluse ja radikaliseerumise teema ja selle käsitlemine nõuab haridustöötajalt oskusi, teadlikkust ja enesekindlust, mis on sageli puudu, et hoida radikaliseerumise teemat fookuses. Selleks, et haridustöötajatel oleks teadlikkus ja oskus hoida teemat fookuses, peaks ülikoolide õppekavades olema radikaliseerumise või äärmuslust käsitlev kursus. Üks haridustöötaja tõi välja, et tema ei mäleta psühholoogiaõpingute ajast sellist sõna nagu “radikaliseerumine”, mis viitab sellele, et õppekavades selle teemale ei keskenduta ning haridustöötajatel puuduvad teadmised antud teemal kooli töötama suundudes. Eelnevat illustreerib haridustöötaja kommentaar õpetajate õppekava kohta:

“Mulle tundub, et hea algus oleks see, kui kõik, kes koolis töötavad või kuidagi otsapidi on haridussüsteemiga seotud, et nende haridus ülikoolis juba sisaldaks seda õpet” (Õpetaja21).

Haridustöötajad toonitasid, et õpetaja otsib infot vaid selle kohta, mis tal hetkel on päevakorras või probleemiks, jättes vähem nähtavamad teevad kõrvale. Näiteks tõi üks õpetaja välja:

“Et kui tal on päevakorral seal veipimine ja narkootikumid, siis ta tegeleb selle teemaga. Aga ilmselt ei ole radikaliseerumine tema teemade päevakorda jõudnud, tal ei ole sellega mingit reaalselt kokkupuudet olnud enda arvates” (Õpetaja12). Siinkohal on oluline ka eelneva haridustöötaja tsitaadi juures toonitada sõnu “enda arvates”. See viitab sellele, et õpetaja on teadlik asjaolust, et radikaliseerumine võib-olla on toimunud, kuid ise nad seda ei oska või ei tea märgata. Samuti ei tegeleta võimalike radikaliseerumise juhtumitega kui võimalike radikaliseerumise juhtumitega, vaid lähtutakse kiusamisjuhtumite metoodikast (Õpetaja21).

Lisaks asjaolule, et õpetajad otsivad infot vaid selle kohta, mis neil päevakorras on, kulutatakse ka palju vahendeid päevakorras olevatel teemadel koolitustele ja loengutele. Selleks võivad olla teemad nagu veipimine, narkootikumid, kiusamine ja küberkiusamine, mille tõttu politsei käib koolis loenguid andmas. Üks haridustöötaja tõi samuti välja, et pigem ei ole käidud radikaliseerumise teemal koolis rääkimas noortele: “[...] radikaliseerumise teemal ma ikkagi ei tea, et oleks käidud õpilastele rääkimas [...]” (Õpetaja13). Üks probleem, mis haridustöötaja rõhutas, oli fookuse puudumise kõrval ka teiste haridustöötajate huvi puudumine isegi siis, kui materjalid ja informatsioon on neile võimaldatud. Ta seostas huvi puudumist sellega, et õpetajad ei soovi maailmas olevaga kursis olla ning end kurssi viia teemadega, mis ei ole otseselt neil päevakorral. Seda illustreerib järgnev tsitaat:

“Ma olen üsna veendunud, et väga paljud isegi ei guugelda ja ei huvitu. Ja kui seda ei ole inimeseõpetuse õpikus, siis sellest ka ei räägi” (Õpetaja41). Eelnevat võib illustreerida Davies-e näide, kus haridustöötajad eelistasid järgida õppekava, selle asemel et kasutada teisi meediaväljaandeid. Selle põhjuseks oli hirm käsitleda klassiruumis teemasid, mis tundusid neile liiga poliitilised (Davies, 2008, lk 9).

Kokkuvõttes joonistus kõikidest intervjuudest välja asjaolu, et radikaliseerumise teema ei ole koolides fookuses ning keskendutakse teemadele nagu tervislikud eluviisid või kiusamine. Fookuse puudumist on võimalik seostada asjaoluga, et haridustöötajad ei ole täpselt kindlad, mis on radikaliseerumine ning ei oska märgata laiemat probleemi, sest radikaliseerumine on tihti varjatud protsess ning füüsilisel kujul ei pruugi see väljenduda ega nähtav olla. Üks lahendus fookuse hoidmisel oleks lisada õpetaja ja psühholoogia või teiste sarnaste tugiteenuste ülikooli õppekavadesse radikaliseerumise ja äärmusluse kursus. Kursused aitaksid mõista, mis on radikaliseerumine ja äärmuslus, millised on märgid ning kuidas tegeleda äärmuslike vaadetega. Seega võib järeldada, et teema vähene käsitlemine ja fookus on mingil määral seotud süsteemse lähenemise puudumisega haridustöötajate väljaõppel ja enesetäiendamisel ning osaliselt on seotud see haridustöötajate igapäevatöö fookusega teistele

nähtavatele probleemidele.

3.2 Haridustöötajate toetuse vajadused

Haridustöötajatel on tähtis roll noorte suunamisel, toetamisel ja väärtuste välja kujunemisel, arvestades, et noored veedavad suure osa oma ajast koolis ja suheldes haridustöötajatega. Seega on nad positsioonis, kus nad saavad varajaselt märgata muutusi õpilases (näiteks käitumises või välimuses) (Vallinkoski & Benjamin, 2023, lk 3). Kuigi haridustöötajatel on tähtis roll, siis tihti on see neile väljakutseks, milleks paljud ei tunne end piisavalt ettevalmistatuna. Seega on oluline kaardistada, millised on haridustöötaja toetuse vajadused, et nad saaksid teemadega enesekindlalt ja tõhusalt tegeleda.

3.2.1 Koolituste ja juhendmaterjalide vajadus

Haridustöötajad viitasid, et radikaliseerumise või äärmusluse teemalisi koolitusi pole neile üldiselt pakutud ega ka saadaval. Küll aga rõhutasid nad, et koolituste olemasolu on oluline, et mõista radikaliseerumise teemat ja omandada oskusi: “Ehk siis mingi koolitus või infotund või mida iganes, et õpetaja viiks üldse kurssi end” (Õpetaja21). Kuigi koolituspakkumisi on palju erinevatel teemadel, on neil keeruline eristada, mis koolitused on olulised ja mis mitte. Lisaks sellele ei ole haridustöötajad ise otsinud radikaliseerumise või äärmusluse teemal koolitusi, sest sellel puudub fookus ning nad tegelevad teiste probleemidega nagu eelmises teemas välja tuli. Koolituste valik ja prioritseerimine sõltub sageli ka juhtkonnast, nagu tõi välja üks haridustöötaja:

“Koolituste infot tuleb hästi palju tõesti, võib öelda, et uksest ja aknast. On igasuguseid, kõike seda tegelikult ei suudagi jälgida oma postkastist [...] ega ma kuskilt mujalt kaustast ei olegi läinud otsima mingeid koolitusi, sest neid tuleb lihtsalt kogu aeg. Aga absoluutselt oleks see vajalik” (Õpetaja13).

Koolituste osas tõid haridustöötajad välja ka mõningaid probleemkohti, millega arvestada tuleks. Näiteks on koolitused sageli koolivõõrad ning nad on justkui toredad kuulamised koolist eemal õpetajate jaoks. Üks haridustöötaja tõi välja, et nad ei haaku üldiselt klassiruumi igapäeva olukorraga ning teadmisi ei ole võimalik rakendada klassiruumis (Õpetaja41). See võib viidata asjaolule, et koolituste sihtrühm ja eesmärk ei ole selgelt sõnastatud ning osalejale puudub selge arusaam, miks ta koolitusel osaleb või millised väljundid ta koolituselt saab. Seda

illustreerib järgmine tsitaat:

“Võiks olla koolitused, aga nende koolitustega on jälle see, mis tihti juhtub, et täitsa tore koolitus seal ülikoolis, aga nii koolivõõras. Et lähed sinna koolitusele, istud, kuulad, et tore jutt, aga ma ei saa seda koolis rakendada, sest see ei tööta klassiruumis” (Õpetaja41).

Teine takistus koolituste kohta, mis teine haridustöötaja toonitas, oli see, et paljude teiste haridustöötajate eesti keele tase ei ole piisav, et koolitustel osaleda ja aru saada koolituse sisust ja eesmärgist. Koolitused on enamasti eesti keeles ning vene keeles koolitusi üldiselt ei pakuta. Ta arutles ka selle üle, et tuleb aru saada, kumb on olulisem, kas see, et haridustöötajad saaksid teemast aru või see, et nad oskaks eesti keelt piisavalt, et koolitustel käia (Õpetaja21). Keeleline aspekt on oluline, mille üle mõelda, sest nagu ka ELi terrorismivastase võitluse tegevuskavas oli rõhutatud - liikmesriikide ülesanne koostöös Komisjoniga on tõsta õpetajate teadlikkust ja võimekust tegeleda radikaliseerumise nähtusega (COM/2020/795; European Commission, 2023a, lk 8).

Kolmas takistus, mille üle üks haridustöötaja arutles, oli see, et koolitused on tihti kallid ning koolidel puuduvad sageli võimalused neid tellida kas koolitöötajatele või õpilastele (Õpetaja41). Lahendus sellele probleemile oleks riigipoolne rahastus, mis annaks koolidele võimaluse tellida spetsialistidelt koolitusi sisse, mis omakorda suurendaks teadlikkust, oskust ja suutlikkust.

Haridustöötajad tõid välja ka mitmeid lahendusi ja võimalusi, kuidas koolitused oleksid maksimaalselt tõhusad. Ühe haridustöötaja nägemuse järgi peaks olema kooli juhtkonna poolt sõnastatud konkreetne plaan, mis annab võimaluse edasi planeerida koolitusi ja tuge vastavalt vajadusele (Õpetaja21). Näiteks kui mõningatel haridustöötajatel on puudused radikaliseerumise märkide tuvastamisel, siis on võimalik neile juhtumipõhiseid koolitusi pakkuda sellel teemal. Selline lahendus eeldaks kooli juhtkonna poolt konkreetset ja tegevusplaani ning ka piisavalt ressursi, et pakkuda individuaalse lähenemise põhjal haridustöötajatele koolitusi. Juhtumipõhiste koolituste vajaduse esitas ka teine haridustöötaja, kes leidis, et tavapärase teooria kõrval on oluline ka situatsioonide põhine koolitus, mis annab parema ja süvitsi mineva ülevaate mingist konkreetsest juhtumist:

“Üks asi on teooria, aga teine asi on ikkagi nagu kuidagi situatsioonide põhiselt mingi koolitus üles ehitada, et meil on mingi juhtumite põhiselt või kuidagi niimoodi” (Õpetaja13).

Lisaks koolitustele on haridustöötajatele olulised ühtsete infomaterjalide kättesaadavus.

Haridustöötajad tõid kõik välja, et puudu on konkreetsetest ja kergesti kättesaadavatest kesksetest juhendmaterjalidest, mis annaks põhjaliku ülevaate radikaliseerumise märkamisest ja reageerimise meetoditest. Materjalid võiksid olla ühes kohas ning kindlasti peaks seal olema terminoloogia. “Kui see oleks kuskil kompaktsena ühes kohas selle ühe teema kohta variantidega ja terminoloogiliselt, siis oleks ju väga hea” (Õpetaja13). Samuti rõhutasid haridustöötajad, et oluline on, et juhendmaterjalides kajastuks, miks on tähtis märgata radikaliseerumist, kes võib radikaliseeruda ning miks on oluline ühel või teisel viisil reageerida. Juhendmaterjalid võiksid kajastada ka seda, kuidas üks õpetaja peaks reageerima arvamussavaldustele, mis ei ole ühiskonnannormidega kooskõlas, samal ajal kaitses teisi õpilasi ja vältides teema eskaleerumist:

“Ja siis ilmselt oleks vaja mingit käitumisjuhust - mis ma siis teen õpetajana, kui tunnis on õpilane, kes väljendab seda, et kõik ukrainlased peaks välja saatma” (Õpetaja21).

Kui üldiselt on juhendmaterjalid olnud valdavalt kirjalikus vormis, siis paar haridustöötajat tõi välja, et juhendmaterjalid võiksid olla pigem audiovisuaalsed. Kuna materjale, mida õpetaja peab läbi töötama, on palju ning teemad erinevad üksteisest väga palju, siis lühikesed selgitavad videoklipid annavad kiirelt ülevaate ning hoiavad tähelepanu: “See võib olla selline visuaalne ja mitte väga pikk, et sa vaatad sellise sutsaka ära ja seal on võib-olla väikene selgitus juures” (Õpetaja41). Selliseid selgitavaid videoid ei oleks ainult haridustöötajatele mõeldud, vaid neid võiks näidata ka õpilastele. Kui Mondo veebileheküljel on olemas rändeteemalised videod, siis tihti ei vasta sisu päris klassiruumis olevatele teemadele ning tihti ei ole videod ka eestikeelsed, mistõttu peab õpetaja klassiruumis tegelema tõlketööga (Õpetaja41). Seetõttu on oluline, et audiovisuaalsete materjalide olemasolul oleks need samuti ühes kohas kergesti kättesaadavad. Eelnevat arutelu illustreerib ühe haridustöötaja mõttekäik:

“Ütleme, et kui mul on mingi situatsioon ja mingid väikesed videoklipid. *A la*, et kui see rassi teema tuleb, siis nüüd paned selle väikese video käima, mis mõjusalt visuaalina võib-olla ka neid sõnu kasutades annab selle info edasi. Mitte ainult minule, vaid et ka see, et mida ma saaks siis õpilastele näiteks pärast näidata” (Õpetaja13).

Haridustöötaja tõi sellise lähenemise puudusena välja, et see võib olla justkui vastutuse enda pealt ära lükkamine, kuid kui õpilastele selliseid lühivideoid näidata, siis suudavad nad sisule keskenduda ning nende mõte ei uita (Õpetaja13).

Kokkuvõttes on haridustöötajatel palju erinevaid ideid, kuidas muuta radikaliseerumise juhendmaterjalid ja koolitused mõjusaks haridussüsteemis. Ka on variant, et juba olemasolevaid juhendeid peaks rohkem reklaamima ning levitama haridustöötajate seas. Uue mõttena tõid kaks haridustöötajat välja, et infomaterjal võiks olla pigem audiovisuaalne, et

kiirelt saaks infokillu kätte ning seda oleks võimalik ka õpilastele näidata (Õpetaja13; Õpetaja41).

3.2.2 Koolisisesed tugisüsteemid

Lisaks sellele, et on olemas ühtsed ja kesksed infomaterjalid ning koolituspakkumised, on oluline rõhutada koolisisesete tugisüsteemide olulisust. Haridustöötajad saavad anda üksteisele tuge radikaliseerumise teemaga tegelemisel ning jagada koolisiseselt parimat praktikat. Selline lähenemine vähendaks olukorda, kus haridustöötajad jäävad probleemiga üksi, sest radikaliseerumise ja äärmusluse teema ei tundu oluline. Samuti on tähtis ka see, et kooli juhtkond on ühel arvamusel ning nad on selgelt väljendanud, milliseid meetodeid kasutatakse keeruliste teemadega tegelemisel. Kooli juhtkonna olulisust rõhutasid küsitletud haridustöötajad. Näiteks arutles üks haridustöötaja, et: “võib aidata koolisiseselt see, kui ka juhtkond võtab mingi seisukoha” (Õpetaja22). See tähendab seda, et kui koolis on väljendanud õpilased venemeelseid seisukohti (Venemaa tegevuste õigustamine Ukrainas), siis õpetajatele on palju toeks see, kui juhtkond võtab kindla seisukoha Venemaa-Ukraina sõja teemal. Lisaks tõi üks haridustöötaja välja, et koolil võiks olla kohustus välja töötada konkreetne plaan, kuidas reageerida teatud olukordades, mis käsitlevad radikaliseerumist või äärmuslust ning mida kommunikeerib kooli juhtkond (Õpetaja21). Näiteks tõi üks haridustöötaja välja, et Venemaa-Ukraina sõja alguses korraldas Välisministeerium infotunde, millele nad said tugineda ja anda edasi infot, mis tuli otse allikalt:

“Vene-Ukraina sõja puhul tehti neid infotunde ja sul on võimalik siis õpetajana otse allikast saada suhteliselt täpne info [...] sina saad öelda, et minu info pärineb välisministeeriumilt” (Õpetaja22).

Haridustöötajad tunnevad, et nad jäävad üldiselt keeruliste probleemidega üksi, kui on puudu koolisene tugisüsteem, millele toetuda. Hetkel on ainsad tugisüsteemid koolides kas vestlused kolleegidega või mõningatel juhtudel vestlused tugispetsialistidega. Üks haridustöötaja tõi välja, et pigem jäävad õpetajad teemaga üksi või siis vestlevad õpetajate toas sellest oma kolleegidega (Õpetaja21). Probleem, mille tugisüsteemi puudumine või ainult õpetajatega vestlemine kaasa toob, on järgmine:

“[...] nemad lähevad ju koju tundega, et nemad naisena ja nemad õpetajana või eesti keele õpetajana, ei ole väärtuslikud [...] et tegelikult vajaksid nemad ka mingisugust tuge või tegelikult ka abi selles olukorras” (Õpetaja21).

Kui koolidel oleks kindel juhtkonna poolt kommunikeeritud seisukoht, tegevusplaan ja koolisene tugisüsteem, siis vähendaks see olukordi, kus õpetajad tunnevad end üksinda või

väärtusetuna. Koolisisene tugisüsteem peaks hõlmama ka tugevat tugimeeskonda, kuhu õpetajad saaksid vajadusel pöörduda, kui neil tekib keeruline olukord radikaliseerumise või äärmusluse teemadel. Tugimeeskond hõlmaks hariduslike erivajadustega (HEV) koordinaatorit, grupijuhendajaid või teisi tugispetsialiste, kellega saab õpetaja vajadusel kontakteeruda keeruliste teemade puhul.

“Kui midagi juhtub, siis ma lähen oma koolis tugimeeskonna juurde, HEV koordinaator või kes iganes, ja siis tema kontakteerub nende võrgustikega kas KOVist, lastekaitsest või mujalt” (Õpetaja41).

Koolisisene tugivõrgustik võiks hõlmata haridustöötajate arvamusel selget protseduurilist lähenemist, mis aitaks neid juhtumeid hinnata ja vastavalt reageerida. Selline lähenemine läheb kokku kooli juhtkonna kindla seisukoha ja konkreetse plaani olulisusega. Üks haridustöötaja tõi välja, et koolis märgates õpilasel radikaliseerumist võiks olla koolisisene astmestik näiteks valgusfoori värvide järgi (roheline, kollane ja punane ehk reageeri kohe), mille järgi haridustöötajad hindavad ja reageerivad juhtumile (Õpetaja12). Sarnane reageerimise ja märkamise tabel on välja toodud Politsei- ja Piirivalveameti poolt koostatud käsiraamatus kohalike omavalitsuste töötajatele, kus punase värvi all olevad märgid viitasid reageeri kohe tegutsemisviisile, mille olemasolust oli haridustöötaja Õpetaja12 teadlik. Astmestikule lisaks arutles üks haridustöötaja selle üle, et koolides võiks olla sellised spetsialistid, kes hakkaksid kohe tegelema koolisisest noortega, kelle puhul on märgatud varajasi radikaliseerumise märke:

“Aga võiks olla mingisugune asi, et kui me koolis märkame neid, et meil tegelikult on ka koolis inimesed või on inimesed lähedal koolidele, kes saavad hakata nende noortega tegelema enne, kui nad jõuavad kuskile pärisasutuste vaatesse” (Õpetaja21).

Kokkuvõtteks on haridustöötajatel erinevaid ideid, kuidas koolisisene tugisüsteem võiks toimida, et õpetajad oleksid kaasatud, märgatud ning väärtustatud. Hetkel on õpetajad pigem üksi ning juhtkonna poolt ei ole selget kommunikatsiooni või seisukohta radikaliseerumise või äärmusluse teemal võetud. Lisaks on oluline haridustöötajatele, et koolides oleksid olemas tugispetsialistid koolisisest, kelle poole pöörduda keerulistel teemadel ning kellelt saaks vajalikku tuge.

3.2.3 Haridustöötajale vajalikud kompetentsid

Radikaliseerumise ja äärmuslusega tegelemisel võivad haridustöötajad puutuda kokku keeruliste teemade ja olukordadega. Selliste olukordadega klassiruumis ning ka klassiruumist

väljas peavad õpetajad oskama toime tulla professionaalselt ilma konflikti suurendamiseta. Lisaks ei tohi õpetaja panustada õpilaste polariseerimisse ning kiusamisse, sest see tekitab sildistamist ning võib põhjustada “isetäitva ennustuse” (Vallinkoski & Benjamin, 2023, lk 18). Eelnevate alapeatükkide pinnalt on välja tulnud, et pigem ei ole haridustöötajatel teada, milliseid juhendeid nad kasutada saavad ning üldiselt puuduvad koolisisesed tugisüsteemid ja vajalikud teadmised, et probleemiga tegeleda. See alapeatükk keskendub peamiselt haridustöötajate vajadustele seoses kompetentsidega lähtudes nende kogemustest ja ettepanekutest.

Haridustöötajad rõhutavad, et selliste teemadega tegelemisel nagu radikaliseerumine või äärmuslus, on oluline, et haridustöötaja teaks, mida teha ja kuidas käituda, kui esineb keeruline olukord, näiteks õpilane segab tundi paremäärmuslike ideedega ning väidab, et naised peaksid lõõgis olema.. Haridustöötajad peaksid tundma end kindlalt ja teadlikult, et teemadega tegeleda. Näiteks toodi välja käitumisjuhise variant. Käitumisjuhises peaks kajastuma, mida õpetaja klassis teeb ja kuidas ta reageerib kui tekib olukord, kus õpilane väljendab äärmuslikke vaateid:

“Mõtlesin käitumisjuhise peale. Mulle tundub, et kui ma ikkagi olen õpetaja klassis, siis mis ma teen, mida ma ütlen kui õpilane ütleb, et naised tuleb tagasi kööki saata” (Õpetaja21).

Lisaks konkreetsetele ja praktilistele juhenditele, kuidas käituda klassiruumis keeruliste teemadega, toonitas haridustöötaja, et oleks vajadus ka eetikakoodeksi järgi (Õpetaja21). Eetikakoodeks annaks haridustöötajatele kindla raamistiku, mille järgi nad käsitlevad keerulisi teemasid, ning rõhutaks ka, millised on vajalikud tema kompetentsid, et probleemiga tegeleda. Üks haridustöötaja arutles: “[...] võib-olla oleks vaja mingisugust eetikakoodeksit või midagi sellist. Sa ei saa õpetajana või koolitöötajana teha kommentaare” (Õpetaja21). Eelnevad näited ja arutelu näitavad, et haridustöötajatel on vajadus praktiliste juhendite järgi, mis annavad neile selge käitumise raamistiku. Eetikakoodeksi ja käitumisjuhise mõte seisneks ka selles, et näidata olulisust, miks õpetajad peaksid vältima ebasobivaid kommentaare, mis võiksid õpilastele negatiivselt klassiruumis mõjuda.

Teadlikkus ja enesearendamine radikaliseerumise ja äärmusluse vallas on üks haridustöötajatele oluline kompetents, kuna ilma teadlikkuseta ei ole võimalik märgata ohumärke või tegeleda keeruliste probleemidega klassiruumis. Samuti on oluline kompetents mitte tunda hirmu või häbi keeruliste teemadega tegelemisel: “[...] minul isiklikult ei ole hirmu või häbi rääkida nendest asjadest” (Õpetaja22). Haridustöötajatele on oluline pidev areng ning

teemakohase väljaõppe pakkumine juba ülikooliõpingute käigus. Nagu ka eelnevalt välja oli toodud, siis võiksid õpetaja õppekavas olla radikaliseerumist ja äärmuslust sisaldavad kursused. See tõstaks haridustöötajate teadlikkust juba kooli tööle minnes ning aitaks neil omandatud teoreetilisi teadmisi rakendada koolis. Üks haridustöötaja nentis, et praegune olukord koolis ei soosi enesearengut või teadlikkuse tõstmist (Õpetaja41). Ta tõi välja, et õpetajad sageli ei vaata õpikust kaugemale ning kui tal on teema, mis ei ole õpikus kirjeldatud, siis seda ta ka ei käsitle või ei otsi lisainfot:

“Ma ikkagi näen ka palju seda, et isegi kui need materjalid on, siis on väga suur seltskond inimesi, keda lihtsalt ei huvita” (Õpetaja41).

Siinkohal on ka oluline rõhutada enesearengu tähtsust. Kõike materjale ja teadmisi ei saa ülikooliõpingutest, mistõttu on oluline, et haridustöötajad end ka ise pidevalt hariksid. Eneseharimine läbi poliitilise ja meediapädevuse on oluline, sest äärmuslus on pidevas muutuses olev nähtus, kus kerkivad esile näiteks uued rühmitused või ideoloogiad (Maiberg & Kilp, 2022, lk 122). Osad haridustöötajad tõi välja, et kui nad ise probleemi märkavad, siis hakkavad otsima infot selle kohta, kuidas selle probleemiga tegeleda (Õpetaja12). Lisaks eelnevale on oluline, et haridustöötajad peaksid ka ise maailma uudiste ja olukordadega kursis olema ning ennast erinevates valdkondades arendama. Paljud konfliktid maailmas jõuavad klassiruumi, mistõttu on oluline, et haridustöötajad oleksid teadlikud maailmas toimuvast ning oskaksid reageerida. Sellisteks konfliktideks, mis hetkel klassiruumis esinevad, on näiteks Venemaa-Ukraina sõda ja Iisraeli ja Hamasi vaheline sõda. Eelnevat illustreerib ühe haridustöötaja kommentaar:

“Üks asi, kõige põhilisem asi on see, et ma peaksin ise tegelikult maailma uudistevoost lähtuvalt ennast kogu aeg arendama erinevates valdkondades erinevalt” (Õpetaja13).

Üks olulisemaid haridustöötajate kompetentse radikaliseerumise ja äärmusluse valdkonnas on oskus märgata ja analüüsida ohumärke, mis võiksid viidata õpilase varajasele radikaliseerumisele. Kõik eelnevalt mainitud juhised ja enesearendamine peaksid toetama haridustöötaja võimet märgata ohumärke ning neid analüüsida. Kuigi seda, mis toimub õpilase kodus, ei saa alati muuta ning kool ei tea sageli seda olukorda (Õpetaja12), siis on siiski oluline, et haridustöötaja suudab märgata ohumärke ning hoida olukorda kontrolli all. Lisaks tõi üks haridustöötaja välja, et teadaolev lapse või noore taust peaks olema haridustöötaja analüüsi osasid (Õpetaja21). Täpsemalt, kui haridustöötajale on teada õpilase kodus olev olukord või õpilase varasem käitumine, siis võib see olla üks aspekt, mida tuleks arvestada varajase radikaliseerumise ohumärkide märkamisel:

“Kui me teame lapsest või noorukist, kes tapab või piinab loomi, siis see on oluline asi,

mida märgata, sest kõikidel sarimõrvaritel on see minevikus olnud” (Õpetaja21). Eelnev viitab sellele, et haridustöötajatel peaks olema kindel juhis, mida märgata ning kuhu sellised märkmed õpilase teadaolevast taustast märkida, sest see võib olla oluline info radikaliseerumise märkamisel.

Kokkuvõttes vajavad haridustöötajad praktilisi ja konkreetseid käitumisjuhiseid ja eetikakoodeksit, pidevat arengut ning maailmavaate arendamist, et keeruliste probleemidega toime tulla klassiruumis ilma õpilasi negatiivselt mõjutades. Sellised juhised ja teadlikkuse arendamised eeldavad ressursse ja võimalikke koolitusi, mis aitaks neil äärmuslusega seotud olukordade lahendamisel.

3.3 Koostöö teiste osapooltega

Varajaste radikaliseerumiste märkide täheldamine ja ennetamine haridussüsteemis ei nõua mitte ainult õpetajate teadlikkust ja oskusi, vaid ka tõhusat koostööd kooli ja teiste asutuste spetsialistidega. Haridustöötajad ei saa üldiselt tegeleda probleemidega, mis jäävad koolist väljapoole ning seetõttu on oluline, et koostöö spetsialistidega nagu näiteks sotsiaaltöötajad, peretöötajad, politsei ja lastekaitse oleks tõhus ning infovahetus oleks kiire ja täielik. Koostöö olulisust tõi välja ka EL-i terrorismivastane strateegia (COM/2020/795). Järgmised alateemad keskenduvad haridustöötajate kogemustele ja ettepanekutele koostööst teiste osapooltega ning annab soovitusi, kuidas luua tõhusaid lahendusi ja toetada õpilasi ning haridustöötajaid radikaliseerumise ennetamisel.

3.3.1 Haridustöötajate vaheline koostöö

Koolisisestele tugisüsteemidele lisaks on tähtis, et haridustöötajate vahel oleks tõhus koostöö ja infovahetus, mis aitaks kaasa varajase radikaliseerumise märkamisele. Lisaks võimaldab koostöö jagada parimaid praktikaid ja soovitusi, kuidas tegeleda tundlike teemadega koolis. Sageli on informatsiooni liikumine haridustöötajate vahel mitteametlik, näiteks õpetajate toas. Vestlused probleemsetest õpilastest levivad kiiresti ning tihti jõuab info ka klassijuhatajani. Üks haridustöötaja tõi välja, et kui oleks ekstreemne juhtum õpilasega, siis minnakse sellest kohe klassijuhatajaga rääkima (Õpetaja12). Näiteks joonistas õpilane pidevalt tulirelvi klassiruumis.

“Kui see probleem oleks väga terav, siis ilmselt õpetajad juba räägiks sellest, et kuule, pane tähele: see teeb nii, too teeb nii, see räägib seda ja see levitab toda” (Õpetaja12).

Eelnev arutelu näitab, et haridustöötajad pigem räägivad omavahel keerulistest juhtudest, kuid tihti on see mitteametlik ning läbi suulise vestluse õpetajate toas. Teine haridustöötaja nõustus, et kuuleb lugusid äärmuslikest õpilastest, sest õpetajad tulevad kurtma, kuid rõhutas ka seda, et tihti ei liigu õpetaja käest informatsioon edasi tugimeeskonda:

“See on keeruline, tavaline õpetaja ikkagi koostööd ei tee, mis on ka võib-olla okei, aga lihtsalt, et tema käest ei liiguta selle infoga edasi tugimeeskonda” (Õpetaja21).

Eelnev näitab, et haridustöötajate vaheline informatsiooni liikumine peaks olema pigem läbi ametliku kanali, mis võib välja tulla näiteks läbi eelnevalt arutatud kindlate käitumisjuhiste.

Koostöö haridustöötajate vahel hõlmab nii õpetajate kui ka tugispetsialistide läbimõeldud tegutsemist. Koolides, kus on olemas piisavalt tugispetsialiste, on õpetajad väljendanud rohkem rahulolu ning ja lootust abi saamiseks koolisiselt (Õpetaja12; Õpetaja21). Sellistes koolides ei jää õpetajad keeruliste probleemidega üksi ja saavad abi ja tuge tugispetsialistidelt. Näiteks arutles üks haridustöötaja, et:

“Seal [*eelmises koolis*] oli tugimeeskond palju-palju suurem. Ja väga paljudel õpetajatel oli kogemus, et kui minna tugispetsialisti juurde, siis mingisugust toetust ja abi saab” (Õpetaja21).

Ka teine haridustöötaja tõi välja, et tema koolis on toimiv tugimeeskond, kes käitumuslike erisuste puhul on neile toeks (Õpetaja13). Kui õpetajad jäävad hätta keerulise teemaga, siis koolisisene praktika on see, et pöörduakse tugimeeskonna poole, kes vajadusel suhtleb edasi laiemat tugivõrgustikuga. Haridustöötaja lisas, et tihti ei ole õpetajad positsioonis, kus nad end kindlalt tunnevad, et saaksid mõjutada õpilase maailmavaadet või käitumist. Seetõttu on tugeva ja tõhusa tugimeeskonna olemasolu koolides tähtis. Eelnevat illustreerib järgmine tsitaat:

“[...] ja selle lapsega oleks vaja vestelda, aga ma tajun ära, et mina pole see inimene, kes suudab teda milleski veenda. Ta võtab mind ka lihtsalt selle õppeaine õpetajana ja võib-olla ka seda, et ma ei ole piisavalt veenev tema jaoks. Siis võib teavitada seda tugimeeskonda ja nemad siis saavad võtta selle antud õpilase ja tema käitumise ja tema mõtted fookusesse ja siis vestelda ja lahendada edasi seda küsimust” (Õpetaja13).

Eelmine tsitaat on oluline, sest illustreerib selgelt, milline võiks olla kõikide koolide praktika koolisisest tugisüsteemist ja koostööst haridustöötajate vahel. Kuigi tugimeeskonna olemasolu ja teadlikkus on tähtis, siis sageli on probleemiks personalipuudus, mis aeglustab ja takistab õpetajate ja tugimeeskonna vahelist potentsiaalset koostööd. Seda rõhutas ka üks haridustöötaja, et koostööd ei ole sageli võimalik teha, sest näiteks põhikoolis ei ole tugispetsialiste, kes infot edasi annaks, ning laiemalt on tema maakonnas ja koolis tugispetsialistide puudus (Õpetaja21).

Selleks, et haridustöötajate vahel saaks olla tõhus koostöö, on vaja ka omavahelist usaldust.

Usaldus ja koostöö mõjutavad seda, kuidas probleemist ja keerulisest olukorrast kommunikeeritakse ning seda ka lahendatakse. See tähendab seda, et kui haridustöötajad ei tunne üksteist väga hästi ning üksteise vahel usaldust ei tunnetata, siis võib informatsiooni jagamine ja koostöö kannatada. Selle aspekti tõi välja üks haridustöötaja, kes leidis, et kuna üksteist veel väga hästi koolis ei tunta, siis tegelikult ei tea kuidas on keegi meelesstatud ning millised arvamused teistel koolitöötajatel on: “Et kui me üksteist ei tunne ka veel nii hästi, siis ei tea, mis keegi päriselt mõtleb” (Õpetaja41). Sellist usalduse küsimust teiste haridustöötajate puhul välja ei toodud.

Kokkuvõttes on hästi organiseeritud haridustöötajate vaheline koostöö oluline radikaliseerumise varajasel märkamisel. Intervjuude käigus selgus, et osades koolides liigub informatsioon haridustöötajate vahel tihti mitteametlikult näiteks õpetajate toas vestluste kaudu. Kuigi selline suhtlus näitab, et õpetajad suhtlevad omavahel ning on sageli kiired jagama informatsiooni, siis tihti võib juhtuda, et see info ei jõua alati tugimeeskonda, kes saaks probleemiga edasi tegeleda. Seetõttu on oluline, et infovahetus oleks struktureeritud ning käiks ametlike kanalite kaudu, mida saab tagada läbi käitumisjuhiste. Lisaks koolides, kus on hästi toimiv tugimeeskond ja süsteem, tunnevad haridustöötajad end kindlamalt ja saavad vajadusel tugimeeskonna poole pöörduda keerulistes olukordades. Kuigi mõnedes koolides toodi välja, et tugimeeskond on toimiv ning õpetajana nad tunnevad, et saavad nende poole pöörduda, siis esineb siiski personalipuudust, mis pärsib koostööd. Selliste tugisüsteemide puudus tähendab aga seda, et haridustöötajad võivad jääda üksi keerulistes olukordades. See tähendab, et igas koolis peaks olema optimaalne arv tugispetsialiste, et haridustöötajad saaksid vajadusel tuge ja iga probleem saaks lahenduse.

3.3.2 Kooliväline koostöö

Koolisisese koostöö kõrval on tähtis ka koolivälisel koostööl. Selle all on mõeldud koostöö politseiga ja kohaliku omavalitsuse, meditsiini ning teiste sotsiaalvaldkonna spetsialistidega. Mitmed haridustöötajad tõid siiski välja, et hirm ametkondade ja lastevanemate reaktsioonide ees on asjaolu, mis takistab haridustöötajatel teha koostööd. Näiteks viitas üks haridustöötaja sellele, et on kuulnud juhtumitest, kus lapsevanemad on jälitanud õpetajat väljaspool kooli ning korraldanud tema vastu vastuseise ja aktsioone. Kui ühe pere meelsuse vastu on tuntud rohkem huvi ning pere on radikaalne, siis on ka võimalus, et selle õpetaja vastu seistakse ning temaga võideldakse. Eelnevat illustreerib haridustöötaja näide:

“Ma tean oma programmist [“Noored Kooli”] päris õudseid näiteid, et kui sa õpetajana lähed mingit maailma parandama või mingeid asju tegema või kuidagi sekkuma, siis sulle võib see üpris tihti halvasti lõppeda” (Õpetaja41).

Samuti mainis haridustöötaja, et üldiselt on levinud koolitöötajate seas hirm politsei ja lastekaitse ees (Õpetaja21). See takistab neil keerulisemates olukordades teha koostööd ning informatsiooni jagada. Seetõttu pelgavad nad koostööd teha ja infot jagada nendega, kui tegemist on tundlik olukorraga. Eelnevat on kirjeldanud Savenije & Goldberg, et haridustöötajad tihti vaikivad, sest kardavad õpilaste vanemate või koolijuhatuse reageeringut ja vastukaja (2019, lk 41). Sellistel puhkudel on oht, et haridustöötajad jäävadki oma muredes üksi ning ei pöördu tugimeeskonna poole, kes tegeleksid probleemiga edasi.

Koolivälise koostöö puhul toodi välja mitmeid probleeme tugivõrgustike kokkupanemisel ja toimimisel. Üheks suureks koolivälise koostöö takistuseks on tugispetsialistide nagu näiteks noorsootöötajate, lastekaitse ja sotsiaaltöötajate puudumine, kes suudaksid tegeleda keerulisemate olukordadega. Üks haridustöötaja tõi välja, et tema piirkonnas ei ole inimesi, kellega koostööd teha, ning paljud töökohad on täitmata juba pikemat aega:

“Et tahaks teha koostööd, aga näed, ei ole seda inimest ja lastekaitse spetsialisti, tegelikult kõiki inimesi on seal liiga vähe” (Õpetaja21).

Kuigi koostöö valdkonnas ei ole olukord kõige parem, siis tõdes haridustöötaja, et üritatakse olukorda arendada sellisel viisil, et oleks piisav hulk spetsialiste, kes noortega saaks tegeleda keerulisemates olukordades (Õpetaja21). Ka spetsialiste puudumine piirkonnas võib tekitada olukorra, kus haridustöötajad jäävad probleemiga üksi ning ei osata ka kuidagi teemaga edasi minna ning sellele sobivat lahendust leida. Seetõttu on äärmiselt oluline, et koostöövõrgustik ulatuks koolist väljapoole, nagu on seda mainitud ka Maasingu & Salveti juhendis (2018) ja PPA loodud käsiraamatus, mis rõhutab, et ühiselt võrgustikus tegutsedes ning infot õigeaegselt jagades on võimalik ära hoida võimalikku radikaliseerumist (PPA, 2019, lk 16). Teine probleem, mida üks haridustöötaja tõi välja, oli see, et politsei poolt korraldatud loengutel käimine ei anna tihti soovitud tulemust ning õpilastele selline ennetusmeede tõhusalt pigem ei mõju. Lisaks ka asjaolu, et politsei on avaldanud, et nad ei soovi väga koolides enam rääkimas käia, sest see ei ole ennetusmeetmena tõhus (Õpetaja13). See tähendab seda, et õpilased võivad mingite teemade puhul näha politsei poolt korraldatud loengut justkui reklaamina – näiteks narkootikumide ja alkoholi teemadel rääkimine. Eelmist võtab kokku haridustöötaja mõte:

“Koostöö selles mõttes on jah, et piirkonnapolitseinikud käivad. Ennetusmeetmena on ta kindlasti okei [koolis loengu pidamine], aga küsimus on kui tõhus ta on. Sellepärast, et ütleme, võtan mingi teise teema näiteks küberkiusamine või turvaline käitumine netis - justkui kõik teavad kui nende käest midagi küsida, aga käituvad risti vastupidiselt” (Õpetaja13).

Haridustöötajad pigem ennast osana aktiivsest koostööst ei näe. Selle üheks põhjuseks võib olla teadlikkuse puudumine, hirmu tundmine võimalike tagasilöökide ees, aga ka olemasoleva tugimeeskonna olemasolu. Üks haridustöötaja nentis, et pole pidanud aastate jooksul ühtegi korda minema probleemi õpilasega lahendama valda, kuid tõi ka välja, et koostöö on pigem koolikohustustest hoidumise pärast (Õpetaja12). Probleemide korral leiti, et koostöö on pigem omavalitsusele ning õpetajad ise aktiivselt ei sekku. Seda illustreerib järgmine arutelu:

“Pigem koostööd on ikkagi koolikohustustest hoidumise pärast, aga mitte mingi ususekti kuuluvuse või mingisse äärmusrühmitusse kuuluvuse pärast. Et need koostöövormid on nagu ikkagi teistes liinides [...] Et see on ikkagi koostöö siis juba tõesti omavalitsusele või nendel on juba see eeskiri olemas, kui nende jaoks on politsei välja töötanud selle” (Õpetaja12).

Lisaks rõhutas üks haridustöötaja, et oma vaimse tervise huvides peaks pöörduma õigete inimeste poole, kellel on volitused teemaga tegelemiseks (Õpetaja41). Siinkohal on mõeldud tugimeeskonna liikmeid, kes on saanud väljaõppe tegeleda koostöövõrgustikus keeruliste juhtumitega. Haridustöötaja mõte käib kokku eelmises lõigus välja tooduga, kus õpetajaid on jälitatud väljaspool kooli ning tekitanud neile lisapinget ja -stressi. Kuigi haridustöötaja leidis, et õpetajad peaksid pigem pöörduma oma kooli tugimeeskonna poole, kes koostööd leiavad ja teevad, siis ei osanud ta täpselt välja tuua, kas tema koolis ja kooliväliselt see võrgustik töötab või mitte (Õpetaja13).

Kuigi koolivälises koostöös esineb palju puudusi ning asjaolusid, mis takistavad koostöö toimimist, oli haridustöötajatel näiteid ka toimivatest praktikatest. Üks haridustöötaja selgitas, et tema eelmises koolis olid kontaktid väljaspool kooli teada ning suhted nendega head. Samuti küsiti kooli haridustöötajatelt nendepoolset hinnangut olukorrale, mis annab neile võimaluse kaasa rääkida koostöövõrgustikus ning ehitab usaldusliku suhte:

“Meid kutsuti võrgustikus osalema, küsiti meie nägemust ja hinnangut [...] siis teadsime piirkonnapolitseinikku, ta oli telefonikõne kaugusel, meil olid juba suhted loodud [...] teadsime ka psühhiaatriahaiglast kontakte, näiteks haigla sotsiaaltöötajat, vaimse tervise öde, kes jälgisid meie konkreetsete õpilaste juhtumeid” (Õpetaja21).

Eelnev on hea näide toimivast koolivälisest koostööst, mis ei koosne ainult oma kooli tugimeeskonna poole pöördumisest. Selline lähenemine annab võimaluse haridustöötajatel kaasa rääkida ning anda enda hinnang olukorrale ning võimalikele lahendustele. Samuti tekitab selline kaasamine usalduslikuma suhte koolitöötajate ja teiste spetsialistide vahel. Kuigi haridustöötaja eelmises koolis oli koostöö väga heas seisus, siis praeguses koolis piirkonnapolitseiga on küll suheldud ja kohtunud erinevate teemade puhul, kuid selles on tema hinnangul liiga vähe ning koostöö vajaks arendamist (Õpetaja21). Ka teine haridustöötaja

arutles, et tema hinnangul kooliväline koostöö tundub toimivat ning on hea, kuid siin tuleb arvestada asjaoluga, et tema kui õpetaja aktiivselt koostöös ei osale ning hea koostöö on tunnetuslik.

“[...] Ükskõik, mis teemad siin koolis on sotsiaalvaldkonnas või millises iganes, siis tegelikult see side vallaga ja infovahetus ja selline koostöö on ikkagi täiesti toimiv kui võtta nüüd ükskõik mis teemad, mis meil on siin üleval olnud [...] Et just tänu sellele, et meil koolis on ikkagi ka tugivõrgustik päris suur, mitu erinevat inimest töötab seal ja vallas on ka [...] ja piirkonnapolitseiga see infovahetus ma usun, on ka päris hea [...] meil on ka perenõustajad olemas, kes kaasatakse teatud juhtumite puhul. Ja siis on ka valla tervisekeskuses ka psühholoogid ja need, kes teevad erinevaid teraapiad nii peretasandil kui ka indiviidi tasandil” (Õpetaja13).

Kokkuvõttes rõhutavad haridustöötajad koostöö tähtsust kooliväliste kontaktidega, kuid siiski on mitmeid takistusi, mis ei soosi tõhusat koostööd. Selleks on hirm ja ettevaatlikkus lastevanemate ja ametkondade negatiivsete reaktsioonide ees; spetsialistide puudus piirkonniti, mis jätab haridustöötajad keerulistes olukordades tihti üksinda ja probleemid lahendamata; ennetustegevuste piirangud, näiteks politsei ettevaatlikkus koolis loengute pidamisest, kartes, et need avaldavad vastupidist mõju noortele. Kuigi kooliväline koostöö vajab arendamist, siis esitasid haridustöötajad ka näited toimivast koostööst. Näiteks on mõnes koolides kontaktid ja suhted loodud piirkonnapolitseinikega, psühhiaatriaiga ja sotsiaaltöötajatega. Sellised suhted tagavad kiire informatsiooni liikumise ja tõhusa probleemi lahendamise. Haridustöötajad siiski rõhutavad, et kooliväline koostöövõrgustik vajab arendamist ning spetsialiste arvu suurendamine on üks oluline osa, et koostöö saaks toimida. Lisaks on oluline haridustöötajate aktiivsem kaasamine koostöösse.

3.4 Ühiskondlikud ja kultuurilised aspektid

Ühiskond ja kultuur on olulised aspektid haridusvaldkonnas, sest need kujundavad õpilaste arusaama, käitumist ja suhtumist ühiskonna normidesse ja seadustesse. Kultuurilised erisused mängivad rolli koolikeskkonna kujundamisel, näiteks kui klassis on eri rahvusest õpilasi. Samuti peavad koolid ja haridustöötajad olema valmis reageerima muutustele nagu näiteks kultuuriliste erinevuste suurenemine, maailmas toimuvad konfliktid või polariseerumine ühiskonnas. Selles peatükis käsitletakse, kuidas ühiskondlikud ja kultuurilised aspektid mõjutavad klassiruumi keskkonda ning äärmuslikemaid hoiakuid.

3.4.1 Vene- ja eestikeelsete kogukondade kokkupuuted ja venemeelsus

Haridustöötajad käsitlevad radikaliseerumise ja äärmusluse kontekstis EKRE retoorikat ja venemeelsust Venemaa-Ukraina sõja toetamise kujul. Oluline on märkida, et Riigikogu kuulutas Venemaa režiimi terroristlikuks, kus mõistsid hukka Ukraina territooriumi annekteerimise. Lisaks kuulutas Riigikogu Venemaa Föderatsiooni terrorismi toetavaks riigiks, kelle tegevusele peab vastu astuma (Peinar, 2022). See võib olla ka põhjus, miks haridustöötajad käsitlevad venemeelsust ja Venemaa-Ukraina sõja õigustamist äärmuslikuna.

Tundlikud teemad nagu Venemaa-Ukraina sõda on tõstnud esile eestikeelsete ja venekeelsete noorte erinevad seisukohad. Noorte seisukohti mõjutavad mitmed aspektid nagu näiteks perekondlik taust ja väärtused, rahvusidentiteet ja ühiskondlikud hoiakud (Borum, 2011, lk 23; Bouhana, 2019, lk 19; Schröder jt, 2022, lk 180). Selles alateemas käsitletakse, millistes vormides esinevad venemeelsed hoiakud Eesti koolides ning uurin, kuidas haridustöötajad on neid teemasid käsitleanud ja mis väljakutsed esinevad selliste väärtuskonfliktide lahendamisel. Venemeelsust on haridustöötajate sõnul esinenud mõnes koolis rohkem ning mõnes pigem harva. Näiteks arutles üks haridustöötaja, et tal on olnud õpilasi, kes ei mõista hukka Venemaa tegevust Ukrainas ning leiavad, et Ukraina koos lääneriikidega on ise süüdi sõjas. Sellist narratiivi võib seostada kas perekondlike hoiakutega või ka sotsiaalmeedias ja sõnumirakendustes levivaga (Õpetaja12; Õpetaja22). Venemeelsust on täheldanud oma piirkonnas ka teine haridustöötaja, kes tõi välja, et võrreldes Eesti teiste paikadega, on venemeelseid pigem rohkem kui vähem (Õpetaja21). Samas leidis ta, et väga paljud on neutraalsed või kahevahel oma seisukohtades, kuid suur tõenäosus on, et nad liiguvad pigem venemeelsuse poole kui nad ka edaspidi puutuvad kokku venemeelse meediaga (Õpetaja21). Eelnevat võtab kokku järgmise haridustöötaja tsitaadiga:

“Kindlasti, kuna ma töotan [...], siis väga paljud võrreldes võib-olla Eesti ülejäänutega, on pigem venemeelsed. Ja see ei tähenda, et kõik oleksid, ma arvan, et see on alla poole, aga sellised on nagu kahevahel. Ja siis kes ei ole eestimeelsed ega ka venemeelsed, neid on päris palju ja nende puhul ma arvan, et osa neist liigub ühel hetkel sinna venemeelsete poole ja teine osa võib-olla mitte” (Õpetaja21).

Venemeelsus on avaldunud koolis läbi selle, et õpilased ei mõista hukka Venemaa tegevust Ukrainas või siis segavad pidevalt tundi selliste teemadega. Eriti esineb tundide segamist siis kui tegemist on eesti keele tunniga või tundi viiakse läbi eesti keeles. Noored väljendavad, et Eesti on mõttetu koht kus elada ning eesti keelt õppida on samuti mõttetu. Sellised väljaütlemised mõjuvad klassiruumis negatiivselt, sest esmalt segab see tundi ja õppimist, aga teisalt võib see otseselt mõjutada teisi noori, kes klassiruumis on. On oht, et ka need neutraalsed või kahevahel noored lähevad kaasa klassikaaslastega, kes laidavad eesti keelt ja Eesti riiki

ning võib tekitada polariseerumist ühiskonnas. Samuti on oht, et noored ei soovi enam eesti keelt õppida. Kui käsitleda venemeelsust ja noorte väljaütlemisi koolides kui äärmuslikku käitumist nagu haridustöötajad on seda intervjuudes teinud, arvestades ka asjaolu, et Eesti on Venemaa režiimi terroristlikuks kuulutanud, siis võib öelda, et haridustöötajad on teadlikud, et sellised arvamused ja hoiakud on ühiskonna normide ja väärtuste vastu, kuid ei seosta seda otseselt äärmuslusega. Kuigi eelmised näited näitasid, et venemeelsed õpilased otsivad konflikti või üritavad kaasõpilasi mõjutada, siis üks haridustöötaja rõhutas, et venemeelsus ei väljendu alati agressiivselt:

“Aga nad ei ole agressiivsed, nad lihtsalt ütlevad oma arvamuse välja, aga nad ei ole agressiivsed [...] nad ei õhuta kedagi, aga see on nende seisukoht, sest et nad tunnevad ennast vene rahvuse esindajana [...] nad ei ole Eesti riigi suhtes agressiivsed, pigem nad tunnevad ennast venelastena ja siis siin tekib rahvuskonflikt” (Õpetaja12).

Eelnevast võib järeldada, et venemeelsus ei tähenda alati konflikti otsimist, vaid pigem väljendavad õpilased oma identiteeti või maailmavaatelist seisukohta ning seda saab seostada suuremas osas rahvus- ja identiteedikonfliktiga.

Venekeelsete kogukondadega tuleb tihti küsimuseks eesti keele oskus ning valmisolek õppida eesti keelt. Eesti keele oskus on probleemiks ka osades koolides. Üks haridustöötaja tõi välja, et peale põhikooli oli suur arv venekeelseid õpilasi, kes lõpetasid õpingud, põhjuseks hirm või oskamatus eesti keelt kõnelda (Õpetaja22). Selline olukord on murettekitav, sest vaid põhikooliharidusega ja limiteeritud riigikeele oskusega on keeruline leida häid töövõimalusi, mis soodustab selle isiku ühiskonnast eemaletõmbumist ning mis võib lõppeda potentsiaalselt radikaliseerumisega (ÜRO, 2016, lk 91). Haridustöötaja rõhutas, et sellise noore pärast tunneb tema kõige enam muret (Õpetaja22). Eelnevat illustreerib järgmine tsitaat:

“Noortel on hirm eesti keele rääkimise ees [...] ei ole selgeks saanud või jäänudki see tunne, et eesti keel on hirmus raske ja õudne” (Õpetaja22).

Kuigi teised haridustöötajad ei maininud eraldi keelebarjääri probleemi õpilaste seas, siis on see oluline probleem, mida välja tuua, arvestades asjaolu, et haridussüsteem on üle läinud eestikeelsele õppele. Sellises olukorras on oluline toetada õpilasi eesti keele õpingutel, et nad ei katkestaks õpinguid ning ei tekiks konflikte eesti- ja venekeelsete kogukondade vahel.

Rahvuslik identiteet ja sellega seotud seisukohad ja hoiakud mõjutavad inimesi üsna palju, kaasa arvatud noori. Faktorid nagu perekond, kogukond, kultuur või elamispiirkond mõjutavad noorte identiteeti, hoiakuid ja väärtusi. Rahvuslik identiteet ja hoiakud kanduvad sageli klassiruumi üle, kus haridustöötajad on märganud, et perekondlik mõjutus kujundab noorte

suhtumist Eesti riiki. Näiteks õpilane, kelle vanematel on madal haridustase, puudub riigikeele oskus ning kelle majanduslik seis on kehv, võtavad tihti haridustöötaja sõnul omaks vanemate negatiivse suhtumise riiki (Õpetaja22). Seda mõtet toetas ka teine haridustöötaja, kelle koolis on ajaloo tõttu suur hulk vene rahvusest õpilasi (Õpetaja12). Ta tõi välja, et venemeelsus on esindatud sageli peredes, kelle vähemalt üks pereliige on vene rahvusest ning perekondades, kes suunati Eesti aladele Nõukogude Liidu ajal tööle. See tähendab seda, et osale õpilasele võib tunduda riigi valitsuse suhtes negatiivne hoiak normaalne, kuigi see on vastuolus ühiskondlike väärtuste ja hoiakutega. Eelnevad haridustöötajate mõtted on seotud sellega, et radikaliseerumist või äärmuslikumat mõttemaailma mõjutab isiku ümber olev keskkond ja kogemused (Borum, 2011, lk 15; McCormick, 2003, lk 492). Lisaks toob Moghaddam (2005, lk 162) välja, et radikaliseerumine algab sellest, et isik tunneb ebaõiglust ja ebaausust enda ümber. See tähendab seda, et kui ühe noore pere väljendab rahulolematust ning tajutud ebaõiglust, siis on võimalus, et ka noor võtab sarnase seisukoha ning tal tekib risk radikaliseerumisele. Sellist seisukohta tõi välja ka Ellis & Dalaine (2022, lk 10), kelle arutluse järgi mõjutab noort inimest tema perekonna ja lähikeskkonna nõrkused ja läbikukkumised või stress. Samas leidub ka koole piirkonnas, kus venekeelseid õpilasi on rohkem, kes on Eesti patrioodid, korraldavad õpilasesindustes üritusi ning on üldiselt väga aktiivsed noored:

“Need noored, kes on nagu aktivistid, päeval on õpilasesinduses mingit asja ise korraldanud ja nii edasi. Et need noored tihti on vastupidi, super Eesti patrioodid [...] isegi Tallinnas ei kohta sellist patriotismi” (Õpetaja22).

Maailmas toimuv mõjutab sageli Eesti inimeste hoiakuid, seisukohti ning meelestatust. See tähendab, et konfliktid võivad tekkida erinevate kogukondade vahel. Konfliktid võivad esineda nii poliitilistest kui ka kultuurilistest erimeelsustest, mis peegelduvad õpilaste käitumisest koolis. Üheks konflikti näiteks on järgmine: “[...] venelased kiusavad ukrainlasi, sest nad on lihtsalt väga venemeelsed ja tulekski hävitada” (Õpetaja21). Selline käitumine võib otseselt seotud olla Ukrainas toimuvate sündmustega, näidates, et noored on teadlikud maailmas toimuvaga ning need sündmused kujundavad nende seisukohti ja hoiakuid. Samas märkis üks haridustöötaja, et konflikt on olnud ka Eesti ja Ukraina õpilaste vahel. Näiteks on olnud üksteise mittemõistmist klassiruumis, kus Eesti õpilased on öelnud Ukraina õpilastele, et nad peaks tagasi oma kodumaale minema (Õpetaja13). EKRE Rahvastikuprogrammis (EKRE, 2023) on märgitud, et senise põgenikupoliitika ei ole jätkusuutlik ning viib Eesti ühiskonna kobarkriisi. Selle asemel on nad pakkunud üheks muutuseks, et tuleks lõpetada Ukraina õpilaste suunamine Eesti koolidesse ning pigem toetada neid jätkama haridusteed oma kodumaal. Sarnast on Õpetaja13 tähendanud ka oma koolis. See näitab, et kultuuriline ja

rahvuslik konflikt ei ole vaid venekeelses kogukonnas, kuid ka Eesti kogukondades võib seda esineda. Kuigi mõnes koolis on näited negatiivsed, siis üks haridustöötaja rõhutas enda positiivseid kogemusi erinevate rahvustega töötamisel. Näiteks:

“Selles mõttes, et kui see teema tuli [Venemaa-Ukraina sõda], siis ma olin ka selles koolis ja kuna meil oli hästi palju vene õpilasi, siis tegelikult meil terve kooliga ikkagi sellest räägiti, sest tulid ka Ukraina õpilased meie kooli [...] Sest tegelikult väga paljud lapsed meil lõpuks oligi seal tegelikult vene rahvusest, Ukrainlasi oli vist ainult mõni [...] Et pigem nad olidki ikkagi vene rahvusest, sulandusid meie oma venekeelsete taustaga lastega suhteliselt hästi ära” (Õpetaja41).

Haridustöötaja sõnul ei ole tema kogemusel koolis esinenud rahvuslikke konflikte, kuna koolis pöörati erilist tähelepanu sallivusele ning töötati õpilastega süvitsi, nii enne uute õpilaste saabumist kui ka pärast seda (Õpetaja41). Ta rõhutas, et mõlemas koolis, kus ta on töötanud, ei ole ta täheldanud rahvuslikku vaenu, vaid keskenduti üksteise mõistmisele ja sallivusele. See näide on positiivne, sest näitab, et haridustöötajad on suutelised edukalt töötama eri rahvusest õpilastega ühes klassiruumis. Kehv integratsioon võib olla üks riskitegureid radikaliseerumise protsessis (Puigvert jt, lk 5). Samuti on noored, kes otsivad oma identiteeti, kuid ei integreeru peavoolu ühiskonda, sageli vastuvõtlikumad radikaliseerumisele (Puigvert jt, lk 11). Kui haridusasutustes on selged normid ja ühised väärtused, nagu kultuurilise mitmekesisuse, võrdsuse ja demokraatliku vabaduse kaitsmine, on vägivalda ja radikaliseerumise ennetamine tõenäolisem (Puigvert jt, lk 23). Seda on rõhutatud ka Euroopa Komisjoni integratsiooni ja kaasamise tegevusplaanis, kus on välja toodud, et haridustöötajad peavad olema varustatud vajalike oskuste ja vahenditega, et juhtida mitmekultuurilisi ja mitmekeelisi klassiruumi (COM/2020/758). Koolides on oluline pöörata erilist tähelepanu konfliktide ennetamisele ja lahendamisele. Seetõttu on tähtis, et haridustöötajad mõistaksid eri kultuuritaustaga inimeste eripärasid ning oskaksid nendega efektiivselt toime tulla.

3.4.2 Normide ja väärtuste tajumine

Noored otsivad kooliealisena oma identiteeti ning nende seisukohad ja suhted nende ümber on pidevas muutuses, mis viitab asjaolule, et noored sõltuvad vähem oma vanematest ning rohkem ümbritsevast keskkonnast (Schröder jt, 2022). Lisaks otsivad noored kuuluvust gruppi ning selles eas toimub normide ja väärtuste väljakujunemine (Schröder jt, 2022). Haridustöötajad arutlesid, et noortel on teismeeas üldiselt periood, kus nad on kõigi ja kõige vastu ning see tuleb üle elada (viide). Täpsemalt, noortel võivad sellisel perioodil esineda radikaalsemad arvamused (näiteks keskkonna teemadel) ning nad ei väljenda üldiselt nende väljakujunenud arvamust või väärtuseid:

“Sul on teismelisena natuke radikaalsemad arvamused ja see on väga okei [...] mulle endale tundub see identiteedi kujundamise protsessina” (Õpetaja22).

“Noortel on ikkagi üks periood, kus nad on kõikide vastu, see läheb mööda, aga mingil ajal on kõikide vastu ja see tuleb läbi põdeda lihtsalt” (Õpetaja12).

Üks haridustöötaja tõi välja, et põhikooli õpilased võivad väljendada äärmuslike vaateid vaid kuuldu või nähtu najal ning nende maailmavaade ja identiteet ei ole veel välja kujunenud (Õpetaja13). Siiski leidis ta, et gümnaasiumiõpilased on juba teadlikumad oma vaadetest ning nad võivad väljendada väärtusi ja seisukohti, mis on neile isiksuse omaks saanud. Lisaks leidis üks haridustöötaja, et süsteemsed ja pikaajalised vähemuste koolikiusamised on seotud tihedalt väärtushinnangutega (Õpetaja21). Siiski on noored oma identiteedi kujundamise faasis ning nende väljaöeldud väljendid ja poliitilised hoiakud ei pruugi peegeldada nende norme ja väärtusi (Rekker jt, 2015, lk 145; Schröder jt, 2022, lk 181). Lisaks ei ole võimalik haridustöötajatel koolis täielikult ühe noore mõtteid ja väärtusi teada, sest kool on vaid jäämäe veepealne osa, nagu tõi üks haridustöötaja välja:

“Aga nad elavad omas maailmas ja ega sa ei tea mis ta peas toimub, kellega ta suhtleb või mismoodi need asjad käivad. Koolis näeme seda jäämäe veepealset osa” (Õpetaja12).

Nagu eelmises lõigus üks haridustöötaja rõhutas, siis koolis näevad õpetajad õpilaste jäämäe veepealset osa. Õpilased veedavad väga suure osa oma ajast kodus, kus võivad mõjutada neid nii perekond, ümbritsev keskkond kui ka teised lähedased suhted. Haridustöötajad arutlesid, et kuigi koolis on nad käsitlenud keerulisemaid teemasid ning äärmuslikke vaateid, siis tegelikult ei ole nad veendunud, et õpilane seda infot arvesse võtab ja muudab oma suhtumist. Seda seetõttu, et õpetajad ei saa kodus toimuvat muuta ning seal on tõenäoliselt mingeid teemasid (näiteks poliitika) kallutatult käsitletud, sest noored ei oska tihti oma seisukohti ja väärtusi piisavalt ära põhjendada. Üks haridustöötaja märkis, et sellised noored ei ole mitte radikaalsed, vaid pigem segaduses:

“Noor on veidi kahvlis, et koolis talle räägitakse ühte juttu, kodus räägitakse teist juttu [...] sealt tihti ei kujune mitte radikaalsed noored vaid lihtsalt segaduses noored” (Õpetaja22).

On oluline, et koolis jätkatakse tundlikel teemadel arutelusid ning õpetajad õpetaksid noortele argumenteerimisoskusi ja kriitilise mõtlemise oskuseid, et noored saaksid ise oma seisukohtade valikud teha. Samuti on argumenteerimisoskused ja kriitiline mõtlemine oluline õpilaste identiteedi otsimise teekonnal, et nende väärtused ja normid kujuneksid vaid nende otsuse põhjal, mitte läbi välise mõjutuse. Kriitilise mõtlemise ja väärtuste oskuste arendamise mõtet toetas ka Davies (2008, lk 20), kus ta rõhutas, et õpilastele on oluline anda mitme identiteedi tunnetus läbi kriitilise mõtlemise, et nad oleks vähem huvitatud kuulumast ühte identiteeti, ühte

teemat ja ühte eesmärki toetavatesse rühmadesse.

Ühiskondlikud ja keskkondlikud tegurid mõjutavad noorte väärtuste ja normide kujundamist olulisel määral. Näiteks COVID-19 pandeemia on ühe haridustöötaja hinnangul muutnud noori kinnisemaks ning on tajunud nende muutumist:

“Kuidagi niisugune mulje on jäänud, et peale koroonakriisi läks kõik nagu hästi veerema, et lapsed on palju muutunud peale seda. Nad on kinnisemad ja midagi on muutunud, ei oskagi täpselt sõnastada, mis on muutunud” (Õpetaja12).

See tähendab seda, et erinevad kriisid ja ühiskondlikud ja keskkondlikud muutused võivad muuta noorte avatust ja normide tajumist. Samuti toob teine haridustöötaja välja, et kui koolis olev õhkkond on valdavalt tolerantne ja sallivust õpetatakse juba algkoolist saati, siis saab ennetada rühmituste ja sotsiaalse eraldumise teket:

“Kui see meelsus ongi selline tegelikult tolerantne, kui sa seda algkoolist peale hakkad juba arendama, siis ei tekigi rühmitused” (Õpetaja41).

Kuigi eelmine tsitaat näitab, et haridusel on tähtis roll noore maailmavaate ja väärtuste kujundamisel, siis tõi haridustöötaja ka välja, et ümbritsev keskkond ja sotsiaalne ootus õpilastele võib mõjutada normide ja väärtuste väljakujunemist (Õpetaja41). Näiteks kui koolis on juhid riigimeelsed ning tegeletakse ka riigikaitseliste teemadega, siis õpilased ei pruugi julgeda väljendada oma tegelikku arvamust, et vältida sildistamist või ülereageerimist (Vallinkoski & Benjamin, 2023, lk 18).

Kokkuvõttes sõltub noorte normide ja väärtuste kujunemine nii ühiskondlikest kui ka keskkondlikest teguritest. Bouhana (2019) on kirjeldanud, et äärmuslikud rühmitused on kui sotsiaalrühmad, millel on omad reeglid ja normid (2019, lk 20-21), mille teket mõjutavad sotsiaalsed ja keskkondlikud tegurid (2019, lk 19). See tähendab, et noore ümbritsev keskkond ja inimesed mängivad olulist rolli tema väärtuste ja normide kujunemisel ning tema liikumises äärmuslikumate rühmituste poole. Keskkonna ja ühiskonna mõju olulisust toonitasid ka Borum ja McCormick, kes kirjeldasid, et radikaliseerumine ei ole sirgjooneline tee vägivaldse äärmusluseni, vaid seda mõjutavad isiku ümber olev keskkond (Borum, 2011, lk 15; McCormick, 2003, lk 492). Haridustöötajate hinnangul võivad seda protsessi mõjutada erinevad kriisid nagu näiteks COVID-19 pandeemia. Samuti leidsid haridustöötajad, et äärmuslike vaadete väljendamine on osa noore identiteedi otsimise protsessist ning see on midagi, mille tuleb üle elada. Koolis on võimalik tasakaalustada radikaalseid vaateid argumenteerimisoskuste ja kriitilise mõtlemise õpetamisega. Seega on oluline, et hariduses jätkatakse sallivuse, argumenteerimisoskuste ja kriitilise mõtlemise arendamist, et aidata noorel oma identiteeti leida ja kujundada tema väärtusi ja norme.

3.4.3 Noorte sotsiaalne ebakindlus

Nagu ka eelnevalt on mainitud, siis kuigi noored otsivad kuuluvust ja oma kohta sotsiaalses keskkonnas, siis võivad nad tunda end sotsiaalses maailmas ebakindlalt, mis võib neid viia äärmuslike seisukohtade väljendamiseni. Sellised väljaütlemised ja radikaalsed seisukohad ei ole sageli seotud juurutatud veendumustega, vaid noor üritab oma kohta leida ning see on üks viis, kuidas ta sotsiaalseid piire kompab:

“Selles vanusegrupis radikaalne seisukoht ei ole nii tugevalt seotud noore enda veendumustega, vaid lihtsalt just see, et ta otsib oma kohta grupis ja see on lihtsalt tema viis seda teha” (Õpetaja22).

Kuigi noore väljendamisest ei pruugi olla tema veendumustega seotud, siis sotsiaalne ebakindlus võib neid lükata äärmuslikuma grupi poole, kus ajaga sellised veendumused kinnistuvad. Näiteks on välja toodud jalgpallimeeskonna näide. Kui õpilane ei sobi jalgpalli tiimi või muu sarnasesse gruppi, siis otsib ta kohta seal, kus teda aktsepteeritakse. Sageli võivad sellised kohad leiduda internetis sõnumirakendustes, kus väljendatakse äärmuslikke vaateid (Gaudette jt, 2022, lk 1346-1347).

Lisaks võib noorte sotsiaalne ebakindlus olla seotud vastuolulise informatsiooni mõjutustega. Näiteks eelnevas peatükis mainitud kodu ja kooli vastuolu – - koolis räägitakse tundlikel teemadel ühte ning kodus ja internetis võib tihti midagi muud kuulda ja näha. See võib süvendada noorte ebakindlust ning nad satuvad segadusse, mitte ei radikaliseeru. Tihti on nooremad põhikooli õpilased ebakindlamad ning oma sotsiaalse staatuse suhtes segaduses. Sotsiaalse ebakindluse olulisust märkis ka Silke (2008, lk 106), kus noored poisid on impulsiivsemad ning on suurem tõenäosus, et nad käituvad riskantsemalt, et saavutada teatud sotsiaalne staatus, milleks on sageli teiste poolt omaksvõtt. Seetõttu võib juhtuda olukord, kus nad on kinnisemad ning ei avane haridustöötajatele kui on toimumas mingi olukord nagu näiteks koolikiusamine. Üks haridustöötaja tõi välja, et sellised noored ei soovi olla pealekaebajad ning mida vanemaks saavad õpilased, seda rohkem nad ka räägivad haridustöötajatele (Õpetaja12). See võib tähendada seda, et vanemaks saades on nad oma sotsiaalses positsioonis kindlamad ning ei pelga eakaaslaste poolt tõrjumist.

Selleks, et noorte sotsiaalset ebakindlust vähendada ja aidata neil kujundada prosotsiaalseid hoiakuid, on oluline pakkuda koolis tuge toetava ja kaasava keskkonna abil, kus õpilased tunnevad end turvaliselt ning väärtustatult. Kui klassiruumi keskkond annab võimaluse õpilasel

olla autonoomne, emotsionaalselt toetatud ning kuulnud, siis on ka selles klassiruumis paremad õpisooritused ja heaolu ning vähem lootusetust, ärevust ja hirmu (Eccles & Roeser, 2011, lk 229) On tähtis, et õpilased ei jääks üksi ning leiaksid oma kuuluvuse.

4. Järeldused ja soovitused

4.1 Järeldused

Antud peatükk toob esile magistritöö analüüsi peamised järeldused, mis intervjuude käigus tekkisid, lähtudes ka EL-I ja *RAN*-i strateegiatest ja soovitustest. Koolid on olulised asutused, mis arendavad õpilaste vastupanu radikaalsetele ideedele. Näiteks arendavad õpilaste kriitilise mõtlemise oskusi, mis takistavad õpilastel kuulumast vaid ühte identiteeti, teemat ja eesmärki toetavasse rühma (Davies, 2008, lk 20). Haridustöötajad on olulised, kuna nad on sageli esimesed võimalikud varajase radikaliseerumise märkajad. Haridustöötajad saavad reageerida, pakkuda tuge ja rakendada ennetusmeetmeid, nagu kriitilise mõtlemise arendamine, et aidata noortel vastupanu tekitada äärmuslikele ideedele (Nordbruch, 2016, lk 1). Seega on haridustöötajad need inimesed, kes saavad pakkuda nii õpilasele kui ka tema perele tuge.

Empiiriline analüüs näitas, et haridustöötajad seostavad radikaliseerumist pigem terrorismi või äärmuslike ideoloogiatega, kuid varajaste radikaliseerumise märkide täheldamist ja radikaliseerumise kontekste mõisteti erinevalt. Näiteks seostati radikaliseerumist EKRE retoorikaga ja venemeelsust Venemaa-Ukraina sõja toetamisega. Samuti jäi radikaliseerumise mõiste arusaamatuks, tuues esile vajaduse ühtse definitsiooni ja praktiliste juhiste järgi. Haridustöötajad on teadlikud oma rollist säilitada objektiivsus, faktipõhisus ja neutraalsus tundlike teemade käsitlemisel, kuid tihti ei tunne nad end enesekindlalt antud teemaga tegelemisel. Lisaks on oluline, et arutelud oleksid ettevalmistatud ja võimalikult faktipõhised ning keskkond oleks toetav. Seega haridustöötajad tunnevad, et neil on puudu praktilistest oskustest, et käsitleda tundlikke teemasid. Nad vajavad rohkem tuge ning ressursse, et arendada õpilaste demokraatilisi ja kriitilise mõtlemise oskuseid läbi argumenteeritud väitluse. Intervjuude analüüsi tulemused kinnitavad varasemaid uuringutulemusi, kus õpetajad ei olnud kindlad, mida radikaliseerumise või äärmuslus täpselt tähendab, ning neil oli raskusi vägivaldse radikaliseerumise eristamisel teistest vaenulikest käitumisest (Maiberg & Kilp, 2022, lk 123). Samuti tuli Vallinkoski & Benjamini uuringust välja, et haridustöötajatel on raskusi vägivaldse radikaliseerumise ja äärmusluse eristamisel teistest vaenulikust retoorikast ja käitumisest (2023, lk 20).

Läbiviidud analüüsi teine oluline järeldus on see, et haridustöötajatel puuduvad selged eestikeelsed juhendid, mida nad saaksid vajadusel kergesti kätte ja kasutada. Samuti ei ole

pakkuda radikaliseerumise või äärmusluse teemalisi koolitusi, mistõttu õpetajatel on puudujäägid teoreetilistes teadmistes ja praktilistes juhistes. Kuigi Eestis on loodud juhendid varajase radikaliseerumise märkamise ja äärmusluse käsitlemiseks, ei olnud intervjueritud haridustöötajad neid teadlikud ja need on raskesti kättesaadavad. Näiteks Kuigi on olemas Tartu Ülikooli poolt valminud tasuta kursus õpetajatele (Tartu Ülikool, 2022), siis haridustöötajatel puudub teadlikkus või suunamine antud materjalidele enese täiendamiseks. Tihti jäävad haridustöötajad keeruliste teemadega üksi, sest madala teadlikkuse kõrval puuduvad juhtkonna selged seisukohad ja koolisisesed tugistruktuurid. Näiteks puudub konkreetne isik kelle poole koolisiseselt pöörduda, kui tal on vaja abi või tuge tundliku teemaga tegelemisel. Selged Eesti jaoks loodud seisukohad ja strateegiad radikaliseerumise teemal on olulised, et vähendada haridustöötajate koormust ja suurendada enesekindlust ja teadlikkust. Sellised strateegiad ja juhised hõlmaksid näiteks käitumisjuhiseid või eetikakoodeksit, mis toetaksid haridustöötajat keerulistes olukordades ja aitaksid ennetada edasisi konflikte ja polariseerimist. Peale koolitusi ja keskseid juhendmaterjale on tähtis ka haridustöötajate enda arendamine läbi maailmavaate laiendamist, et paremini mõista ühiskondlike ja kultuurilisi aspekte, mis võivad mõjutada noorte käitumist.

Kolmas oluline järeldus on see, et peale haridustöötajate teadlikkuse ja oskuste on tähtis ka tõhus koostöö kooli ja teiste asutustega. Seda olulisust tõi välja ka EL-i terrorismivastase võitluse tegevuskava (COM/2020/795). Haridustöötajatel puudub enamasti suutlikkus väljaspool kooli toimuvate probleemidega tegeleda, mistõttu on oluline, et koostöö sotsiaaltöötajatega, politseiga, lastekaitsega ja teiste spetsialistidega oleks tõhus, infovahetus kiire ja sujuv. Haridustöötajad tõid välja, et informatsioon keeruliste olukordade kohta levib pigem omavahelise suhtluse kaudu õpetajate toas ning info edasi tugimeeskonnani sageli ei jõua. Seega, informatsiooni läbi ametlike kanalite pigem ei liigu, informatsioon liigub mitteametlike kanalite kaudu - õpetajate toas tavavestluste kaudu. Ametlikuks kanaliks on PPA loodud e-maili aadress, kuhu saab edastada küsimused ja mured ning mis liigub PPA ekspertidele ning piirkonnapolitseile (PPA, 2019, lk 16-17). Selline suhtlus annab kiire ülevaate, kuid teave ei jõua tihti tugimeeskonnani, mistõttu jäävad probleemid sageli lahendamata. Haridustöötajad, kes on töötanud koolides, kus on toimiv tugimeeskond, tõid välja, et nad tundsid end kindlamini ja teavad, et saavad keerulistes olukordades vajalikku tuge. Teisalt on paljudes koolides tugispetsialistide puudus, mis ei aita koostööle kaasa ja tihti võivad õpetajad jääda probleemidega üksi. Tugimeeskonna puudumine või info liikumise takistused haridustöötajate endi seas võivad samuti nende hirmu suurendada koostöö ees ning pärssida

nende valmisolekut teha koostööd või probleemidega tegeleda.

Neljas järeldus puudutab ühiskondlikke ja kultuurilisi aspekte, mis mõjutavad ja kujundavad õpilaste käitumist ja suhtumist ühiskonna normidesse ja väärtustesse. Tähelepanu vääriv teema, mida haridustöötajad käsitlesid, oli vene- ja eestikeelsete kogukondade kokkupuuted ja venemeelsus. Toodi välja, et tundlike temade käsitlemisel nagu näiteks Venemaa-Ukraina sõja puhul, tekkisid klassiruumis väärtus- ja identiteedikonfliktid. Sageli väljendus see koolikiusamise ja tunni segamise näol. Rõhutati ka, et venemeelsuse ehk Venemaa-Ukraina sõja õigustamise või Putini toetamise väljendamine ei ole alati konfliktne, vaid võib peegeldada rahvuslikku identiteeti. See tähendab, et õpilane ei olnud agressiivne teiste rahvuste suhtes, vaid väljendas oma arvamust. Selline arvamuse avaldamine on alus näiteks argumenteeritud vestlusele, kus õpetajatel on võimalus panna õpilane kriitiliselt peegeldama enda käitumist ja väärtusi. Läbi selle on võimalik aidata kaasa nende identiteedi ja väärtuste loomisele (Nordbruch, 2016, lk 14).

Üks aspekt, mida mitmed haridustöötajad rõhutasid, oli eesti keele oskus ja selle õppimine. Paljud vene emakeelega noored tunnevad hirmu eesti keele kõnelemise ja õppimise ees ning sageli võis jääda neil hariduse omandamine seetõttu pooleli. Samuti väljendati ka õpilaste ühiskonna väärtusi pärssiv käitumine klassiruumis, kui õhutati eesti keelt mitte õppima minna, mis võib osa teisi õpilasi mõjutada. Riigikeele oskus on suur osa kultuurist ja ühiskonna väärtustest ning koolist saadud negatiivne hoiak selle suhtes võib suunata neid gruppidesse, kus sarnane mõtlemine on tavaks. Eesti keele oskust võib osaliselt seostada noorte sotsiaalse ebakindlusega. Näiteks kui ühes grupis ei leia vene emakeelega Eesti noored kuuluvust ja aktsepteerimist, siis võivad nad otsida seda kuuluvust äärmuslikes rühmades, mida toetas ka *RAN* (Ellis & Dalaine, 2022, lk 9). Lisaks võib sageli noor saada vastandlikku infot koolist ja kodust, mistõttu võib ta sattuda segadusse oma identiteedi osas ning see võib omakorda tõsta tema vastuvõtlikkust äärmuslikele mõjudele. Seetõttu võib öelda, et äärmuslikke vaateid väljendanud õpilane ei pruugi olla radikaliseerunud, vaid segaduses. Haridusasutustel on oluline roll pakkuda noortele stabiilset ja toetavat keskkonda, mis aitab neid vähendada ebakindlust ja aidata kujundada prosotsiaalseid hoiakuid ja väärtusi.

4.2 Ettepanekud

Antud alapeatükk keskendub ettepanekutele tuginedes haridustöötajatega intervjuude

analüüsile, EL-i strateegilistele dokumentidele ja teistele EL-i materjalidele, arvestades Eesti konteksti, et välja töötada ühtne riiklik raamistik haridusasutustele ning haridustöötajatele. Varasemate uuringute järgi ei ole haridustöötajate arusaam radikaliseerumisest ja äärmuslusest, oma rollist varajase radikaliseerumise märkamisel ja kohustustest muutunud ning seda kinnitavad ka haridustöötajate intervjuude tulemused. Seega on haridussüsteemile suunatud soovitusel täitmata ning järgmised ettepanekud on olulised, et tekiks süsteemne riiklik raamistik, mis võtab arvesse EL-is loodud strateegiaid ja soovitusi.

Esiteks on Eesti haridustöötajatele oluline, et koolitused ja juhendmaterjalid oleksid kättesaadavad. See tähendab, et:

- Haridus- ja Teaduministeerium koostöös Siseministeeriumi ja koolide juhtkondadega peaksid korraldama regulaarselt radikaliseerumise ja äärmusluse teemalisi koolitusi, mille hulgas oleks ka juhtumipõhised ja audiovisuaalsed õppematerjalid. Õppematerjale võiks kasutada ka klassiruumis õpilastega peale õpetajate enda harimise. Samuti tuleks mõelda võimaluse peale, et ülikooliõpingute ajal oleks äärmusluse ja radikaliseerumise teema kajastatud.

Koolitused ja juhendmaterjalid tõstavad haridustöötajate teadlikkust ning võimet radikaliseerumist varajaselt märgata. Koolituste planeerimisel on oluline, et nad oleksid haridustöötajatele võimalikult igapäevatöö lähedane. See tähendab, et koolitused ei tohiks olla vaid teoreetilised, vaid peaksid olema ka praktilise väärtusega, et haridustöötajad saaksid seda koolides rakendada. Lisaks on tähtis koolitustel ja juhendites kajastada ka seda, kuidas haridustöötajad käsitlevad rahvuslikke ja kultuuriliste erisuste teemasid (Nordbruch, 2016, lk 5). On oluline, et olemasolevad juhendid ja õppevideod oleksid haridustöötajatele kergesti kättesaadavad ja ühes kohas. Nordbruch (2016) rõhutas, et haridustöötajate koolitamine on olulise tähtsusega, et tõsta teadlikkust ning kompetentse, et tegeleda radikaliseerumisega või märgata võimalikku äärmulust (2016, lk 5). Samuti tõi Nordbruch välja, et haridustöötajatel on juba oskused, et tegeleda viha ja vägivallaga klassiruumis (näiteks kiusamine) ning on teadmised, kuidas õpilastele kriitilist mõtlemist õpetada. Õpetajate koolitus peaks tuginema olemasolevatele oskustele ja tuvastama sarnasused väljakutsuva käitumise või muude demokraatiavastaste väljendusvormidega, millest haridustöötajad teadlikud juba on (Nordbruch, 2016, lk 5; RAN Y&E, 2023, lk 5).

Teiseks ettepanekuks on see,

- et haridustöötajad teaksid, kuidas nad peavad käituma, juhul kui on märganud

radikaliseerumise märke või õpilane käitub klassiruumis provotseerivalt. Selle jaoks on oluline koostada praktilised käitumisjuhised ja eetikakoodeks tundlike teemade käsitlemiseks kooli juhtkondade poolt koostöös Haridus- ja Teadusministeeriumi ja Siseministeeriumiga.

Ka *RAN* on toonud välja ettepaneku, et õpetajad peaksid peegeldama kriitiliselt enda käitumist ja hoiakuid (Nordbruch, 2016, lk 13). Juhul, kui haridustöötajad peavad tegema otsuseid klassiruumis, siis oleks neil kasulik praktilistest juhendmaterjalidest, mis pakuvad neile otsuseid, mida nad saaksid teemade ja olukordade põhisel teha. Kui haridustöötajatele on tagatud käitumisjuhised olukordade ja teemade põhjal, oleksid nad enesekindlamad ning teadlikumad teha asjakohaseid otsuseid (Maiberg & Kilp, 2022, lk 122). Beršnak & Prezelj (2021) rõhutasid samuti, et süstemaatiliselt peab haridustöötajate teadlikkust tõstma erinevate äärmusluse ja radikaliseerumisega seotud teemadega ning pakkuma neile selle teemalisi koolitusi ja juhendeid (2021, lk 66). Samuti võiks olla käitumisjuhiste üks osa mida haridustöötaja märgata võiks õpilase puhul (õpilase varasema käitumise ja koolivälise käitumise kontekstis) ning kuhu sellised märkmed tegema peaks. Lisaks on Tartu Ülikooli poolt koostatud haridustöötajatele mõeldud kursus “Äärmuslusest: sinna jõudmine, sellest eemaldumine ja selle ennetamine”, mis on osa laiemast projektist pealkirjaga “Tundlike teemade käsitlemine klassiruumis”. Projekti eesmärk on välja töötada juhendmaterjalid ülikoolide õppejõududele ja üldhariduskoolide õpetajatele. Kursusel pakub ülevaadet mõistetest ja meetoditest, mida haridustöötajad klassiruumis kasutada saavad (Tartu Ülikool, 2022).

Üldiselt ei ole Eestis vajalikkust koostada uusi juhendmaterjale radikaliseerumise ja äärmusluse teema mõistmiseks. Samuti ei ole vajadus luua uusi materjale, kuidas koostööd teiste osapooltega korraldada. Küll aga töid haridustöötajad välja, et infomaterjalid ja koolitusvõimalused ei ole keskselt koondatud ning nende olemasolust ei ole neile tihti teada. Seetõttu on kolmas ettepanek järgmine:

- kooli juhtkonna ülesanne on rakendada koolisisene tugisüsteem, kus kõik infomaterjalid, koolitused, lühikursused, käitumisjuhised ja teised sarnased materjalid, mis aitavad haridustöötajatel tegeleda radikaliseerumise ja äärmuslusega klassiruumis, on keskselt koondatud ühte keskkonda, millele on tagatud lihtne ja kiire ligipääs. Osa tugisüsteemist on koolisisene kokkulepe, kes haldab seda keskkonda ning mis sagedusega seda üle vaadatakse.

Kooli juhtkonna ülesanne on rakendada kooliplaan enne kui radikaliseerumine või äärmuslus

koolis probleemiks muutub (Fraser & Sinisalo, 2022, lk 10). Kooliplaan peaks sisaldama teemasid nagu kuidas märgata radikaliseerumist, mida teha kui on märgatud radikaliseerumist ning erinevad juhendmaterjalid, kaasa arvatud ka käitumisjuhised ja võimalikud eetikakoodeksid haridustöötajatele. Loetelu olemasolevatest juhenditest:

1. Radikaliseerumise varajane märkamine ja võrgustikutöö: Käsiraamat kohalikele omavalitsusele (PPA, 2019);
2. Etniliste konfliktide ja radikaliseerumise ennetamise soovitusi koolidele (Nahkur & Maasing, 2020);
3. Äärmuslik vägivald ja radikaliseerumine koolis - 10 vastust, mida õpetaja peab teadma (Maasing & Salvat, 2020);
4. Kursus "Äärmuslusest: sinna jõudmine, sellest eemaldumine ja selle ennetamine" (Tartu Ülikool, 2022);
5. Juhendmaterjal ülikoolide ja üldhariduse õpetajatele tundlike teemade käsitlemiseks klassiruumis (2022);
6. Projekt "Tundlike teemade käsitlemine klassiruumis", kus on e-kursused, juhendmaterjalid, tööriistakast ja e-moodulid (2022) ja
7. TÜ mikrokraadiprogramm "Terrorism - põhjused, avaldumisvormid ja tõkestamine".

Kuigi üks olulisi koolisisese tugisüsteemi osasid on ühtsed ja kesksed materjalid haridustöötajatele, siis on koolisiselt tähtis ka tugimeeskonna olemasolu, kuhu kuuluvad HEV-koordinaatorid, psühholoogid ja teised tugispetsialistid. Seega on neljas ettepanek

- luua ja rakendada koolides koolisesed tugimeeskonnad ning edendada koostööd teiste koolidega ja spetsialistidega. Kooli juhtkonna ülesanne on leida võimalikud koostööpartnerid ning võimaldada ajaline ressurss töötajatele, et koostööd teha ning Haridus- ja Teadusministeeriumi ülesanne on seda koostööd hõlbustada (Fraser & Sinisalo, 2022, lk 20).

Tugimeeskondade ja tugisüsteemide olemasolu ja teadlikkus aitab lahendada haridustöötajatel keerulisi olukordi ning pakuvad haridustöötajatele vajalikku tuge, et klassiruumis keeruliste olukordade ja tundlike teemadega tegeleda (Nordbruch, 2016, lk 14). Näiteks peaksid haridustöötajad pöörduma keerulistes olukordades või radikaliseerumise võimalikul märkamisel oma kooli tugimeeskonna poole. Intervjuude analüüsist tulenes, et tihti tugimeeskonnani selline info ei jõua ning õpetajad vestlevad sellest vaid õpetajate toas. On oluline, et võimalikku radikaliseerumist puudutav info liigub mööda ametlikke kanaleid, et probleemid saaksid lahenduse. Ametlik kanal on välja toodud KOV-i käsiraamatus (PPA,

2019, lk 17) ning Maasingu & Salveti äärmusliku vägivalda ja radikaliseerumise juhendis (2018, lk 12). Koostöö teiste koolide haridustöötajatega on oluline, sest nii on võimalik jagada parimat praktikat, arutleda keeruliste juhtumite üle ning vähendada keeruliste teemadega üksi jäämise tunnet haridustöötajate seas. Parima praktika jagamise toetamist on välja toodud ka EL-i terrorismivastases strateegias (COM/2020/795). Koostöö toimimine ja vastastikune usaldus koostöövõrgustikus on oluline, sest see annab võimaluse haridustöötajatel kaasa rääkida ning anda enda hinnang olukorrale ning võimalikele lahendustele.

Eespool esitatud soovitused panustavad haridussüsteemi varajase radikaliseerumise märkamise võimekust, kuid edukas rakendamine eeldab kõigi osapoolte koostööd ja järjepidevat panust. Eriti aeganõudev ja järjepidevust nõudev protsess on koostöö arendamine ja kontaktide loomine, mistõttu peab sellega aktiivselt tegelema kogu aeg.

5. Kokkuvõte

Käesolev magistritöö keskendub haridustöötajatele suunatud varajase radikaliseerumise märkamise ja ennetamise raamistiku ettepanekute väljatöötamisele, tuginedes EL-i terrorismivastasele strateegiale, EL-i juhendmaterjalidele ja Eesti kontekstile. Äärmuslus ja radikaliseerumine on suur probleem EL-is, mille ennetamist ja varajast märkamist peab tõhustama liikmesriikide vältel. Mistõttu on magistritöö eesmärgiks oli välja töötada riikliku raamistiku ettepanekud selles osas, kuidas noortega tegelev haridustöötaja saaks märgata varajast radikaliseerumist ja oskaks tegeleda nähtusega lähtudes EL-i terrorismivastasest strateegiast. Uurimisküsimused olid 1) Millised teadmised on haridustöötajatel radikaliseerumisest ja äärmuslusest ning millisest definitsioonist nad lähtuvad? 2) Millist tuge vajavad haridustöötajad enim seoses koolinoorte radikaliseerumise ja äärmuslusega tegelemisel? Magistritöö eesmärgi saavutamiseks viidi läbi viis poolstruktureeritud intervjuud Eesti eri piirkonna haridustöötajatega ning need analüüsi Braun-i & Clarke-i (2022) temaatilise analüüsi meetodi abi. Magistritöö raames kerkisid esile ka mitmed piirangud. Esiteks, oli osalemisaktiivsuse tase madal ning haridustöötajate intervjuerimine oli keeruline, sest kutsetele vastati pigem negatiivselt. Kutsete saatmise aeg (eksamiperiood, puhkused) vähendas huvi osalemise vastu. Teiseks, kujunes lõppvalimiks viis haridustöötajat, mis tähendab seda, et tulemusi ei saa üldistada. Kolmandaks piiranguks on uurija võimalik subjektiivne lähenemine või intervjueritava öeldu valesti tõlgendamine, mis võib mõjutada järelduste usaldusväärsust.

Analüüsi tulemusena tehti järeldused ja ettepanekud Eesti riikliku radikaliseerumise ennetamise raamistikule. Selle peamised punktid olid esiteks, haridustöötajad vajavad lisatuge mitmes valdkonnas nagu näiteks radikaliseerumise termini mõistmine; teiseks, puudu on juhendmaterjalidest, mis oleks kiiresti leitavad ja ühes kohas ning kolmandaks, haridustöötajad vajavad tõhusamat koostööd nii koolisisesele kui ka koolivälisele, et tagada tõhus lähenemine radikaliseerumise ennetamisel. Praktiliste ettepanekutena soovib magistritöö luua ühtne riiklik raamistik, mis tugineb EL-i soovitudele ning Eestis olemasolevatele juhenditele. On oluline korraldada regulaarselt praktilisi koolitusi radikaliseerumise ja äärmusluse teemal, kasutades ka juhtumipõhiseid ja audiovisuaalseid materjale. Eestis on loodud mitmeid äärmusluse ja radikaliseerumise teemalisi materjale, kuid üldiselt haridustöötajad nende olemasolust ei teadnud. Seetõttu peaksid koolitused, juhendmaterjalid ja teised õppematerjalid

nii haridustöötajatele kui ka õpilastele võiks olla koondatud ühte keskkonda, kus nad saaksid kiiresti materjalidele ligi. Samuti on oluline ettepanek kooli juhtkonna poolt töötada välja koolisisene tugisüsteem, kus on muuhulgas välja toodud ka see, kuidas radikaliseerumise märkide ilmnemisel ja tundlike teemade käsitlemisel käituda ja pakkuda otsustusraamistikke, mis suurendavad haridustöötajate teadlikkust ja enesekindlust klassiruumis. Luues ja rakendades koolides tugimeeskonnad, saaksid haridustöötajad vajadusel tuge keerulistes olukordades ning probleemid leiaksid kiiremini lahenduse. Lisaks peab kooli juhtkond julgustama haridustöötajaid kasutama ametlikke teabevahetuse kanaleid, kui ta on täheldanud õpilase juures varajase radikaliseerumise märke. Samuti on oluline nii poliitikakujundajate kui ka kooli juhtkonna poolt edendada koostööd teiste koolide haridustöötajatega (lisaks ka kooliväliste partneritega), et jagada parimaid praktikaid ja kogemusi.

Ettepanekute edukas rakendamine eeldab haridustöötajate ja poliitikakujundate pikaajalist ja järjepidevat koostööd, samuti ka ressursside tagamist. Kuigi koostöövõrgustiku omavahelise usalduse ja kontakti loomine võib võtta aega, siis võrgustikuga tegutsedes ja õigeaegselt info jagades on võimalik ennetada radikaliseerumist ja lahendada probleeme nii koolis kui ka väljaspool kooli (PPA, 2018, lk 16).

Käesolev magistritöö on aktuaalne kahel põhjusel. Esiteks näitavad uuringud radikaliseerumise ja äärmusluse kasvu, kuid haridustöötajatel puuduvad nii teadmised kui ka praktilised juhendmaterjalid nende probleemidega tegelemiseks. Teiseks, kuigi radikaliseerumise ennetamise teoreetilisi käsitusi leidub, puudub Eestis riiklik raamistik, mis arvestab kohaliku konteksti ja haridustöötajate tegelikke vajadusi. Magistritöö täidab selle tühimiku, pakkudes välja konkreetsed ja praktilised ettepanekud riikliku raamistiku loomiseks. Töös esitatud lahenduste rakendamine võimaldab tõsta haridustöötajate teadlikkust ning viia radikaliseerumise ennetamise koostöölla EL-i terrorismivastase strateegia eesmärkidega.

Kasutatud allikad

Aasaru H (2014) Hispaanias mälestati 2004. aasta terrorirünnaku ohvreid. ERR, 11.03.2014. <https://www.err.ee/509187/hispaanias-malestati-2004-aasta-terrorirunnaku-ohvleid>.
Külastatud 8.01.2025.

Arthur J (2015) Extremism and Neo-Liberal Education Policy: a contextual critique of the Trojan Horse affair in Brimingham schools. *British Journal of Education Studies*, 63(3): 311-328.

Bayat A (2013) *Post-Islamism: The Many Faces of Political Islam*. Oxford: Oxford University Press.

BBC (2015) 7 July London bombings: What happened that day? <https://www.bbc.com/news/uk-33253598>, 3.07.2015. Külastatud 13.11.2024.

Beelmann A (2020) A social-developmental model of radicalization: A systematic integration of existing theories and empirical research. *International Journal of Conflict and Violence*, 14:1-14.

Beršnak J. V & Prezelj I (2021) Recognizing youth radicalization in schools: Slovenian 'frontline' school workers in search of a compass. *International Sociology*, 36(1): 49-70.

Borum R (2011) Radicalization into Violent Extremism I: A Review of Social Science Theories. *Journal of Strategic Security*, 4(4): 7-36.

Bouhana N (2019) The moral ecology of extremism: A systemic perspective. University College London.
https://discovery.ucl.ac.uk/id/eprint/10079100/7/Bouhana_The%20Moral%20Ecology%20of%20Extremism.%20A%20Systemic%20Perspective_report_VoR.pdf. Külastatud 10.01.2025.

Braun V and Clarke V (2022) *THEMATIC ANALYSIS: A practical guide*. London: Sage

Publications Ltd.

Buruma I (2015) One of Us: The Story of Anders Breivik and the Massacre in Norway by Asne Seierstad review The Guardian, 26.02.2015. <https://www.theguardian.com/books/2015/feb/26/one-of-us-the-story-of-anders-breivik-massacre-norway-asne-seierstad-review>. Külastatud 07.04.2024.

Campion K (2020) “Unstructured terrorism”? Assessing left wing extremism in Australia. *Critical Studies on Terrorism*, 13(4): 545-567.

Cobain I & Taylor M (2016) Far-right terrorist Thomas Mair jailed for life for JO Cox murder. The Guardian, 23 Nov 2016. <https://www.theguardian.com/uk-news/2016/nov/23/thomas-mair-found-guilty-of-jo-cox-murder>. Külastatud 11.04.2024.

Conway M, Scrivens R & Macnair L (2019) Right-Wing Extremists’ Persistent Online Presence: History and Contemporary Trends. International Centre for Counter-Terrorism. ICCT Policy brief, October 2019.

Coolsaet R (2023) *‘Radicalisation’ and ‘Countering radicalisation’: The emergence and expansion of a contentious concept*. J Busher, L Malkki ja S Marsden (2023) The Routledge Handbook on Radicalisation and Countering Radicalisation, pp 34-53.

Council of the European Union (2004) EU Plan of Action on Combating Terrorism (ST 10586/2004 INIT), <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10586-2004-INIT/en/pdf>. Külastatud 09.01.2025.

Council of the European Union (2005) The European Union Counter-terrorism Strategy. 14469/4/05, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2014469%202005%20REV%204/EN/pdf>. Külastatud 02.01.2025.

Council of the European Union (2005). The European Union Strategy for Combating Radicalisation and Recruitment to Terrorism (ST/14469/2005/REV4).

<https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST%2014469%202005%20REV%204/EN/pdf>
f. Külastatud 02.01.2025.

Davies L (2008) *Education against extremism*. United Kingdom: Trentham Books.

Davies L (2009) Educating Against Extremism: towards a critical politicisation of young people. *International Review of Education*. 55(2): 183-203.

Doosje B, Moghaddam F, Kruglanski A W, de Wolf, Mann L & Feddes A (2016) Terrorism, radicalization and de-radicalization. *Current Opinion in Psychology*, 11: 79-84.

Eccles J. S & Roeser R. W (2011) Schools as Developmental Contexts During Adolescence. *Journal of Research on Adolescence*, 21(1): 225-241.

Eesti Konservatiivne Rahvaerakond (2023) EKRE rahvastikuprogramm. <https://www.ekre.ee/ekre-rahvastikuprogramm-paastame-eesti-rahvusriigi/>, 10.01.2023.
Külastatud 11.01.2025.

Ellis A & Dalaine A (2022) Manual for Designing Secondary Level Interventions for At-Risk Youths in an Open Setting. RAN https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2022-04/ran_paper_comprehensive_youth-interventions_042022_en.pdf. Külastatud 07.01.2025.

Enders W & Sandler T (2000) Is Transnational Terrorism Becoming More Threatening? A Time-Series Investigation. *Journal of Conflict Resolution*. 44(3):307-332.

Euroopa Komisjon (2020). Action plan on integration and inclusion 2021–2027. European Commission. https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files_en?file=2020-11/action_plan_on_integration_and_inclusion_2021-2027.pdf. Külastatud 11.01.2025.

Euroopa Komisjon (2020) Communication from the Commission to the European Parliament, The European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the

Committee of the Regions: A Counter-terrorism Agenda for the EU: Anticipate, Prevent, Protect, Respond. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0795&qid=1631885972581>. Külastatud 08.04.2024.

Euroopa Parlament (2021) Radikaliseerumine Euroopa Liidus – mis see on ja kuidas seda vältida? Euroopa Parlament, Uudised, 29.04.2021 <https://www.europarl.europa.eu/news/et/headlines/security/20210121STO96105/radikaliseeru-mine-euroopa-liidus-mis-see-on-ja-kuidas-seda-valtida>. Külastatud 06.10.2024.

European Commission (2020) Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A Counter-Terrorism Agenda for the EU: Anticipate, Prevent, Protect, Respond, COM/2020/795. Brussels, 9.12.2020. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52020DC0795>. Külastatud 10.04.2024.

European Commission (2023) A Europe that protects: The revised EU Crisis Protocol: responding to terrorist content online. May 2023. https://home-affairs.ec.europa.eu/document/download/8797f42c-e46f-4efd-8a3b-21e0d1dc242a_en?filename=20191007_agenda-security-factsheet-eu-crisis-protocol_en.pdf. Külastatud 06.10.2024.

European Commission (2023a) Strategic orientations on a coordinated EU approach to prevention of radicalisation for 2024-2025. https://home-affairs.ec.europa.eu/document/download/a4bd65f1-4987-4213-851c-df5b2d071d49_en?filename=Strategic%20Orientations%202024-2025_en.pdf&prefLang=pt. Külastatud 23.12.2024.

European Commission (2024) Prevention of Radicalisation. Migration and Home Affairs, European Commission, 9. February 2024. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/counter-terrorism-and-radicalisation/prevention-radicalisation_en. Külastatud 08.04.2024.

European Commission (2024a) Terrorist content online. European Commission, Migration and Home Affairs. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/internal-security/counter-terrorism-and-radicalisation/prevention-radicalisation/terrorist-content-online_en. Külastatud 06.10.2024.

Europol (2022) EU Internet Referral Unit - EU IRU: Monitoring terrorism online. <https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-counter-terrorism-centre-ectc/eu-internet-referral-unit-eu-iru>. Külastatud 06.10.2024.

Europol (2023) European Union Terrorism Situation and Trend Report (TE-SAT). Publications Office of the European Union, Luxembourg. <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/European%20Union%20Terrorism%20Situation%20and%20Trend%20report%202023.pdf>. Külastatud 02.04.2024.

Europol (2024), European Union Terrorism Situation and Trend Report, Publications Office of the European Union, Luxembourg. <https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/TE-SAT%202024.pdf>. Külastatud 27.12.2024.

Farrington D P (1986) Age and Crime. *Crime and Justice*, 7: 189-250.

Fraser a & Sinisalo L-M (2022) Manifesto for Education, 2nd Edition, 2021. Radicalisation Awareness Network. https://home-affairs.ec.europa.eu/document/download/7cafbe43-1860-4c70-b199acb3e00a54c_en?filename=ran_manifesto_for_education_2nd_edition_2021_en.pdf. Külastatud 08.01.2025.

Hassan H, Farine L, Kinnish N, Mejia D & Tindale C (2023) What is Extremism? Advancing Definition in Political Argumentation. *Topoi*, 42: 573-581.

Hassan A S J R & Azman N A (2020) Islamic State's Visual Propaganda. *Counter Terrorist Trends and Analyses*, 12(5): 8-15.

Hoffman B (2006) *Inside Terrorism* (eds). New York: Columbia University Press.

Home office (2011) CONTEST: The United Kingdom's strategy for countering terrorism. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/97995/strategy-contest.pdf. Külastatud 11.04.2024.

Home Office (2023) CONTEST 2023 Factsheet. <https://homeofficemedia.blog.gov.uk/2023/07/18/contest-2023-factsheet/>. Külastatud 09.01.2025.

Home Office (2024) Get help for radicalisation concerns. <https://www.gov.uk/guidance/get-help-if-youre-worried-about-someone-being-radicalised>. Külastatud 11.04.2024.

Jackson S (2019) *A schema of right-wing extremism in the United States*. International Centre for Counter-Terrorism.

Jungkunz (2019) Towards a Measurement of Extreme Left-Wing Attitudes. *German Politics*. 28(1): 101-122.

Kaitsepolitseiamet (2024) *Äärmushusest üldisemalt*. <https://kapo.ee/et/content/äärmushusest-üldisemalt/>. Külastatud 25.03.2024.

Kaitsepolitseiamet (2024a) *Terrorismi liigid*. <https://kapo.ee/et/content/terrorismi-liigid/>. Külastatud 5.04.2024.

Kalmus V, Masso A & Linno M (2015) Kvalitatiivne sisuanalüüs. Sotsiaalse analüüsi meetodite ja metodoloogia õpibaas. Tartu Ülikool. <https://samm.ut.ee/kvalitatiivne-sisuanalyys>. Külastatud 25.03.2024.

Kiess J & Decker O (2016) Comparing right-wing extremist attitudes: Lack of research or lack of theory? J Kiess, O decker ja E Brähler, *German perspectives on right-wing extremism: Challenges for comparative analysis*, 11-29. Oxon: Routledge.

Klemm J (2021) Kaitsepolitsei aastaraamat 2020-2021.
https://kapo.ee/sites/default/files/content_page_attachments/Aastaraamat-2020-2021.pdf.

Külastatud 05.04.2024

Klemm J (2023) Kaitsepolitsei aastaraamat 2022-2023.
https://kapo.ee/sites/default/files/content_page_attachments/Aastaraamat%202022-23.pdf.

Külastatud 05.04.2024

Krjukov A (2021) Kapo muretseb Eesti äärmuslaste põlvkonna tekke üle. ERR, 12.04.2021.
<https://www.err.ee/1608174244/kapo-muretseb-eesti-aarmuslaste-polvkonna-tekke-ule>.

Külastatud 07.04.2024.

Kutner S (2020) Swipe Right: The Allure of Hyper Masculinity and Cryptofascism for Men Who Join the Proud Boys. International Centre for Counter-Terrorism (ICCT). ICCT Research Paper, May 2020.

Kuul M (2017) Riigikohus jättis islamiterrorismi toetanud meeste karistused jõusse. Eesti Rahvusringhääling, 10.04.2017. <https://www.err.ee/589166/riigikohus-jattis-islamiterrorismi-toetanud-meeste-karistused-jousse>. Külastatud 07.04.2024.

Laine M (2024) Eestis kinnitab kanda paremäärmuslik rühmitus, Selle alaealised liikmed viisid ohvri metsa ning filmisid tema piinamist ja alandamist. Delfi, 09.04.2024.
<https://www.delfi.ee/artikkel/120283953/eestis-kinnitab-kanda-paremaarmuslik-ruhmitus-selle-alaealised-liikmed-viisid-ohvri-metsa-ning-filmisid-tema-piinamist-ja-alandamist>.
Külastatud 11.04.2024.

Laqueur W (2000) *The New Terrorism – Fanaticism and the Arms of Mass Destruction*. Oxford: Oxford University Press.

Lowe P (2020) *Youth and violent extremism*. COUNTERTERRORISM YEARBOOK, Australian Strategic Policy Institute.

Maasing H & Salvat S (2018) Äärmuslik vägivald ja radikaliseerumine koolis – 10 vastust,

mida õpetaja peab teadma. RITA-RÄNNE projekt.
https://sisu.ut.ee/sites/default/files/ranne/files/aarmuslik_vagivald_ja_radikaliseerumine_koolis_juhend_opetajatele.pdf. Külastatud 04.05.2024.

Markowska-Manista U, Górak-Sosnowska K, Maiberg H, Süld E, Kilp A, Schihalejev O, Rigel M, Vorliceck R & Dunajeva J (2022). Juhendmaterjal ülikoolide ja üldhariduse õpetajatele tundlike teemade käsitlemiseks klassiruumis. https://sisu.ut.ee/wp-content/uploads/sites/463/2022.08.22_guidance_material_est.pdf. Külastatud 10.01.2025.

McCauley C & Moskalenko S (2008) Mechanisms of Political Radicalization: pathways toward terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 20(3): 415-433.

McCauley C & Moskalenko S (2017) Understanding political radicalization: The two-pyramids model. *American Psychologist*, 72(3): 205-216.

McCauley C & Moskalenko S (2021) QAnon: Radical Opinion versus Radical Action. *Perspectives on Terrorism*, 15(2): 142-146.

McCauley C (2022) The ABC Model: Commentary from the Perspective of the Two Pyramids Model of Radicalization. *Terrorism and Political Violence*, 34(3): 451-459.

McCormick G H (2003) Terrorist Decision Making. *Annual Review of Political Science*, 6: 473- 507.

Moghaddam F M (2005) The Staircase to Terrorism. A Psychological Exploration. *American Psychologist*, 3: 161-169.

Nahkur O & Maasing H (2020) Etniliste konfliktide ja radikaliseerumise enntamise soovitusi koolidele. RITA-RÄNNE projekt. https://sisu.ut.ee/wp-content/uploads/sites/265/konfliktide_ja_radikaliseerumise_enntamise_soovitused_koolidele.pdf. Külastatud 11.01.2025.

Neumann P (2012) The trouble with radicalization. *International Affairs*, 89(4): 873-893.

Nordbruch G (2016) RAN ISSUE PAPER: The role of education in preventing radicalisation.

Radicalisation Awareness Network, 12/12/2016. https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files_en?file=2020-09%2Frole_education_preventing_radicalisation_12122016_en.pdf&utm_source=chatgpt.com. Külastatud 07.01.2025.

Peinar E (2022) Riigikogu kuulutas Venemaa režiimi terroristlikuks. Riigikogu pressiteenistus, 18.10.2022. <https://www.riigikogu.ee/pressiteated/taiskogu/riigikogu-kuulutas-venemaa-reziimi-terroristlikuks>. Külastatud 11.01.2025.

Politsei- ja Piirivalveamet (2019) *Radikaliseerumise varajane märkamine ja võrgustikutöö; Käsiraamat kohalikele omavalitsustele*. <https://www.politsei.ee/files/Ennetus/radikaliseerumine-kov-.pdf?1c120e3e71>. Külastatud 06.07.2024.

Puigvert L, Aielli E, Oliver E & Ramis-Salas M (2020) Grassroots community actors leading the way in the prevention of youth violent radicalization. *PLoS ONE*, 15(10): 1-29.

Qu S. Q & Dumay J (2011) The qualitative research interview. *Qualitative research in accounting & management*, 8(3): 238-264.

Radicalisation Awareness Network (RAN) (2021) Contemporary Violent Left-wing and Anarchist Extremism (VLWAE) in the EU: Analysing Threats and Potential for P/CVE. European Commission, 2021. https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2021-11/ran_vlwae_in_the_eu_analysing_threats_potential_for_p-cve_112021_en.pdf. Külastatud 03.01.2025.

Ranstorp M (2019) Islamist Extremism: A practical handbook. Radicalisation Awareness Network (RAN). RAN Factbook. https://home-affairs.ec.europa.eu/system/files/2020-01/ran_factbook_islamist_extremism_december_2019_en.pdf. Külastatud 06.10.2024.

RAN Y&E (2023) How can youth practitioners deal with current polarisation around masculinity? RAN Y&E Conclusion paper, Working Group Meeting, 12-13 June 2023, Berlin, Germany. https://home-affairs.ec.europa.eu/document/download/ad92aff6-7246-402a-92fd-946f215f7a93_en?filename=ran_YE_how_youth_practitioners_deal_with_current_polarisation

on_around_masculinity_12-13062023_en.pdf. Külastatud 11.01.2025.

RAN Y&E (2024) Youth and Education Working Group. Migration and Home Affairs. https://home-affairs.ec.europa.eu/networks/radicalisation-awareness-network-ran/topics-and-working-groups/youth-and-education-working-group-ran-ye_en. Külastatud 04.04.2024.

Rekker R, Keijsers L, Branje S & Meeus W (2015) Political attitudes in adolescence and emerging adulthood: Developmental changes in mean level, polarization, rank-order stability and correlates. *Journal of Adolescence*, 41: 136-147.

Richards A (2011) The problem with 'radicalization': the remit of 'Prevent' and the need to refocus on terrorism in the UK. *International Affairs* (Royal Institution of International Affairs 1944-), 87(1): 143-152.

Rämmer A (2014) Valimi moodustamine. Sotsiaalse Analüüsi Meetodite ja Metodoloogia õpibaas. Tartu Ülikool, <https://samm.ut.ee/valimid/>. Külastatud 08.01.2025.

Savenije G. M & Goldberg T (2019) Silences in a climate of voicing teachers' perceptions of societal and self-silencing regarding sensitive historical issues. *Pedagogy, Culture & Society*, 27(1): 39-64.

Schmid A (2013) *Radicalisation, de-radicalisation, counter-radicalisation: A conceptual discussion and literature review*. ICCT Research Paper. www.icct.nl/download/file/ICCT-Schmid-Radicalisation-De-Radicalisation-Counter-Radicalisation-March-2013.pdf

Schröder C P, Bruns J, Lehmann L, Goede L-R, Bliesener T ja Tomczyk S (2022) Radicalization in Adolescence: the Identification of Vulnerable Groups. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 28: 177-201.

Sedgwick M (2010) The Concept of Radicalization as a Source of Confusion. *Terrorism and Political Violence*. 22(4): 479-494.

Silke A (2008) Holy Warriors: Exploring the Psychological Processes of Jihadi Radicalization. *European Journal of Criminology*, 5(1): 99-123.

Siseministeerium (2022) Terroristliku veebisisu tõkestamine ja eemaldamine. Siseministeerium. <https://www.siseministeerium.ee/tegevusvaldkonnad/kindel-sisejulgeolek/terroristliku-veebisisu-tokestamine-ja-eemaldamine>. Külastatud 02.04.2024.

Siseministeerium (2024) Programm "Kindel sisejulgeolek 2025-2028). <https://www.fin.ee/sites/default/files/documents/202410/Kindla%20sisejulgeoleku%20programm%202025-2028.pdf>. Külastatud 08.01.2025.

Stanley T & Guru S (2015) Childhood Radicalisation Risk: An Emerging Practice Issue. *Practice*, 27(5): 353-366.

START (National Consortium for the Study of Terrorism and Responses to Terrorism) (2022) Global Terrorism Database <https://www.start.umd.edu/gtd>. Külastatud 10.04.2024.

Suurkask H (2016) Odini Sõdurid: Mida me nendest tegelikult teame? Delfi Forte, 18.02.2016. <https://forte.delfi.ee/artikkel/73718673/odini-sodurid-mida-me-nendest-tegelikult-teame>. Külastatud 3.04.2024.

Tartu Ülikool (2022) Äärmuslusest: sinna jõudmine, sellest eemaldumine ja selle ennetamine. <https://sisu.ut.ee/radicalisation/?lang=et>. Külastatud 11.01.2025.

Taylor L & Soni A (2017) Preventing radicalisation: a systematic review of literature considering the lived experiences of the UK's Prevent strategy in educational setting. *Pastoral care in education*, 35(4): 241-252.

The Guardian (2017) London terror attack: what we know so far. The Guardian, 5 Jun 2017. <https://www.theguardian.com/uk-news/2017/jun/04/london-attacks-what-we-know-so-far-london-bridge-borough-market-vauxhall>. Külastatud 11.04.2024.

Townsend M, Beaumont P & McVeigh T (2011) Norway attacks: Utøya gunman boasted of links to UK far right. The Guardian, 23.07. 2011,

<https://www.theguardian.com/world/2011/jul/23/norway-attacks-utoya-gunman>. Külastatud 06.10.2024.

Tuul M (2024) Kaitsepolitsei aastaraamat 2023-2024. https://kapo.ee/sites/default/files/content_page_attachments/Aastaraamat%202023-2024.pdf. Külastatud 05.04.2024.

Vallinkoski K & Benjamin S (2023) From playground extremism to neo-Nazi ideology - Finnish educators' perception of violent radicalisation and extremism in educational institutions. *Journal of Social Science Education*, 22(1): 1-26.

Wells G, Romhanyi A, Reitman J G, Gardner R, Squire K & Steinkuehler C (2023) Right-Wing Extremism in Mainstream Games: A Review of the Literature. *Games and Culture*, 1-24.

Ühinenud Rahvaste Organisatsioon (ÜRO) (2016). *Youth civic engagement*. United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2016. https://www.un.org/development/desa/youth/wpcontent/uploads/sites/21/2018/12/un_world_youth_report_youth_civic_engagement.pdf. Külastatud 10.04.2024.

Zald M & McCarthy J (1987) *Social movements in an organizational society*. New Brunswick, NJ: Transaction Books.

Intervjuude küsimused

Haridustöötajad:

- 1) Kuidas saate aru terminist radikaliseerumine? Mis see on?
- 2) Kas olete märganud märke, et isikul on äärmuslikke vaateid või ta võib olla radikaliseerunud?
 - a. Kui jah, siis mis märgid need olid?
 - b. Kuidas edasi toimisite?
- 3) Kas peate seda koolides hetkel probleemiks?
- 4) Millised on „kõige populaarsemad“ vaated noortel?
 - a. Vandenõuteooriad?
 - b. Kremlimeelsus?
 - c. Islamiäärmuslikud vaated?
 - d. Paremäärmuslikud vaated?
- 5) Millised on haridustöötajate vajadused, et radikaliseerumist rohkem mõista?
 - a. Koolitused?
 - i. Mis sisuga?
 - b. Juhendid?
 - c. Infopäevad?
 - d. Juhtumianalüüsid?
- 6) Kas olete kursis KOV-idele mõeldud juhendist?
- 7) Kui palju ja kas üldse tutvustatakse radikaliseerumise ja äärmusluse probleemi? Näiteks kas teile on korraldatud infopäevi või koolitusi antud teemadel?
 - a. Kas need on täitnud eesmärgi?
 - b. Kas need on olulised olnud? Mida olulist saite nendelt, mida saaksite edaspidi oma töös kasutada?
 - c. Kui ei, siis tutvustan.
- 8) Kas oma töös näete vajadust antud juhendi järgi ning mis see sisaldama peaks?
 - a. Sissejuhatus ja mõiste lahti seletamine
 - b. Erinevad äärmusluse liigid
 - c. Millised on märgid varajasest radikaliseerumisest
 - d. Kuhu edasi pöörduda, kui on märgata radikaliseerumise märk

Intervjueeritavate list pseudonüümitud kujul

Õpetaja12

Õpetaja13

Õpetaja21

Õpetaja22

Õpetaja41